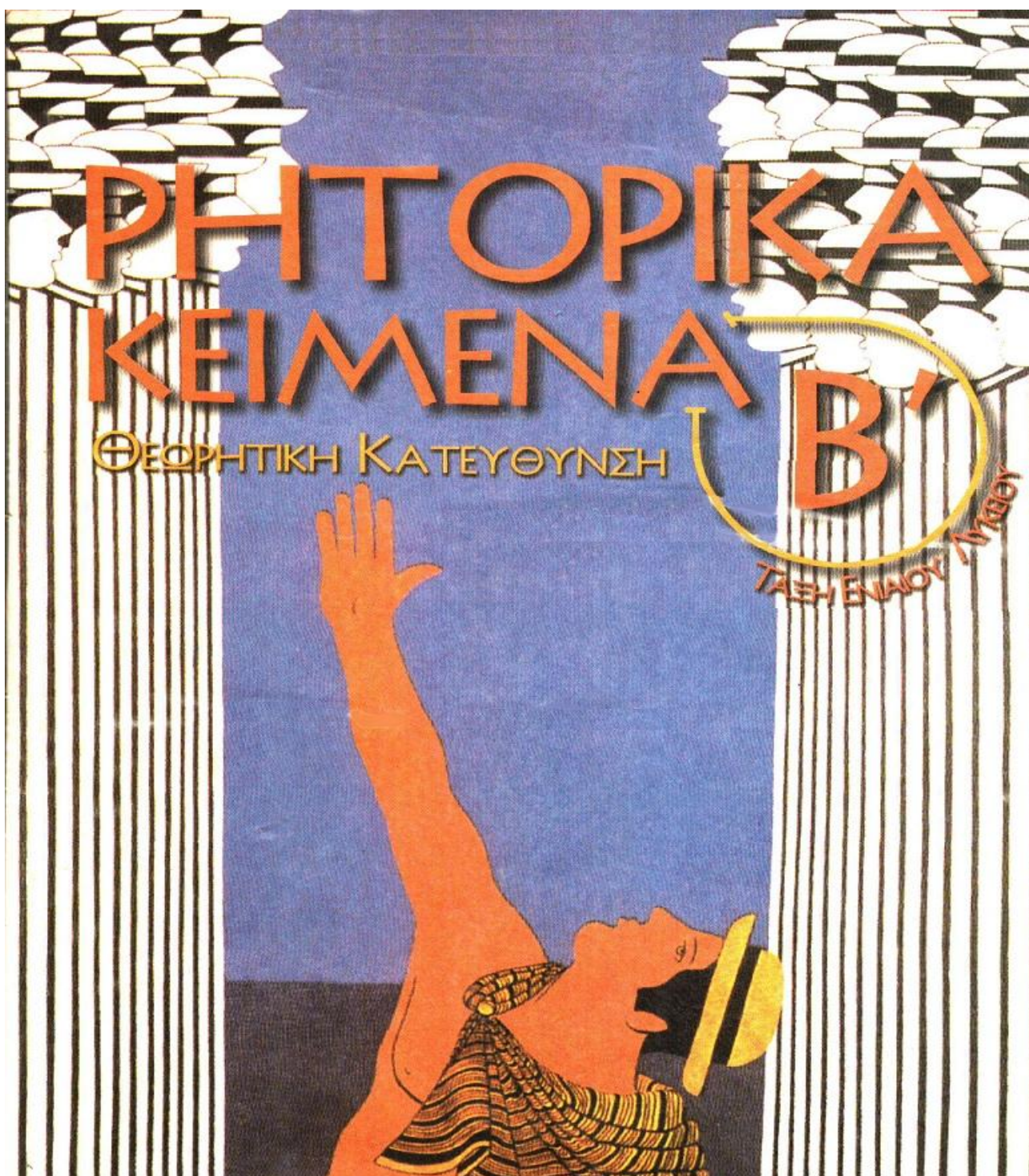

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Β΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

4ος ΤΟΜΟΣ

ΡΗΤΟΡΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ
Β΄ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΤΟΜΟΣ 4ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Κωνσταντίνος Ι. Δάλκος

Χρίστος Ι. Δάλκος

Γεώργιος Π. Μανουσόπουλος

Νικόλαος Ι. Μπονόβας

Σπυρίδων Α. Παργινός

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΕΪΚΟΥ, Σύμβουλος

ΣΩΤΗΡΗΣ ΓΚΛΑΒΑΣ, Μόνιμος Πάρεδρος

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΡΙΣΗΣ

**Ιωάννης
Αναστασίου**

**Καθηγητής
Πανεπιστημίου
Ιωαννίνων**

**Αριστείδης
Δουλαβέρας**

Σχολικός Σύμβουλος

**Κώστας
Κοτζιούλας**

**Καθηγητής Β/θμιας
Εκπαίδευσης**

**Σχεδιαστής
κωμικογραφημάτων**

**Νότης
Κατσέλης**

Εξώφυλλο

**Σπύρος
Σιάκας**

Με απόφαση της ελληνικής κυβερνήσεως τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται απο τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν.

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

ΡΗΤΟΡΙΚΑ

ΚΕΙΜΕΝΑ

**Β΄ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ**

ΤΟΜΟΣ 4ος

ΑΘΗΝΑ

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ

ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

(Ακριτίδου Ελένη)

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Το εικονογραφικό υλικό του βιβλίου προέρχεται από εκδόσεις διαφόρων εκδοτικών οίκων τους οποίους το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο θερμά ευχαριστεί. Ιδιαίτερως ευχαριστεί την Εκδοτική Αθηνών και το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης από βιβλία των οποίων έχει ληφθεί το μεγαλύτερο μέρος του υλικού αυτού. Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

A.	Αντικείμενο
α.ε.	αρχαία ελληνική (ή αρχαιοελληνικό)
Aθ.	Αθήνα
αι.	αιώνας
βλ.	βλέπε
δηλ.	δηλαδή
ενν.	εννοείται
κ. ε(ξ).	και εξής
κ.τ.τ.	και τα τοιαύτα
λατ.	λατινικό
λ.	λέξη
M.I.E.T.	Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
ν. ε.	νέα Ελληνική (ή νεοελληνικό)
πρβλ.	παράβαλε
π.Χ.	προ Χριστού
ρ.	ρήμα
ΣΑΕ	Συντακτικό Αρχαίας Ελληνικής
Υ.	Υποκείμενο

Ο Άρειος πάγος. (Φωτογραφία από το «Αθήνα - Αττική», εκδ. Κέδρος)

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΙΚΟΣ

Εισαγωγή

Χρονολόγηση, πολιτικό πνεύμα και γενικός χαρακτήρας του λόγου

Ο Άρεοπαγιτικός λόγος του Ισοκράτους ολοκληρώθηκε μάλλον το 355 ή 354 π.Χ., μετά το τέλος του «Συμμαχικού» πολέμου, - αν και μερικοί τον χρονολογούν πριν την έναρξη του πολέμου - ενός πολέμου που σήμανε το τέλος της Β' Αθηναϊκής συμμαχίας. Είχε προηγηθεί η αποστασία της Χίου, Ρόδου και Κω από τη Β' Αθηναϊκή συμμαχία (357 π.Χ.), οι στρατιωτικές αποτυχίες των Αθηναίων, και η αποδοχή εκ μέρους τους της ανεξαρτησίας των παλαιών τους συμμάχων (ειρήνη του 355 π.Χ.). Δεδομένου ότι και σ αυτή την περίοδο οι Αθηναίοι δεν μπόρεσαν να απαλλαγούν από τα αμαρτήματα της αλαζονείας, του αυταρχισμού και της δίψας για όλο και περισσότερη δύναμη, εύλογο ήταν να εξαχθεί από ορισμένους το συμπέρασμα ότι η σωτηρία της Αθήνας βρισκόταν στην παραίτηση από τις ηγεμονικές τους διαθέσεις και στην επιστροφή στα παλαιά, πατροπαράδοτα ήθη.

Σ' αυτούς τους αρνητές της ηγεμονικής πολιτικής και νοσταλγούς του αττικού παρελθόντος ανήκει και ο Ισοκράτης, ο οποίος, μέσα από τους δύο αλληλένδετους λόγους του, τον Άρεοπαγιτικό και τον Περί Ειρήνης, προσπαθεί να πείσει την κοινή γνώμη για την αναγκαιότητα μιας τέτοιας ηθικοπολιτικής «μεταρρύθμισης».

Με την πρότασή του για απόδοση στον Άρειο πάγο των

παλαιών αρμοδιοτήτων του, ο Ισοκράτης ακολουθεί ένα ρεύμα πολιτικής σκέψης (αυτό των οπαδών της «πατρίου πολιτείας») που είχε εκφραστεί από τον Κλειτοφώντα και άλλους, όταν, την κρίσιμη περίοδο μετά την καταστροφή στη Σικελία, είχε επιβληθεί στην Αθήνα η Βουλή των Τετρακοσίων (411 π.Χ.). Η πολιτική αυτή πρόταση επανέρχεται στο προσκήνιο μετά το τέλος του πολέμου, με υποστηρικτές τον Θηραμένη, τον Κλειτοφώντα, τον Άνυτο κ.ά., αλλά θα τεθεί στο περιθώριο από την «αμιγή» ολιγαρχία των Τριάκοντα. Πρόκειται για μια ενδιάμεση - μεταξύ ολιγαρχίας και δημοκρατίας - τοποθέτηση, γι' αυτό που σε άλλες περιπτώσεις ο Ισοκράτης υποδηλώνει όταν μιλάει για «δημοκρατίαν ... άριστοκρατία μεμιγμένην» (Παναθηναϊκός, 153). Άλλωστε και η βουλή του Αρείου πάγου - η οποία δεκαεφτά χρόνια μετά τα Μηδικά είδε τη δύναμή της να εξασθενεί και τις αρμοδιότητές της να περιορίζονται - αποτελούσε τη χαρακτηριστικότερη έκφραση του αριστοκρατικού πνεύματος. Όσο κι αν οι «ηθικές» συνταγές του Ισοκράτη μοιάζουν κάποτε - κάποτε ανεδαφικές, όσο κι αν πίσω από τη ρητορεία περί «πατρίου» πολιτείας ηχούν πού και πού συντηρητικοί - ολιγαρχικοί τόνοι, είναι γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις ο Άρεοπαγιτικός προβαίνει σε μια κριτική των λαϊκιστικών υπερβολών και των παρακμιακών χαρακτηριστικών της αθηναϊκής δημοκρατίας, που καταφέρνει και σήμερα να είναι επίκαιρη.

Περιεχόμενο, είδος, δομή

Ο ρήτορας δηλώνει στο προοίμιο (§§ 1-15) την πρόθεσή του να μιλήσει υπέρ της σωτηρίας της πόλεως των Αθηνών και ακολούθως ανασκευάζει την υποθετική αντίρρηση ότι η πόλη δεν κινδυνεύει,

επισημαίνοντας την κρισιμότητα της γενικής κατάστασης.

Ως λύση στα αδιέξοδα της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής ο Ισοκράτης προτείνει (§ 16) την επιστροφή στην παλαιά, πατρογονική δημοκρατία του Σόλωνος και του Κλεισθένους.

Στη συνέχεια (§§ 19 - 35) προβαίνει σε μια σύγκριση ανάμεσα στην παλαιά, ευεργετική για την πόλη, δημοκρατία, και τη νέα, πρόξενο μίσους και καταστροφών. Στοιχεία της πατρογονικής πολιτείας όπως η αξιοκρατική ανάδειξη των αρχόντων, η ευσεβής τέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων, το πνεύμα αλληλεγγύης στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους κ.λπ., καταδεικνύουν την υπεροχή της έναντι της νέας πολιτείας, η οποία βασίζεται στον ατομικισμό και την περιφρόνηση των παραδοσιακών αξιών.

Ακολουθεί μια πιο ειδική αναφορά στον κυρίαρχο κατά την παλαιά εποχή ρόλο του Αρείου πάγου, ο οποίος με την άγρυπνη επιτήρηση της ζωής των πολιτών και το ενδιαφέρον του για τους νέους, διαμόρφωνε υπεύθυνους, ηθικούς, νέους πολίτες (§§ 36-49), σε αντίθεση με όσους κατέλυσαν τη δύναμή του επισωρεύοντας τα δεινά του πολέμου, της φτώχειας και της πλήρους εξαθλίωσης των πολιτών (§§ 50-55).

Στις επόμενες παραγράφους ο ρήτορας απαντά σε υποθετικές αιτιάσεις ότι εκφράζει ολιγαρχικές απόψεις, τονίζοντας την προσήλωσή του στην καλώς εννοουμένη δημοκρατία και αποδεικνύοντας - μέσω της σύγκρισης με την ολιγαρχία των Τριάκοντα - ότι ακόμα και η στρεβλή, κατοπινή δημοκρατία είναι προτιμότερη από μια τέτοια τυραννία (§§ 56-70). Εν τούτοις συμβουλεύει επιστροφή στην πατρογονική πολιτεία γιατί θεωρεί ότι δεν αρκεί η αποφυγή του

χειρότερου (των Τριάκοντα), αλλά προέχει η επιδίωξη του καλύτερου και του πλέον αντάξιου προς τη φύση και την παράδοση των Αθηναίων (§§ 71-77).

Στη συνέχεια προβαίνει σε μια ανακεφαλαίωση των θετικών που θα προκύψουν από τη μεταβολή της πολιτείας, τόσο στις εξωτερικές σχέσεις με τους λοιπούς Έλληνες και τους βαρβάρους, όσο και στο εσωτερικό της πόλης όπου κυριαρχεί διχόνοια, φτώχεια και αδιαφορία για τα κοινά (§§ 78-83).

Τέλος, κλείνει τον λόγο του με μια προτροπή προς τους συμπολίτες του να μιμηθούν τους προγόνους τους, συμβάλλοντας στη σωτηρία της πόλης και όλων των Ελλήνων (§ 84).

Ο λόγος είναι εν μέρει εγκωμιαστικός και εν μέρει συμβουλευτικός, και επομένως ανήκει σ' ένα μικτό είδος. Πρέπει όμως να τονισθεί ότι το εγκωμιαστικό μέρος, παρ' όλο που καταλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα του λόγου (εγκώμιο της πατρίου πολιτείας, του Αρείου πάγου και της δημοκρατίας), υπηρετεί στην ουσία το συμβουλευτικό (πρόταση για επαναφορά της πατρογονικής δημοκρατίας του Σόλωνος και του Κλεισθένης και συνεπώς αποκατάσταση των παλαιών εξουσιών του Αρείου πάγου).

Η δομή του λόγου δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί τυπική, λόγω του ότι και ο λόγος, ως μικτός, δεν ακολουθεί ένα στερεότυπο σχήμα.

Σε γενικές γραμμές, τα βασικά του μέρη είναι τα εξής:

1. Πρόλογος (§§ 1-19), ο οποίος συνίσταται σε
 - α) Προοίμιο (§§ 1-15) και
 - β) Πρόθεση (§§ 16-19).
2. «Πίστεις» (§§ 20-76)· λόγω της ιδιοσυστασίας του λόγου, έχουν περισσότερο τον χαρακτήρα εγκωμίων, συμβουλών και παραινήσεων.
3. Επίλογος (§§ 77-84), ο οποίος συνιστά μια

«αντιπαραβολή», ανακεφαλαιωτική δηλαδή σύγκριση του παρόντος προς το παρελθόν.

Η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη στην Αθήνα. Στην πρόσοψη της διακρίνεται επιγραφή, παραλλαγή της γνωστής ρήσης του Ισοκράτους: ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΛΟΥΝΤΑΙ ΟΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΗΜΕΤΕΡΑΣ ΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ (Φωτογραφία: Σωτήρης Σταμπουλίδης).

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΙΚΟΣ*

Κείμενο

Υποθετικές αντιρρήσεις στον «περί σωτηρίας» λόγο του Ισοκράτους

[1] Πολλούς ὑμῶν οἶμαι θαυμάζειν ἤντινὰ ποτε γνώμην ἔχων περὶ σωτηρίας τὴν πρόσοδον ἐποίησάμην, ὥσπερ τῆς πόλεως ἐν κινδύνοις οὔσης ἢ σφαλερῶς αὐτῇ τῶν πραγμάτων καθεστηκότων, ἀλλ' οὐ πλείους μὲν τριήρεις ἢ διακοσίας κεκτημένης, εἰρήνην δὲ καὶ τὰ περὶ τὴν χώραν ἀγούσης, καὶ τῶν κατὰ θάλατταν ἀρχούσης,

[2] ἔτι δὲ συμμάχους ἐχούσης πολλοὺς μὲν τοὺς ἐτοίμως ἡμῖν, ἦν τι δέη, βοηθήσοντας, πολὺ δὲ πλείους τοὺς τὰς συντάξεις ὑποτελοῦντας καὶ τὸ προσταττόμενον ποιοῦντας· ὧν ὑπαρχόντων ἡμᾶς μὲν ἂν τις φήσειεν εἰκὸς εἶναι θαρρεῖν ὡς πόρρω τῶν κινδύνων ὄντας, τοῖς δ' ἐχθροῖς τοῖς ἡμετέροις προσήκειν δεδιέναι καὶ βουλεύεσθαι περὶ τῆς αὐτῶν σωτηρίας.

γλωσσικά σχόλια

[1] ἔχω γνώμην ἐδῶ: ἔχω κατά νουν, ἔχω σκοπὸ

πρόσοδος παρουσίαση, προσέλευση του ρήτορα ἐνώπιον του λαοῦ

*Το κείμενο ακολουθεῖ σε γενικές γραμμές την ἔκδοση G. Mathieu – E. Bremmond, Les Belles Lettres, Paris, 1950, με ελάχιστες διαφοροποιήσεις.

**ποιούμαι τὴν πρόσοδον παρουσιάζομαι ενώπιον του
λαοῦ για να μιλήσω**

**περὶ σωτηρίας συνάπτεται προς το «τὴν πρόσοδον
ἐποίησάμην»**

**ὥσπερ... οὔσης σαν να... Το ὥσπερ αναφέρεται και στις
υπόλοιπες γενικές απολύτους (καθεστηκότων,
κεκτημένης, κ.λπ.)**

αὐτῇ δοτική παρά τω επιρρήματι «σφαλερῶς»

**σφαλερῶς σε επισφαλὴ κατάσταση, σε επικίνδυνο
σημείο, πρβλ. σφαλερός (= ολισθηρός, ασταθής,
αβέβαιος), σφάλω: κάνω κάποιον να πέσει [λατ. fallo
(= πέφτω), αγγλ. fall (= πέφτω), fail (= αποτυγχάνω),
κ.λπ.]**

**κεκτημένης μτχ. Παρακ. του ρ. κτῶμαι. Ο
Παρακείμενος κέκτημαι (= ἔχω υπό την κατοχή μου),
διαφορετικής σημασίας από τον Ενεστώτα κτῶμαι (=
αποκτώ)**

**ἀλλ' (ὥσπερ) οὐ... ἀλλά σαν να μην ... Η ἀρνηση δεν
αναφέρεται μόνο στο «κεκτημένης», ἀλλά και στα
«ἀγούσης», «ἀρχούσης», «ἐχούσης»**

ἄγω εἰρήνην ἔχω εἰρήνη, διάγω εν εἰρήνη

**χώρα ο (οικείος) τόπος, η στεριά. Με «τὰ περὶ τὴν
χώραν» νοούνται εδῶ η Ἀττική και τα περίχωρα**

[2] ἐτοίμως φανερά, χωρίς δισταγμό, πρόθυμα

σύνταξις συνδρομή, συνεισφορά, κατ' ευφημισμὸν ἀντί του «φόρος». Πρβλ. ἀγγλ. tax, γαλ. taxe, ιταλ. tassa, ὅλα ἀπὸ το ἀρχ. ἐλλ. (σύν)ταξις, τάσσω

(ὑπο)τελῶ σύνταξιν πληρώνω φόρο, πρβλ. «φόρου υποτελής»: υποκείμενος σε πληρωμὴ φόρου, αὐτὸς που πληρώνει φόρο

ῶν ὑπαρχόντων ἐννοεῖται ἡ δοτικὴ προσωπικὴ κτητικὴ «ἡμῖν» (βλ. ΣΑΕ, σελ. 50). Ἡ αναφορικὴ ἀνωθυμία μεταφράζεται ὡς δεικτικὴ, λόγῳ του ὅτι βρίσκεται στὴν ἀρχὴ ἡμιπεριόδου (ΣΑΕ, σελ. 108)

εἶκός ἐστι εἶναι φυσικό

θαρρέω, -ῶ ἔχω θάρρος, δὲν φοβάμαι, ἔχω (αὐτο)πεποίθηση. Το νεοελλ. «θα(ρ)ρῶ» (= νομίζω), εἶτε ἀπὸ το «θαρρῶ» εἶτε ἀπὸ το «θεωρῶ»

πόρρω μακριά, σε μεγάλη ἀπόσταση· νεότερος τύπος του «πρόσω» (πρόσω > πόρσω > πόρρω)

ὡς... ὄντας αιτιολογικὴ μετοχὴ (ἡ αἰτία παρουσιάζεται ὡς υποκειμενικὴ, βλ. ΣΑΕ, σελ. 93)

προσῆκειν ἐξαρτάται ἀπὸ το «ἂν φήσειεν»

ερμηνευτικὰ σχόλια

[1] πολλοὺς ὑμῶν οἶμαι θαυμάζειν ὁ ρήτορας ξεκινᾷ τὸν λόγο του με τὴν παράθεση μιᾶς υποθετικῆς ἀντίρρησης τὴν ὁποία θα ἀνασκευάσει στὴ συνέχεια (σχῆμα προλήψεως ἢ προκαταλήψεως).

τὴν πρόσοδον ἐποίησάμην είναι γνωστό ότι ο Ισοκράτης δεν εκφωνούσε λόγους ενώπιον της Εκκλησίας του Δήμου. Γι' αυτό, άλλωστε, υποστηρίχθηκε από ορισμένους ότι οι λόγοι του λειτουργούσαν ως ασκήσεις ρητορικής για τους μαθητές του, παρά ως γνήσιοι συμβουλευτικοί λόγοι. Η άποψη πάντως αυτή δεν φαίνεται βάσιμη, δεδομένου του ενδιαφέροντος του ρήτορα για τις πολιτικές εξελίξεις. Επομένως είναι πιθανότερο ότι οι λόγοι του κυκλοφορούσαν υπό τύπον πολιτικού φυλλαδίου σ' ένα αρκετά ευρύ κοινό. Η Χρησιμοποιείται Αόριστος («ἐποίησάμην»), γιατί στην ουσία «ποιουῦμαι τὴν πρόσοδον» ή «ἀπογράφομαι τὴν πρόσοδον» (πρβλ. § 15 «τὴν πρόσοδον ἀπεγραψάμην») σήμαινε «απευθύνομαι γραπτῶς στους πρυτάνεις και ζητῶ την άδεια να μιλήσω ενώπιον της Εκκλησίας του Δήμου», πράγμα που έκαναν οι ρήτορες προτού εκφωνήσουν τον λόγο τους.

ἐν κινδύνοις ισοδυναμεί με το «ἐν πολέμοις», «καθὰ δηλοῖ καὶ τὸ ἐπαγόμενον “εἰρήνην ἀγοῦσης”»
(Κοραΐς)

κεκτημένης η διαφορά μεταξύ Ενεστώτος και Παρακειμένου φαίνεται καθαρά από τη φράση των Ἀπομνημονευμάτων του Ξενοφώντος (1.6, 3) «ἃ [χρήματα] καὶ κτωμένους εὐφραίνει καὶ κεκτημένους... ποιεῖ ζῆν».

πλείους μὲν τριήρεις ἢ διακοσίας κεκτημένης ο αριθμός φαίνεται υπερβολικός αν σκεφθῆ κανείς ότι βρισκόμαστε στο τέλος του Συμμαχικού πολέμου. Ίσως όμως δεν είναι, αν ληφθῆ υπ' όψη τόσο η ανορθωτική

πολιτική του Ευβούλου. όσο και η αναφορά του Δημοσθένη σε «ναῦς τριακοσίας» στον Περί συμμοριῶν λόγο του (354 π.Χ.).

εἰρήνην ἀγοῦσης πρόκειται για την ειρήνη που η Αθήνα αναγκάστηκε να υπογράψει υποκύπτοντας στις απειλές των Περσών, και βάσει της οποίας αποδεχόταν την ανεξαρτησία της Χίου, Κω, Ρόδου και Βυζαντίου (354 π.Χ.).

κατὰ θάλατταν ἀρχούσης αναφορά στη Β' Αθηναϊκή συμμαχία, η οποία εγκαθιδρύθηκε το 378 π.Χ.

ἀγοῦσης... ἀρχούσης... ἐχούσης... σχήμα ομοιοτέλεuton.

[2] ἔτι δὲ συμμάχους ἐχούσης πολλούς... η εικόνα που δίνει ο Ισοκράτης μοιάζει να μην ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα (το τέλος του «Συμμαχικού» πολέμου βρήκε την Αθήνα φτωχότερη σε συμμάχους). Μερικοί μελετητές υποθέτουν ότι η εισαγωγή γράφτηκε πριν απ' την έναρξη του πολέμου και προσαρτήθηκε κατόπιν στην αρχή του λόγου χωρίς καμμιὰ τροποποίηση.

συντάξεις λέγεται κατ' ευφημισμὸν, πράγμα που σημαίνει ότι χρησιμοποιείται, αντί του δυσάρεστου «φόροι», μια εύ-φημη λέξη, ένας καλός λόγος (πρβλ. α.ε. Εὐξείνος πόντος, εὐώνυμος / ἀριστερὰ χεῖρ, ν.ε. γλυκάδι αντί του ξίδι, κ.λπ.). Ο ευφημισμὸς εκφράζει στην ουσία τη (μαγική) πρόθεση να εξορκισθεί, να εξευμενισθεί το κακό. II Ο νεολογισμὸς «συντάξεις» οφείλεται στον Καλλίστρατο, ο οποίος συμμετείχε— μαζί με τον Χαβρία, τον Ιφικράτη και τον Τιμόθεο—, στην οργάνωση της Β' Αθηναϊκῆς συμμαχίας.

Ασκήσεις

1. Να γραφούν οι αντίστοιχοι τύποι του πληθυντικού των υπογραμμισμένων λέξεων: Πολλοὺς ὑμῶν οἶμαι θαυμάζειν ἦντινά ποτε γνώμην ἔχων περὶ σωτηρίας τὴν πρόσοδον ἐποίησάμην, ὥσπερ τῆς πόλεως ἐν κινδύνοις οὕσης.
2. Η χρονολόγηση ενός λόγου δεν είναι πάντοτε εύκολη υπόθεση, και στην συγκεκριμένη περίπτωση έχουν εκφρασθεί διάφορες, διιστάμενες μεταξύ τους, απόψεις. Ποια στοιχεία του κειμένου θα μπορούσαν, κατά τη γνώμη σας, να στοιχειοθετήσουν αντιρρήσεις για μια μετά το τέλος του «Συμμαχικού» πολέμου χρονολόγηση;
3. Ποιο είναι το γενικό πνεύμα των «προκαταλαμβανομένων» απόψεων, και τι επιδιώκει ο ρήτορας μέσα από τη χρήση του σχήματος «προ(κατα)λήψεως»;
4. Η έκφραση «τὴν πρόσοδον ἐποίησάμην» είναι στην ουσία συμβατική. Τι σημαίνει αυτό;
5. Να μεταγραφεί στην αρχαία ελληνική η φράση: «Ο Ισοκράτης ἔλεγε στους μαθητές του ὅτι αὐτός μεν δίδασκε ἀντί δέκα μνων, ἀλλὰ ὅτι θα δώσει δέκα χιλιάδες σ' αὐτόν που θα τον δίδασκε τόλμη και ευφωνία».

Κείμενο

[3] Ὑμεῖς μὲν οὖν οἶδ' ὅτι τούτῳ χρώμενοι τῷ λογισμῷ καὶ τῆς ἐμῆς προσόδου καταφρονεῖτε, καὶ πᾶσαν ἐλπίζετε τὴν Ἑλλάδα ταύτῃ τῇ δυνάμει κατασχῆσιν· ἐγὼ δὲ δι' αὐτὰ ταῦτα τυγχάνω δεδιώς. Ὅρῳ γὰρ τῶν πόλεων τὰς ἄριστα πράττειν οἰομένας κάκιστα βουλευομένας καὶ τὰς μάλιστα θαρρούσας εἰς πλείστους κινδύνους καθισταμένας.

[4] Αἴτιον δὲ τούτων ἐστίν, ὅτι τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν οὐδὲν αὐτὸ καθ' αὐτὸ παραγίγνεται τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ συντέτακται καὶ συνακολουθεῖ τοῖς μὲν πλοῦτοις καὶ ταῖς δυναστείαις ἄνοια καὶ μετὰ ταύτης ἀκολασία, ταῖς δ' ἐνδείαις καὶ ταῖς ταπεινότησι σωφροσύνη καὶ πολλὴ μετριότης,

[5] ὥστε χαλεπὸν εἶναι διαγνῶναι ποτέραν ἂν τις δέξαιτο τῶν μερίδων τούτων τοῖς παισὶ τοῖς αὐτοῦ καταλιπεῖν. Ἴδοιμεν γὰρ ἂν ἐκ μὲν τῆς φαυλοτέρας εἶναι δοκούσης ἐπὶ τὸ βέλτιον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰς πράξεις ἐπιδιδούσας, ἐκ δὲ τῆς κρείττονος φαινομένης ἐπὶ τὸ χεῖρον εἰθισμένας μεταπίπτειν.

[6] Καὶ τούτων ἐνεγκεῖν ἔχω παραδείγματα πλεῖστα μὲν ἐκ τῶν ἰδίων πραγμάτων, —πυκνοτάτας γὰρ ταῦτα λαμβάνει τὰς μεταβολάς—, οὐ μὴν ἀλλὰ μείζω γε καὶ φανερώτερα τοῖς ἀκούουσιν ἐκ τῶν ἡμῖν καὶ Λακεδαιμονίοις συμβάντων. Ἡμεῖς τε γὰρ ἀναστάτου μὲν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν βαρβάρων γεγενημένης διὰ τὸ δεδιέναι καὶ προσέχειν τὸν νοῦν τοῖς πράγμασιν ἐπρωτεύσαμεν τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ δ' ἀνυπέρβλητον ᾤθημεν τὴν δύναμιν ἔχειν, παρὰ μικρὸν ἤλθομεν ἐξανδραποδισθῆναι·

[7] Λακεδαιμόνιοί τε τὸ μὲν παλαιὸν ἐκ φαύλων καὶ ταπεινῶν πόλεων ὀρμηθέντες διὰ τὸ σωφρόνως ζῆν

καὶ στρατιωτικῶς κατέσχον Πελοπόννησον, μετὰ δὲ ταῦτα μείζον φρονήσαντες τοῦ δέοντος καὶ λαβόντες καὶ τὴν κατὰ γῆν καὶ τὴν κατὰ θάλατταν ἀρχὴν, εἰς τοὺς αὐτοὺς κινδύνους κατέστησαν ἡμῖν.

[8] Ὅστις οὖν εἰδὼς τοσαύτας μεταβολὰς γεγενημένας καὶ τηλικαύτας δυνάμεις οὕτω ταχέως ἀναιρεθείσας πιστεύει τοῖς παροῦσι, λίαν ἀνόητός ἐστιν, ἄλλως τε καὶ τῆς μὲν πόλεως ἡμῶν πολὺ καταδεέστερον νῦν πραττούσης ἢ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον, τοῦ δὲ μίσους τοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἔχθρας τῆς πρὸς βασιλέα πάλιν ἀνακεκαινισμένης, ἃ τότε κατεπολέμησεν ἡμᾶς.

[9] Ἀπορῶ δὲ πότερον ὑπολάβω μηδὲν μέλειν ὑμῖν τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἢ φροντίζειν μὲν αὐτῶν, εἰς τοῦτο δ' ἀναισθησίας ἤκειν ὥστε λανθάνειν ὑμᾶς εἰς ὅσιν ταραχὴν ἢ πόλις καθέστηκεν. Ἐοίκατε γὰρ οὕτω διακειμένοις ἀνθρώποις, οἵτινες ἀπάσας μὲν τὰς πόλεις τὰς ἐπὶ Θράκης ἀπολωλεκότες, πλείω δ' ἢ χίλια τάλαντα μάτην εἰς τοὺς ξένους ἀνηλωκότες,

[10] πρὸς δὲ τοὺς Ἕλληνας διαβεβλημένοι καὶ τῷ βαρβάρῳ πολέμιοι γεγονότες, ἔτι δὲ τοὺς μὲν Θηβαίων φίλους σώζειν ἠναγκασμένοι, τοὺς δ' ἡμετέρους αὐτῶν συμμάχους ἀπολωλεκότες, ἐπὶ τοιαύταις πράξεσιν εὐαγγέλια μὲν δις ἤδη τεθύκαμεν, ῥαθυμότερον δὲ περὶ αὐτῶν ἐκκλησιάζομεν τῶν πάντα τὰ δέοντα πραττόντων.

[11] Καὶ ταῦτ' εἰκότως καὶ ποιοῦμεν καὶ πάσχομεν· οὐδὲν γὰρ οἶόν τε γίνεσθαι κατὰ τρόπον τοῖς μὴ καλῶς περὶ ὅλης τῆς διοικήσεως βεβουλευμένοις, ἀλλ' ἂν καὶ κατορθώσωσι περὶ τινος τῶν πράξεων ἢ διὰ τύχην ἢ δι' ἀνδρὸς ἀρετὴν, μικρὸν διαλιπόντες

πάλιν εἰς τὰς αὐτὰς ἀπορίας κατέστησαν. Καὶ ταῦτα γνοίη τις ἂν ἐκ τῶν περὶ ἡμᾶς γεγενημένων.

[12] Ἀπάσης γὰρ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν πόλιν ἡμῶν ὑποπεσοῦσης καὶ μετὰ τὴν Κόνωνος ναυμαχίαν καὶ μετὰ τὴν Τιμοθέου στρατηγίαν, οὐδένα χρόνον τὰς εὐτυχίας κατασχεῖν ἠδυνήθημεν, ἀλλὰ ταχέως διεσκαριφησάμεθα καὶ διελύσαμεν αὐτάς. Πολιτείαν γὰρ τὴν ὀρθῶς ἂν τοῖς πράγμασι χρησομένην οὔτ' ἔχομεν οὔτε καλῶς ζητοῦμεν.

[13] Καίτοι τὰς εὐπραγίας ἅπαντες ἴσμεν καὶ παραγιγνομένας καὶ παραμενούσας οὐ τοῖς τὰ τεῖχη κάλλιστα καὶ μέγιστα περιβεβλημένοις, οὐδὲ τοῖς μετὰ πλείστων ἀνθρώπων εἰς τὸν αὐτὸν τόπον συνηθροισμένοις, ἀλλὰ τοῖς ἄριστα καὶ σωφρονέστατα τὴν αὐτῶν πόλιν διοικοῦσιν.

[14] Ἔστι γὰρ ψυχὴ πόλεως οὐδὲν ἕτερον ἢ πολιτεία, τοσαύτην ἔχουσα δύναμιν ὅσην περ ἐν σώματι φρόνησις. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ βουλευομένη περὶ ἀπάντων καὶ τὰ μὲν ἀγαθὰ διαφυλάττουσα, τὰς δὲ συμφορὰς διαφεύγουσα. Ταύτη καὶ τοὺς νόμους καὶ τοὺς ῥήτορας καὶ τοὺς ἰδιώτας ἀναγκαῖόν ἐστιν ὁμοιοῦσθαι καὶ πράττειν οὕτως ἐκάστους οἷαν περ ἂν ταύτην ἔχωσιν.

[15] Ἦς ἡμεῖς διεφθαρμένης οὐδὲν φροντίζομεν, οὐδὲ σκοποῦμεν ὅπως ἐπανορθώσομεν αὐτήν· ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν ἐργαστηρίων καθίζοντες κατηγοροῦμεν τῶν καθεστώτων καὶ λέγομεν ὡς οὐδέποτ' ἐν δημοκρατίᾳ κάκιον ἐπολιτεύθημεν, ἐν δὲ τοῖς πράγμασι καὶ ταῖς διανοίαις αἰς ἔχομεν μᾶλλον αὐτὴν ἀγαπῶμεν τῆς ὑπὸ τῶν προγόνων καταλειφθείσης. Ὑπὲρ ἧς ἐγὼ καὶ τοὺς λόγους μέλλω ποιεῖσθαι καὶ τὴν πρόσοδον ἀπεγραψάμην.

[16] Εὕρισκω γὰρ ταύτην μόνην ἂν γενομένην καὶ τῶν μελλόντων κινδύνων ἀποτροπὴν καὶ τῶν παρόντων κακῶν ἀπαλλαγὴν, ἣν ἐθελήσωμεν ἐκείνην τὴν δημοκρατίαν ἀναλαβεῖν, ἣν Σόλων μὲν ὁ δημοτικώτατος γενόμενος ἐνομοθέτησε, Κλεισθένης δ' ὁ τοὺς τυράννους ἐκβαλὼν καὶ τὸν δῆμον καταγαγὼν πάλιν ἐξ ἀρχῆς κατέστησεν.

[17] Ἦς οὐκ ἂν εὕροιμεν οὔτε δημοτικωτέραν οὔτε τῇ πόλει μᾶλλον συμφέρουσαν. Τεκμήριον δὲ μέγιστον· οἱ μὲν γὰρ ἐκείνη χρώμενοι, πολλὰ καὶ καλὰ διαπραξάμενοι καὶ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις εὐδοκιμήσαντες, παρ' ἐκόντων τῶν Ἑλλήνων τὴν ἡγεμονίαν ἔλαβον· οἱ δὲ τῆς νῦν παρούσης ἐπιθυμήσαντες, ὑπὸ πάντων μισηθέντες καὶ πολλὰ καὶ δεινὰ παθόντες, μικρὸν ἀπέλιπον τοῦ μὴ ταῖς ἐσχάταις συμφοραῖς περιπεσεῖν.

[18] Καίτοι πῶς χρὴ ταύτην τὴν πολιτείαν ἐπαινεῖν ἢ στέργειν τὴν τοσοῦτων μὲν κακῶν αἰτίαν πρότερον γενομένην, νῦν δὲ καθ' ἕκαστον τὸν ἐνιαυτὸν ἐπὶ τὸ χεῖρον φερομένην; Πῶς δ' οὐ χρὴ δεδιέναι μὴ τοιαύτης ἐπιδόσεως γιγνομένης τελευτῶντες εἰς τραχύτερα πράγματα τῶν τότε γενομένων ἐξοκείλωμεν;

[19] Ἴνα δὲ μὴ συλλήβδην μόνον ἀκηκοότες, ἀλλ' ἀκριβῶς εἰδότες ποιῆσθε καὶ τὴν αἴρεσιν καὶ τὴν κρίσιν αὐτῶν, ὑμέτερον μὲν ἔργον ἐστὶ παρασχεῖν ὑμᾶς αὐτοὺς προσέχοντας τὸν νοῦν τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις, ἐγὼ δ' ὡς ἂν δύνωμαι συντομώτατα περὶ ἀμφοτέρων τούτων πειράσομαι διελθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

[20] Οἱ γὰρ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον τὴν πόλιν διοικοῦντες κατεστήσαντο πολιτείαν οὐκ ὀνόματι μὲν τῷ κοινοτάτῳ καὶ πραοτάτῳ προσαγορευομένην, ἐπὶ

δὲ τῶν πράξεων οὐ τοιαύτην τοῖς ἐντυγχάνουσι φαινομένην, οὐδ' ἢ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπαίδευε τοὺς πολίτας ὥσθ' ἠγεῖσθαι τὴν μὲν ἀκολασίαν δημοκρατίαν, τὴν δὲ παρανομίαν ἐλευθερίαν, τὴν δὲ παρρησίαν ἰσονομίαν, τὴν δ' ἐξουσίαν τοῦ ταῦτα ποιεῖν εὐδαιμονίαν, ἀλλὰ μισοῦσα καὶ κολάζουσα τοὺς τοιοῦτους βελτίους καὶ σωφρονεστέρους ἅπαντας τοὺς πολίτας ἐποίησεν.

[21] Μέγιστον δ' αὐτοῖς συνεβάλετο πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τὴν πόλιν, ὅτι δυοῖν ἰσοτήτοι νομιζομέναι εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταῦτὸν ἅπασιν ἀπονεμούσης, τῆς δὲ τὸ προσῆκον ἑκάστοις, οὐκ ἠγνόουν τὴν χρησιμωτέραν, ἀλλὰ τὴν μὲν τῶν αὐτῶν ἀξιοῦσαν τοὺς χρηστοὺς καὶ τοὺς πονηροὺς ἀπεδοκίμαζον ὡς οὐ δικαίαν οὔσαν,

[22] τὴν δὲ κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστον τιμῶσαν καὶ κολάζουσαν προηροῦντο καὶ διὰ ταύτης ὄκουν τὴν πόλιν, οὐκ ἐξ ἀπάντων τὰς ἀρχὰς κληροῦντες, ἀλλὰ τοὺς βελτίστους καὶ τοὺς ἰκανωτάτους ἐφ' ἕκαστον τῶν ἔργων προκρίνοντες. Τοιοῦτους γὰρ ἠλπιζον ἔσεσθαι καὶ τοὺς ἄλλους, οἷοί περ ἂν ὧσιν οἱ τῶν πραγμάτων ἐπιστατοῦντες.

[23] Ἐπειτα καὶ δημοτικωτέραν ἐνόμιζον εἶναι ταύτην τὴν κατάστασιν ἢ τὴν διὰ τοῦ λαγχάνειν γιγνομένην· ἐν μὲν γὰρ τῇ κληρώσει τὴν τύχην βραβεύσειν καὶ πολλάκις λήψεσθαι τὰς ἀρχὰς τοὺς ὀλιγαρχίας ἐπιθυμοῦντας, ἐν δὲ τῷ προκρίνειν τοὺς ἐπιεικεστάτους τὸν δῆμον ἔσεσθαι κύριον ἐλέσθαι τοὺς ἀγαπῶντας μάλιστα τὴν καθεστῶσαν πολιτείαν.

[24] Αἴτιον δ' ἦν τοῦ ταῦτα τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν καὶ μὴ περιμαχήτους εἶναι τὰς ἀρχὰς, ὅτι μεμαθηκότες ἦσαν ἐργάζεσθαι καὶ φεῖδεσθαι, καὶ μὴ τῶν μὲν

οἰκείων ἀμελεῖν, τοῖς δ' ἄλλοτρίοις ἐπιβουλεύειν, μηδ' ἐκ τῶν δημοσίων τὰ σφέτερ' αὐτῶν διοικεῖν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐκάστοις ὑπαρχόντων, εἴ ποτε δεήσῃς, τοῖς κοινοῖς ἐπαρκεῖν, μηδ' ἀκριβέστερον εἰδέναι τὰς ἐκ τῶν ἀρχείων προσόδους ἢ τὰς ἐκ τῶν ἰδίων γιγνομένας αὐτοῖς.

[25] Οὕτω δ' ἀπείχοντο σφόδρα τῶν τῆς πόλεως, ὥστε χαλεπώτερον ἦν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις εὐρεῖν τοὺς βουλομένους ἄρχειν ἢ νῦν τοὺς μηδὲν δεομένους· οὐ γὰρ ἐμπορίαν, ἀλλὰ λειτουργίαν ἐνόμιζον εἶναι τὴν τῶν κοινῶν ἐπιμέλειαν, οὐδ' ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἐσκόπουν ἐλθόντες εἴ τι λῆμμα παραλελοίπασιν οἱ πρότερον ἄρχοντες, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον εἴ τινος πράγματος κατημελήκασιν τῶν τέλους ἔχειν κατεπειγόντων.

[26] Ὡς δὲ συντόμως εἰπεῖν, ἐκεῖνοι διεγνωκότες ἦσαν ὅτι δεῖ τὸν μὲν δῆμον ὥσπερ τύραννον καθιστάναι τὰς ἀρχὰς καὶ κολάζειν τοὺς ἐξαμαρτάνοντας καὶ κρίνειν περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων, τοὺς δὲ σχολὴν ἄγειν δυναμένους καὶ βίον ἰκανὸν κεκτημένους ἐπιμελεῖσθαι τῶν κοινῶν ὥσπερ οἰκέτας, καὶ δικαίους μὲν γενομένους ἐπαινεῖσθαι καὶ στέργειν ταύτῃ τῇ τιμῇ,

[27] κακῶς δὲ διοικήσαντας μηδεμιᾶς συγγνώμης τυγχάνειν, ἀλλὰ ταῖς μεγίσταις ζημίαις περιπίπτειν. Καίτοι πῶς ἂν τις εὐροι ταύτης βεβαιότεραν ἢ δικαιότεραν δημοκρατίαν, τῆς τοὺς μὲν δυνατωτάτους ἐπὶ τὰς πράξεις καθιστάσης, αὐτῶν δὲ τούτων τὸν δῆμον κύριον ποιούσης;

[28] Τὸ μὲν οὖν σύνταγμα τῆς πολιτείας τοιοῦτον ἦν αὐτοῖς· ῥάδιον δ' ἐκ τούτων καταμαθεῖν ὡς καὶ τὰ

καθ' ἡμέραν ἐκάστην ὀρθῶς καὶ νομίμως πράττοντες
διετέλεσαν. Ἀνάγκη γὰρ τοῖς περὶ ὅλων τῶν
πραγμάτων καλὰς τὰς ὑποθέσεις πεπονημένοις καὶ τὰ
μέρη τὸν αὐτὸν τρόπον ἔχειν ἐκείνοις

[29] Καὶ πρῶτον μὲν τὰ περὶ τοὺς θεοὺς, —έντεῦθεν
γὰρ ἄρχεσθαι δίκαιον, —οὐκ ἀνωμάλως οὐδ' ἀτάκτως
οὔτ' ἐθεράπευον οὔτ' ὠργιάζον· οὐδ' ὁπότε μὲν
δόξειεν αὐτοῖς, τριακοσίους βοῦς ἔπεμπον, ὁπότε δὲ
τύχοιεν, τὰς πατρίους θυσίας ἐξέλειπον· οὐδὲ τὰς μὲν
ἐπιθέτους ἐορτάς, αἷς ἐστίασις τις προσεῖη,
μεγαλοπρεπῶς ἤγον, ἐν δὲ τοῖς ἀγιωτάτοις τῶν ἱερῶν
ἀπὸ μισθωμάτων ἔθουον·

[30] ἀλλ' ἐκεῖνο μόνον ἐτήρουν, ὅπως μηδὲν μήτε
τῶν πατρίων καταλύσουσιν μήτ' ἔξω τῶν
νομιζομένων προσθήσουσιν. Οὐ γὰρ ἐν ταῖς
πολυτελείαις ἐνόμιζον εἶναι τὴν εὐσέβειαν, ἀλλ' ἐν τῷ
μηδὲν κινεῖν ὧν αὐτοῖς οἱ πρόγονοι παρέδοσαν. Καὶ
γὰρ τοὶ καὶ τὰ παρὰ τῶν θεῶν οὐκ ἐμπλήκτως οὐδὲ
ταραχωδῶς αὐτοῖς συνέβαινε, ἀλλ' εὐκαίρως καὶ
πρὸς τὴν ἐργασίαν τῆς χώρας καὶ πρὸς τὴν
συγκομιδὴν τῶν καρπῶν.

[31] Παραπλησίως δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὰ πρὸς
σφᾶς αὐτοὺς διώκουν. Οὐ γὰρ μόνον περὶ τῶν κοινῶν
ὠμονόουν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν ἴδιον βίον τοσαύτην
ἐποιοῦντο πρόνοιαν ἀλλήλων ὅσην περὶ χρὴ τοὺς εὖ
φρονοῦντας καὶ πατρίδος κοινωνοῦντας. Οἷ τε γὰρ
πενέστεροι τῶν πολιτῶν τοσοῦτον ἀπεῖχον τοῦ
φθονεῖν τοῖς πλείω κεκτημένοις,

[32] ὥσθ' ὁμοίως ἐκήδοντο τῶν οἴκων τῶν μεγάλων
ὥσπερ τῶν σφετέρων αὐτῶν, ἡγούμενοι τὴν ἐκείνων
εὐδαιμονίαν αὐτοῖς εὐπορίαν ὑπάρχειν· οἷ τε τὰς
οὐσίας ἔχοντες οὐχ ὅπως ὑπερεῶρων τοὺς

καταδεέστερον πράττοντας, ἀλλ' ὑπολαμβάνοντες αἰσχύνῃν αὐτοῖς εἶναι τὴν τῶν πολιτῶν ἀπορίαν ἐπήμυνον ταῖς ἐνδείαις, τοῖς μὲν γεωργίας ἐπὶ μετρίαις μισθώσεσι παραδιδόντες, τοὺς δὲ κατ' ἐμπορίαν ἐκπέμποντες, τοῖς δ' εἰς τὰς ἄλλας ἐργασίας ἀφορμὴν παρέχοντες.

[33] Οὐ γὰρ ἐδέδισαν μὴ δυοῖν θάτερον πάθοιεν, ἢ πάντων στερηθεῖεν, ἢ πολλὰ πράγματα σχόντες μέρος τι κομίσαιντο τῶν προεθέντων· ἀλλ' ὁμοίως ἐθάρρουν περὶ τῶν ἔξω δεδομένων ὥσπερ περὶ τῶν ἔνδον κειμένων. Ἐώρων γὰρ τοὺς περὶ τῶν συμβολαίων κρίνοντας οὐ ταῖς ἐπεικείαις χρωμένους, ἀλλὰ τοῖς νόμοις πειθομένους,

[34] οὐδ' ἐν τοῖς τῶν ἄλλων ἀγῶσιν αὐτοῖς ἀδικεῖν ἐξουσίαν παρασκευάζοντας, ἀλλὰ μᾶλλον ὀργιζομένους τοῖς ἀποστεροῦσιν αὐτῶν τῶν ἀδικουμένων καὶ νομίζοντας διὰ τοὺς ἄπιστα τὰ συμβόλαια ποιοῦντας μείζω βλάπτεσθαι τοὺς πένητας τῶν πολλὰ κεκτημένων· τοὺς μὲν γὰρ, ἢν παύσωνται προῖέμενοι, μικρῶν προσόδων ἀποστερήσεσθαι, τοὺς δ' ἢν ἀπορήσωσι τῶν ἐπαρκούντων, εἰς τὴν ἐσχάτην ἐνδειαν καταστήσεσθαι.

[35] Καὶ γὰρ τοι διὰ τὴν γνώμην ταύτην οὐδεὶς οὔτ' ἀπεκρύπτετο τὴν οὐσίαν οὔτ' ὥκνει συμβάλλειν, ἀλλ' ἥδιον ἐώρων τοὺς δανειζομένους ἢ τοὺς ἀποδιδόντας. Ἀμφότερα γὰρ αὐτοῖς συνέβαινεν ἄπερ ἂν βουλευθεῖεν ἄνθρωποι νοῦν ἔχοντες· ἅμα γὰρ τοὺς τε πολίτας ὠφέλουν καὶ τὰ σφέτερ' αὐτῶν ἐνεργὰ καθίστασαν. Κεφάλαιον δὲ τοῦ καλῶς ἀλλήλοις ὁμιλεῖν· αἱ μὲν γὰρ κτήσεις ἀσφαλεῖς ἦσαν, οἷσπερ κατὰ τὸ δίκαιον ὑπῆρχον, αἱ δὲ χρήσεις κοιναὶ πᾶσιν τοῖς δεομένοις τῶν πολιτῶν.

μετάφραση

Η εμπιστοσύνη στη δύναμη είναι επικίνδυνη

[3] Ξέρω, βέβαια, ότι εσείς, κάνοντας αυτή τη σκέψη, και τη δική μου τη συμβουλευτική ομιλία περιφρονείτε, και ελπίζετε ότι μ' αυτή τη δύναμη θα κυριαρχήσετε σ' όλη την Ελλάδα· εγώ όμως αυτό ακριβώς φοβάμαι. Γιατί βλέπω ότι οι πόλεις που νομίζουν πως βρίσκονται σε άριστη κατάσταση σκέπτονται κατά τον χειρότερο τρόπο, και ότι όσες έχουν υπερβολική αυτοπεποίθηση μπαίνουν σε πολλές περιπέτειες.

[4] Και αιτία αυτού του πράγματος είναι ότι κανένα αγαθό ή κακό δεν συμβαίνει στους ανθρώπους ξεκομμένα, αλλά ότι τον μεν πλούτο και την υπερβολική δύναμη συνοδεύει και ακολουθεί αφροσύνη και μαζί μ' αυτήν ακολασία, ενώ τη φτώχεια και την ταπεινότητα, σωφροσύνη και μεγάλη μετριοφροσύνη,

[5] ώστε είναι δύσκολο να αποφασίσει κανείς ποιο απ' αυτά τα δυο μερίδια θα ήταν διατεθειμένος ν' αφήσει στα παιδιά του. Γιατί μπορούμε να δούμε ότι οι πράξεις που εκκινούν από προϋποθέσεις που θεωρούνται χειρότερες οδηγούν ως επί το πλείστον στο καλύτερο, ενώ όσες εκκινούν από φαινομενικά καλύτερες, μεταπίπτουν συνήθως στο χειρότερο.

Το παράδειγμα Αθηναίων - Λακεδαιμονίων αποδεικνύει ότι ο πλούτος και η δύναμη οδηγούν στην αφροσύνη

[6] Και γι' αυτά μπορώ να φέρω ένα σωρό παραδείγματα από την ιδιωτική ζωή – αφού στον τομέα αυτόν συχνά παρουσιάζονται μεταπτώσεις – σημαντικότερα όμως και πιο γνωστά στους ακροατές, απ' όσα συνέβησαν σ' εμάς και τους Λακεδαιμονίους. Κι εμείς, δηλαδή, όταν η πόλη μας καταστράφηκε από

τους βαρβάρους, λόγω του ότι ήμαστε επιφυλακτικοί και εξετάζαμε με προσοχή τα δεδομένα γίναμε οι πρώτοι των Ελλήνων¹, όταν όμως θεωρήσαμε ότι έχουμε ακατανίκητη δύναμη λίγο έλειψε να υποδουλωθούμε².

[7] και οι Λακεδαιμόνιοι, παρ' όλο που παλιά ξεκίνησαν από μικρές και ταπεινές πόλεις, λόγω του ότι ζούσαν συνετή και στρατιωτική ζωή κατέκτησαν την Πελοπόννησο, αργότερα όμως, επειδή περηφανεύτηκαν περισσότερο απ' όσο έπρεπε και ανέλαβαν την ηγεμονία και στην ξηρά και στη θάλασσα, αντιμετώπισαν τους ίδιους μ' εμάς κινδύνους³.

[8] Όποιος λοιπόν, ενώ ξέρει ότι έχουν συντελεσθεί τόσες μεταβολές και ότι τόσο μεγάλες δυνάμεις καταλύθηκαν τόσο γρήγορα, έχει εμπιστοσύνη στην παρούσα δύναμη, είναι ολότελα ανόητος, και μάλιστα τη στιγμή που η πόλη μας βρίσκεται σε χειρότερη κατάσταση απ' ό,τι τότε, ενώ έχει ανανεωθεί το μίσος των Ελλήνων⁴ και η έχθρα με τον βασιλιά των Περσών⁵, πράγματα που τότε οδήγησαν στην ήττα μας.

Η σημερινή κατάσταση είναι κρίσιμη

[9] Και δεν ξέρω τι απ' τα δυο να υποθέσω: δεν σας ενδιαφέρουν τα κοινά, ή, σας ενδιαφέρουν μεν, αλλά έχετε φθάσει σε τέτοιο σημείο αναισθησίας, ώστε σας διαφεύγει σε ποια τραγική κατάσταση έχει περιέλθει η πόλη. Γιατί μοιάζετε με ανθρώπους που έχουν τέτοια μυαλά ώστε, αν κι έχουμε χάσει όλες τις πόλεις στη Θράκη,⁶

[10] αν κι έχουμε χαλάσει μάταια πάνω από χίλια τάλαντα σε ξένους μισθοφόρους⁷, αν και κυκλοφορούν διαβολές εις βάρος μας μεταξύ των Ελλήνων και οι

βάρβαροι είναι εναντίον μας , κι ακόμα αν και αναγκαστήκαμε να σώσουμε τους φίλους των Θηβαίων⁸ ενώ έχουμε χάσει τους δικούς μας συμμάχους, για τέτοια κατορθώματα δυο φορές ήδη προσφέραμε θυσία «για καλές αγγελίες»⁹ και δείχνουμε μεγαλύτερη απροθυμία όταν μιλάμε γι' αυτά στην Εκκλησία του Δήμου, απ' όση δείχνουν όσοι πράττουν όλα τα απαραίτητα.

[11] Και το να τα κάνουμε ή να τα παθαίνουμε αυτά, είναι φυσικό· γιατί τίποτε δεν μπορεί να γίνει όπως πρέπει από ανθρώπους που δεν σκέφτονται σωστά για το σύνολο της διοικήσεως, ενώ, ακόμα κι αν κάποιες ενέργειές τους στεφθούν από επιτυχία, είτε από τύχη, είτε λόγω της ατομικής ικανότητας κάποιου, μετά μικρό διάλειμμα καταλήγουν πάλι στα ίδια αδιέξοδα. Πράγμα που μπορεί κανείς να διαπιστώσει απ' όσα έχουν συμβεί σε μας.

[12] Ενώ δηλαδή όλη η Ελλάδα είχε περιέλθει στην εξουσία της πόλης μας, και μετά τη ναυμαχία του Κόνωνα,¹⁰ και μετά τη στρατηγία του Τιμοθέου,¹¹ δεν μπορέσαμε να αξιοποιήσουμε ούτε για λίγο τις επιτυχίες μας, αλλά αμέσως τις διασκορπίσαμε και τις ακυρώσαμε. Γιατί, πολίτευμα που να μπορεί να εκμεταλλευθεί σωστά τις καταστάσεις, ούτε έχουμε, ούτε επιζητούμε με ορθό τρόπο.

Οι σποραδικές επιτυχίες δεν αποδίδουν, όταν λείπει η «ψυχή πόλεως», το ορθό πολίτευμα

[13] Κι όμως, όλοι γνωρίζουμε πως η ευημερία παρουσιάζεται και συντροφεύει, όχι αυτούς που περιβάλλονται από καλοφτειαγμένα και υψηλά τείχη, ούτε αυτούς που συναθροίζονται στο ίδιο μέρος μ' ένα σωρό συνανθρώπους τους, αλλά αυτούς που διοικούν

την πόλη τους με τον πιο καλό και συνετό τρόπο.

[14] Γιατί η ψυχή της πόλης δεν είναι τίποτ' άλλο παρά το πολίτευμα, το οποίο έχει τόση σημασία, όσην και η φρόνηση για το σώμα. Διότι το πολίτευμα είναι που σκέπτεται για όλα, που διαφυλάσσει τα αγαθά και αποφεύγει τις συμφορές. Προς αυτό είναι ανάγκη να συμμορφώνονται και οι νόμοι, και οι ρήτορες, και οι ιδιώτες, και να ενεργούν, ο καθένας ξεχωριστά, σύμφωνα με το πολίτευμα που έχουν.

[15] Κι ενώ αυτό το πολίτευμα έχει φθαρεί, εμείς διόλου δεν νοιαζόμαστε, ούτε κοιτάμε πώς θα το επανορθώσουμε, αλλά καθόμαστε στα μαγαζιά¹² και κατηγορούμε το «σύστημα», λέγοντας πως ουδέποτε είχαμε χειρότερη δημοκρατία, όμως στις καθημερινές υποθέσεις και στις βαθύτερες σκέψεις μας περισσότερο αγαπάμε το τωρινό πολίτευμα από το πατροπαράδοτο. Γι' αυτό το πολίτευμα σκοπεύοντας να μιλήσω, γράφτηκα στον κατάλογο των ομιλητών.

Πρόταση για επιστροφή στο παλαιό, πατρογονικό πολίτευμα

[16] Γιατί βρίσκω πως μόνο αυτό θα μπορούσε να αποτρέψει τους μελλοντικούς κινδύνους και να μας απαλλάξει από τα παρόντα δεινά, το να θελήσουμε να επαναφέρουμε εκείνη τη δημοκρατία την οποία ο Σόλων,¹³ ο προσφιλέστατος στον λαό, εθέσπισε, και την οποία ο Κλεισθένης,¹⁴ ο οποίος έδιωξε τους τυράννους και επανέφερε στην εξουσία τον λαό, αποκατέστησε πάλι απ' την αρχή.

[17] Πιο ευνοϊκό για τον λαό και πιο συμφέρον για την πόλη δεν θα μπορούσαμε να βρούμε απ' αυτό το πολίτευμα. Και η μεγαλύτερη απόδειξη είναι η εξής: αυτοί οι οποίοι υιοθέτησαν εκείνο το πολίτευμα, αφού

έφεραν σε πέρας πολλά και καλά έργα και κέρδισαν την εκτίμηση όλων των ανθρώπων, αναδείχθηκαν σε ηγεμόνες των Ελλήνων με τη θέληση των τελευταίων¹⁵, ενώ όσοι λάτρεψαν το τωρινό πολίτευμα, αφού μισήθηκαν απ' όλους κι έπαθαν πολλά και φοβερά παθήματα, λίγο έλειψαν να περιπέσουν στις πιο μεγάλες συμφορές.

[18] Και γιατί θα πρέπει να επαινούμε ή να αγαπάμε αυτό το πολίτευμα που προξένησε τόσα κακά στο παρελθόν, και που τώρα γίνεται κάθε χρόνο και χειρότερο; Και γιατί δεν θα πρέπει να φοβόμαστε ότι τελικά, αφού υπάρχει μια τέτοια εξέλιξη, θα οδηγηθούμε σε ναυάγιο χειρότερο από το προηγούμενο;

Σύγκριση παλαιού - νέου πολιτεύματος

[19] Και για να μην καταλήξετε στην εκλογή και την κρίση σας γι' αυτά έχοντας ακούσει μόνο γενικολογίες αλλά μη γνωρίζοντάς τα επακριβώς, δικό σας μεν καθήκον είναι να παρακολουθήσετε προσεκτικά τα λεγόμενά μου, ενώ εγώ θα προσπαθήσω, όσο το δυνατόν πιο σύντομα, να σας εκθέσω τα σχετικά με τις δύο αυτές μορφές του πολιτεύματος

[20] Οι διοικούντες δηλαδή την πόλη κατ' εκείνη την εποχή, δεν εθέσπισαν ένα πολίτευμα που είχε ένα όνομα φιλολαϊκό κι ευχάριστο, ενώ στην πράξη αποδεικνυόταν πως δεν είναι τέτοιο για όσους κυβερνώνταν βάσει αυτού, ούτε ένα πολίτευμα που εκπαίδευε τους πολίτες κατά τέτοιον τρόπο ώστε να θεωρούν την ατιμωρησία δημοκρατία, την παρανομία ελευθερία, την αθυροστομία ισονομία, και τη δυνατότητα να κάνεις τα πάντα, ευτυχία, αλλά ένα πολίτευμα το οποίο με το να απεχθάνεται και να τιμωρεί τέτοιους ανθρώπους, έκανε όλους τους πολίτες

καλύτερους και σωφρονέστερους.

Η παλαιά πολιτεία, εν αντιθέσει προς τη νέα, ήταν αυστηρή, ακριβοδίκαιη και αξιοκρατική

[21] Και πάρα πολύ συνέβαλλε στην καλή διοίκηση της πόλεως το γεγονός ότι, ενώ θεωρούσαν ότι υπήρχαν δύο είδη ισοτήτων, μιας που παρέχει τα ίδια σε όλους, και μιας άλλης που παρέχει στον καθένα αυτό που του αρμόζει, δεν αγνοούσαν τη χρησιμότερη, αλλά αποδοκίμαζαν αυτήν που αντάμειβε με τον ίδιο τρόπο τους χρηστούς και τους πονηρούς ως μη δίκαια, **[22]** προτιμούσαν δε αυτήν που τιμούσε και τιμωρούσε τον καθένα σύμφωνα με την αξία του και βάσει αυτής διοικούσαν την πόλη, χωρίς να εκλέγουν τους άρχοντες από όλους με κλήρωση,¹⁷ αλλά προκρίνοντας για κάθε έργο τους καλύτερους και ικανότερους. Διότι προσδοκούσαν ότι και οι υπόλοιποι θα γίνουν σαν αυτούς που κυβερνούσαν την πόλη.

Οι άρχοντες εκλέγονταν αξιοκρατικά κι όχι «διά κλήρου»

[23] Έπειτα, θεωρούσαν αυτόν τον τρόπο διορισμού δημοκρατικότερο από τον κατόπιν κληρώσεως, μιας και έκριναν ότι στην περίπτωση της κληρώσεως θα δώσει τα πρωτεία η τύχη και ότι πολλές φορές θα καταλάβουν τα αξιώματα οι οπαδοί της ολιγαρχίας, ενώ, στην περίπτωση της πρόκρισης των αξιοτέρων, θα έχει ο λαός τη δυνατότητα να εκλέξει όσους κατ'εξοχήν αγαπούν το υπάρχον πολίτευμα.

[24] Αιτία δε του ότι αυτά ήσαν αρεστά στους περισσότερους και τα αξιώματα δεν ήσαν περιζήτητα, υπήρξε το γεγονός ότι ήταν μαθημένοι να δουλεύουν

και να κάνουν οικονομία, κι όχι να παραμελούν τα του οίκου τους και να επιβουλεύονται τα ξένα, ούτε να εξυπηρετούν το ατομικό τους συμφέρον εκμεταλλευόμενοι το δημόσιο,¹⁸ αλλά απ' την ατομική τους περιουσία, αν ποτέ χρειαζόταν, να δαπανούν για τα κοινά, κι ούτε να ξέρουν καλύτερα τα έσοδά τους απ' το δημόσιο ταμείο, απ' ό,τι τα έσοδα απ' τη δικιά τους περιουσία.

Οι πολίτες θυσίαζαν το ατομικό συμφέρον χάριν του δημοσίου, κι όχι το αντίστροφο

[25] Και τόσο πολύ απέφευγαν τα δημόσια αξιώματα, ώστε ήταν δυσκολότερο εκείνα τα χρόνια να βρείς κάποιους που να θέλουν να ασκήσουν εξουσία, απ' ό,τι σήμερα κάποιους που να μην επιζητούν κάτι τέτοιο. Γιατί δεν θεωρούσαν την ενασχόληση με τα κοινά εμπόριο, αλλά λειτούργημα, ούτε κοίταζαν από την πρώτη μέρα που αναλάμβαναν υπηρεσία αν οι προηγούμενοι άρχοντες είχαν αφήσει κάτι που να τους απέφερε κέρδος, αλλά πολύ περισσότερο αν είχαν παραμελήσει κάτι που έπρεπε επείγοντως να διεκπεραιωθεί.

[26] Κοντολογίς, εκείνοι είχαν καταλάβει ότι ο μεν δήμος πρέπει ως τύραννος να ορίζει τους άρχοντες, να τιμωρεί τους παρανομούντες και να εκφέρει κρίση για αμφισβητούμενα ζητήματα, ενώ, όσοι διαθέτουν ελεύθερο χρόνο και αρκετή περιουσία, να φροντίζουν για τα κοινά ως υπηρέτες, και εάν μεν αποδεικνύονται δίκαιοι να επαινούνται και να αρκούνται σ' αυτήν την τιμή,

[27] αν όμως δεν διοικήσουν καλά, να μην συγχωρούνται με κανέναν τρόπο, αλλά να τιμωρούνται με τις πιο αυστηρές ποινές. Πώς λοιπόν θα μπορούσε

να βρεί κανείς ασφαλέστερη και δικαιότερη δημοκρατία απ' αυτήν, η οποία ανέθετε τις δημόσιες υποθέσεις στους πιο ικανούς, και καθιστούσε κύριο αυτών των ικανών τον λαό;

Ο αντίκτυπος της ορθής διοίκησης στην καθημερινή ζωή

[28] Αυτό λοιπόν ήταν το πολίτευμά τους· και είναι εύκολο να καταλάβει κανείς απ' αυτά, ότι και τις καθημερινές υποθέσεις τις διεκπεραίωναν πάντα με ορθό και νόμιμο τρόπο. Διότι, αναγκαστικά, όταν έχουν τεθεί από κάποιους σωστές βάσεις στην όλη διοίκηση, βαίνουν γι' αυτούς κατά παρόμοιο τρόπο και τα επί μέρους.

[29] Κατ' αρχήν, σ' ό,τι αφορά στους θεούς – γιατί από 'δώ είναι σωστό να ξεκινήσει κανείς – εκπλήρωναν τα λατρευτικά τους καθήκοντα και τελούσαν τις τελετές με τάξη και χωρίς να παραβαίνουν το τυπικό· κι ούτε, όποτε τους κατέβαινε, θυσίαζαν τριακόσια βόδια,²⁰ ενώ, άμα τύχαινε, παρέλειπαν τις πατροπαράδοτες θυσίες, ούτε τελούσαν μεγαλοπρεπώς τις επείσακτες εορτές, όπου θα υπήρχε από κοντά και κάποιο συμπόσιο²¹, ενώ στις πιο μεγάλες παραδοσιακές γιορτές έκαναν θυσία με ανάθεση «κατ' αποκοπήν»,²²

Σ' ό,τι αφορά στη θρησκεία: Τήρηση της παράδοσης και αποφυγή νεωτερισμών

[30] αλλά αυτό μόνο πρόσεχαν, πώς να μην καταργήσουν τίποτα απ' τα πατροπαράδοτα, και να μην προσθέσουν τίποτα πέρα από τα παραδεδεγμένα. Γιατί θεωρούσαν ότι η ευσέβεια δεν βρίσκεται στην πολυτέλεια, αλλά στο να μην αλλάζει κανείς τίποτα απ'

όσα παραδόθηκαν από τους προγόνους. Και βέβαια και τα από τους θεούς προερχόμενα δεν ήσαν αλλοπρόσαλλα και συγκεχυμένα, αλλά έρχονταν στην κατάλληλη στιγμή, και για την καλλιέργεια της γης, και για τη συγκομιδή των καρπών.

[31] Με παραπλήσιο προς τα παραπάνω τρόπο ρύθμιζαν και τις μεταξύ τους σχέσεις. Διότι όχι μόνο ομονοούσαν σ' ό,τι αφορά στα κοινά, αλλά και στην ιδιωτική τους ζωή τόσο φρόντιζαν ο ένας για τον άλλον, όσο αρμόζει να φροντίζουν αυτοί που σκέφτονται σωστά και ζουν στην ίδια πατρίδα. Δηλαδή και οι φτωχότεροι τόσο πολύ απείχαν από του να φθονούν όσους ήταν πιο ευκατάστατοι,

Στις μεταξύ τους σχέσεις: Φροντίδα των φτωχών για τους πλούσιους και των πλουσίων για τους φτωχούς

[32] ώστε ενδιαφέρονταν για τις πλούσιες οικογένειες με τον ίδιο τρόπο που ενδιαφέρονταν για τις δικές τους, επειδή θεωρούσαν ότι η ευτυχία εκείνων ήταν δική τους ευπορία· οι πλούσιοι πάλι, δεν περιφρονούσαν όσους ζούσαν φτωχικά, αλλά θεωρώντας δικιά τους ντροπή την απορία των συμπολιτών τους έσπευδαν να τους βοηθήσουν, σ' άλλους παραχωρώντας καλλιεργήσιμα εδάφη με μικρό μίσθωμα, άλλους στέλνοντάς τους να εμπορευθούν, και σ' άλλους παρέχοντας ένα πρώτο κεφάλαιο για άλλες εργασίες.

[33] Γιατί δεν φοβούνταν μήπως πάθουν το ένα απ' τα δυο, δηλαδή ή να τα χάσουν όλα, ή μετά πολλές δυσκολίες να εισπράξουν ένα μέρος από τα δανεικά, αλλά αντιμετώπιζαν με τον ίδιο τρόπο τόσο τα σε τρίτους δανεισμένα χρήματα, όσο και τα ευρισκόμενα στην κατοχή τους. Διότι έβλεπαν ότι αυτοί που δίκαιαν υποθέσεις συμβολαίων δεν έδειχναν επιείκεια αλλά εφάρμοζαν τους νόμους

[34] και δεν εξασφάλιζαν μέσα από δίκες άλλων το «δικαίωμά τους» στην αδικία, αλλά οργίζονταν με τους κακοπληρωτές περισσότερο από τους ίδιους τους θιγόμενους και θεωρούσαν ότι εξ αιτίας αυτών που αθετούσαν τα συμβόλαια περισσότερο βλάπτονταν οι φτωχοί απ' ό,τι οι πλούσιοι. Γιατί (νόμιζαν ότι) αυτοί μεν, αν σταματήσουν να δανείζουν, θα χάσουν λίγα κέρδη, ενώ οι άλλοι, αν δεν έχουν χρηματοδότες, θα καταντήσουν στην έσχατη φτώχεια.

Συνδυασμός ατομικού - κοινού καλού

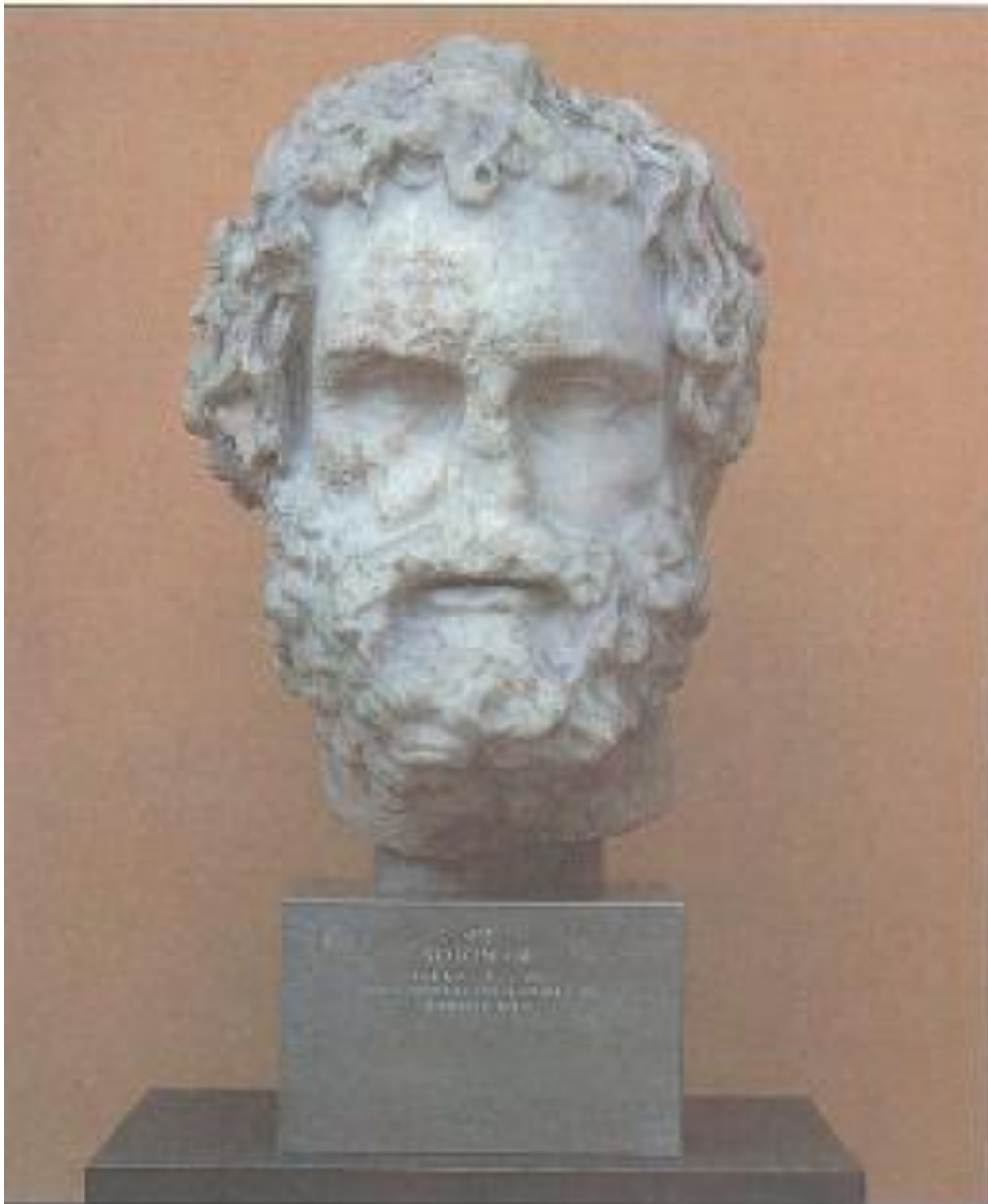
[35] Και βέβαια, γι' αυτόν τον λόγο κανείς δεν απέκρυπτε την περιουσία του, ούτε δίσταζε να δανειοδοτεί κάποιον, αλλά έβλεπαν με πιο καλό μάτι αυτούς που έπαιρναν δάνειο παρά αυτούς που το επέστρεφαν. Διότι συνέβαιναν σ' αυτούς και τα δύο, τα οποία θα επιθυμούσαν άνθρωποι μυαλωμένοι: απ' τη μια ωφελούσαν τους συμπολίτες τους, κι απ' την άλλη καθιστούσαν τα χρήματά τους προσοδοφόρα. Η δε βάση των καλών μεταξύ τους σχέσεων ήταν η εξής: οι μεν κτήσεις ήσαν εξασφαλισμένες, για όσους τις δικαιούνταν, οι δε χρήσεις κοινές για όλους τους πολίτες που είχαν ανάγκη.

Ασκήσεις

- 1.** Να καταγράψετε συνοπτικά τα επιχειρήματα με τα οποία ο Ισοκράτης προσπαθεί να αποδείξει ότι το κλίμα ευφορίας που κυριαρχεί στην Αθήνα είναι απατηλό (§ 3 κ.ε.).
- 2.** Ποια είναι κατά τον Ισοκράτη τα βασικά χαρακτηριστικά:
 - α)** της «πατρίου πολιτείας» και
 - β)** της σύγχρονης του δημοκρατίας;

Αντιπαρατάξτε τα σε δύο στήλες, στις οποίες κάθε χαρακτηριστικό θα αντιστοιχεί σε μία, το πολύ δύο λέξεις.

3. Υπάρχουν κατά τη γνώμη σας στοιχεία στις παραγράφους 31-35 που εξωραΐζουν την κοινωνική πραγματικότητα της εποχής; Σε κάθε περίπτωση αιτιολογήστε τις απόψεις σας.

Προτομή του Σόλωνος (Από το «Δημοκρατία και κλασική παιδεία», έκδ. ΤΠΠΕ)

Κείμενο

Η μέριμνα για την παιδεία, βάση της χρηστής διοίκησης

[36] Ἴσως ἂν οὖν τις ἐπιτιμήσειεν τοῖς εἰρημένοις, ὅτι τὰς μὲν πράξεις ἐπαινῶ τὰς ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις γιγνομένας, τὰς δ' αἰτίας οὐ φράζω δι' ἃς οὕτω καλῶς καὶ τὰ πρὸς σφᾶς αὐτοὺς εἶχον καὶ τὴν πόλιν διώκουν. Ἐγὼ δ' οἶμαι μὲν εἰρηκέναι τι καὶ τοιοῦτον, οὐ μὴν ἀλλ' ἔτι πλείω καὶ σαφέστερον πειράσομαι διαλεχθῆναι περὶ αὐτῶν.

[37] Ἐκεῖνοι γὰρ οὐκ ἐν μὲν ταῖς παιδείαις πολλοὺς τοὺς ἐπιστατοῦντας εἶχον, ἐπειδὴ δ' εἰς ἄνδρας δοκιμασθεῖεν, ἐξῆν αὐτοῖς ποιεῖν ὅ τι βουλευθεῖεν, ἀλλ' ἐν ταύταις ταῖς ἀκμαῖς πλείονος ἐπιμελείας ἐτύγχανον ἢ παῖδες ὄντες.

γλωσσικά σχόλια

[36] ἐπιτιμάω, -ῶ τινι αποδοκιμάζω, κατακρίνω, μέμφομαι κάποιον. II ἐπιτιμήσειεν· γ' εν. Ευκτ. Αορ., β' τύπος (αιολικός)

διώκουν γ' πληθ. Παρατ. του ρ. διοικῶ.

τὰ πρὸς σφᾶς αὐτοὺς στις μεταξύ τους σχέσεις

οὐ μὴν ἀλλὰ ἀλλ' ὅμως. Η βραχυλογική φράση προήλθε ἀπὸ παράλειψη του ρήματος μετὰ το οὐ μὴν [εδώ: οὐ μὴν (ενν. εἶρηκα), ἀλλὰ πειράσομαι...]

διαλέγομαι συζητώ· εδῶ: μιλάω, εξετάζω, εκφράζω τις απόψεις μου

[37] οὐκ... ὄντες Το «οὐκ» αναφέρεται συνολικά και στα δύο μέλη της πρώτης αντίθεσης (εἶχον μὲν - ἐξῆν δὲ) τα οποία λειτουργούν ως το ενιαίο α' μέλος μιας δεύτερης, ευρύτερης αντίθεσης: οὐκ [εἶχον μὲν - ἐξῆν δὲ] - ἀλλ' ἐτύγγανον...

παιδεία η ανατροφή παιδιού, η εκπαίδευση, το σύστημα εκπαιδεύσεως, κ.τ.τ. Εδώ: η εκπαίδευση κατά την παιδική ηλικία (σε αντιδιαστολή προς την ανδρική)

ἐπιστατέω, -ῶ κυριολεκτικά: στέκομαι κοντά σε κάποιον, υποστηρίζω, βοηθώ. Εδώ: εποπτεύω, επιτηρώ. || ἐπιστατῶν· επόπτης, επιτηρητής, πρβλ. «ο επιστάτης του σχολείου»

ἐπειδὴ χρονικός σύνδεσμος

δοκίμασθεῖεν επαναληπτική Ευκτική (ΣΑΕ σελ. 81- 82, σημ. β')

δοκιμάζομαι εἰς ἄνδρας υφίσταμαι τη δοκιμασία για να γίνω δεκτός στην τάξη των ανδρών, γίνομαι δεκτός κατόπιν δοκιμασίας στην τάξη των ανδρών, ενηλικιώνομαι

ἐξῆν Παρατατ. του απροσωπου ρ. ἔξεστι: είναι, δυνατόν

ἐν αὐταῖς ταῖς ἀκμαῖς ακριβώς στην ακμή, στο άνθος της ηλικίας τους

ερμηνευτικά σχόλια

[36] ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ο ρήτορας αναφέρεται, με κάπως αφηρημένο τρόπο και εξιδανικευτική διάθεση, σ' όλη την περίοδο κατά την οποία ήταν σε ισχύ η «ἡ ὑπὸ τῶν προγόνων καταλειφθεῖσα πολιτεία» (από τη θέσπισή της, με τη νομοθεσία του Σόλωνα και του Κλεισθένη, μέχρι την εγκαθίδρυση της αθηναϊκής ηγεμονίας, που συντελέστηκε μετά τα Μηδικά). Φυσικά, οι διαφορές της νομοθεσίας του Σόλωνα από αυτήν του Κλεισθένη δεν επισημαίνονται.

πολλοὺς τοὺς ἐπιστατοῦντας εἶχον υπήρχε πλήθος αρχῶν και εποπτῶν που φρόντιζαν για την εκπαίδευση και τη διαπαιδαγώγηση των Αθηναίων από την παιδική μέχρι και την εφηβική ηλικία: παιδοτρίβαι, γραμματοδιδάσκαλοι, αρμονικοί, ζωγράφοι, αριθμητικοί, γεωμέτραι, κοσμηταί, σωφρονισταί, οπλομάχοι, κ.λπ (βλ. και Κοινωνική και πολιτική οργάνωση στην αρχαία Ελλάδα, έκδ. ΟΕΔΒ, σελ. 77 - 81).

ἐπειδὴ δ' εἰς ἄνδρας δοκιμασθεῖεν οἱ Αθηναῖοι ἔφηβοι εγγράφονταν «εἰς ἄνδρας» κατά το 18ο ἔτος της ηλικίας τους, αφού δοκιμάζονταν ενώπιον των δημοτῶν αρχικά και της βουλῆς κατόπιν, για να πιστοποιηθεῖ η γνησιότητα της καταγωγῆς τους και η ηλικία τους. Ἐπειτα, αφού ἔδιναν τον νενομισμένο ὄρκο στο τέμενος της Αγραύλου («οὐ καταισχυνῶ ὄπλα τὰ ἱερά...») οδηγούνταν στον Πειραιά όπου ἔπαιρναν τη βασική στρατιωτική εκπαίδευση και ακολούθως, μετά τη δημόσια επίδειξη της στρατιωτικῆς τους κατάρτισης, τοποθετούνταν ως φρουροί σε διάφορα σημεία της

χώρας. (Βλ. και Κοινωνική και πολιτική οργάνωση στην αρχαία Ελλάδα, σελ. 90).

Ασκήσεις

1. ἐπιτιμήσειεν, διώκουν: Να γίνει χρονική αντικατάσταση των τύπων.
2. «...τὰς μὲν πράξεις ἐπαινῶ τὰς ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις γεγενημένας, τὰς δ' αἰτίας οὐ φράζω...»: Να τραπεί η σύνταξη από ενεργητική σε παθητική.
3. «ἢ παῖδες ὄντες»: Για ποιο συντακτικό φαινόμενο πρόκειται εδώ, και πώς θα μπορούσαμε να αποκαταστήσουμε στην πλήρη της μορφή τη φράση;
4. «Ἐγὼ δ' οἶμαι μὲν εἰρηκέναι τι καὶ τοιοῦτον»: Να μελετήσετε το προηγούμενο τμήμα του λόγου και να επισημάνετε το σημείο στο οποίο ο Ισοκράτης έχει αναφερθεί σε κάτι παρόμοιο.
5. Πώς εκφράζεται σ' αυτό το τμήμα του λόγου το σχήμα «προ(κατα)λήψεως»;

Κωμικογράφημα

Κείμενο

Το κύρος του Αρείου πάγου

Οὕτω γὰρ ἡμῶν οἱ πρόγονοι σφόδρα περὶ τὴν σωφροσύνην ἐσπούδαζον, ὥστε τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν ἐπέστησαν ἐπιμελεῖσθαι τῆς εὐκοσμίας, ἧς οὐχ οἶόν τ' ἦν μετασχεῖν πλὴν τοῖς καλῶς γεγονόσιν καὶ πολλὴν ἀρετὴν ἐν τῷ βίῳ καὶ σωφροσύνην ἐνδεδειγμένοις, ὥστ' εἰκότως αὐτὴν διενεγκεῖν τῶν ἐν τοῖς Ἑλλησι συνεδρίων.

[38] Σημείοις δ' ἂν τις χρήσαιτο περὶ τῶν τότε καθεστῶτων καὶ τοῖς ἐν τῷ παρόντι γιγνομένοις· ἔτι γὰρ καὶ νῦν ἀπάντων τῶν περὶ τὴν αἴρεσιν καὶ τὴν δοκιμασίαν κατημελημένων ἴδοιμεν ἂν τοὺς ἐν τοῖς ἄλλοις πράγμασιν οὐκ ἀνεκτοὺς ὄντας, ἐπειδὴν εἰς Ἄρειον πάγον ἀναβῶσιν, ὀκνοῦντας τῇ φύσει χρῆσθαι καὶ μᾶλλον τοῖς ἐκεῖ νομίμοις ἢ ταῖς αὐτῶν κακίαις ἐμμένοντας. Τοσοῦτον φόβον ἐκεῖνοι τοῖς πονηροῖς ἐνειργάσαντο καὶ τοιοῦτον μνημεῖον ἐν τῷ τόπῳ τῆς αὐτῶν ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης ἐγκατέλιπον.

γλωσσικά σχόλια

[37] σπουδάζω ασχολούμαι με ζήλο, με προθυμία, φροντίζω ιδιαίτερα. Από τη ρίζα του ρ. σπεύδω [= τρέχω, βιάζομαι (πρβλ. αγγλ speed: ταχύτητα) και κατ' επέκταση πρόθυμα εκτελώ κάτι]

Ἄρειος πάγος λόφος του Ἄρεως, απέναντι από τη δυτική πλευρά της Ακροπόλεως και κατ' επέκταση το ανώτατο δικαστήριο που συνερχόταν πάνω σ' αυτόν

τον λόφο. Η λέξη πάγος εκ του πήγνυμι (= πήζω), πρβλ. παγετός, παγώνω, κ.λπ.

ἐφίστημι ορίζω, διορίζω, τοποθετώ

εὐκοσμία η καλή συμπεριφορά, η ευπρεπής διαγωγή. Από το εὖ + κόσμος (= στολίδι, πρβλ. «δια-κόσμηση», «κοσμητικό επίθετο», «διαγωγή κοσμιωτάτη», κ.λπ)

ῆς συνάπτεται με το «βουλήν» και όχι με το «εὐκοσμίας»

μετέχω τινός μετέχω σε κάτι

οἱ καλῶς γεγονότες οι ευπατρίδες, οι ευγενείς (εὖ + γένος)

εἰκότως εύλογα, δίκαια

ὥστε... διενεγκεῖν απαρεμφατική πρόταση (ΣΑΕ, σελ. 147-148)

διενεγκεῖν απαρ. Αορ. β' του ρ. διαφέρω (εδώ: ξεχωρίζω, υπερέχω, ξεπερνάω)

συνέδριον συμβούλιο, βουλευτικό σώμα, σώμα συνέδρων, κυριολ. ανδρών που «κάθονται μαζί» (εκ του σύν + ἔδρα, πρβλ. α.ε. ἔζομαι, λατ. sedeo, αγγλ. sit, γερμ. sitzen: καθ-έζομαι, καθ-ίζω)

[38] σημείον σημάδι, ένδειξη. Το «σημείοις» είναι κατηγορούμενο στο αντικείμενο (ΣΑΕ, σελ. 59)

αἵρεσις εδώ: η εκλογή των αρχόντων

κατημελημένων μετοχή Παρακειμένου του ρ. καταμελοῦμαι (: παραμελούμαι). Γενική απόλυτος (ΣΑΕ, σελ. 95)

ἴδοιμεν Ευκτική Αορ. β' του ρ. ὀρῶ

ὀκνέω, -ῶ διστάζω, δεν τολμῶ να κάνω κάτι, φοβάμαι (πρβλ. την παρεμφερή σημασία του «ὀκνηρός»: τεμπέλης)

φύσις εδώ, με την έννοια του (κακού) χαρακτήρα, του «κακού εαυτού»

ἐνεργάζομαι προκαλῶ, δημιουργῶ, «εμπνέω»

τῆς αὐτῶν ἀρετῆς η Γενική «τῆς ἀρετῆς» συνάπτεται προς το «μνημεῖον»

ερμηνευτικά σχόλια

[37] τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν ο Ἄρειος πάγος ἦταν ἀνώτατο δικαστήριον που συνερχόταν πάνω στον ομώνυμο λόφο. Στην προ του Σόλωνος εποχὴ εἶχε πολλά δικαιώματα, πολιτικά και θρησκευτικά, (ἀπόλυτη ἐξουσία σε ζητήματα σχετικά με τον σεβασμὸ των νόμων, τη διατήρηση της τάξης, τις ευθύνες των ἀρχόντων, κ.λπ.). Μέλη του ἦσαν αυτοί που εἶχαν διατελέσει ἀρχοντες, δηλαδὴ προέρχονταν ἀποκλειστικά ἀπὸ την ἀριστοκρατική- πλουτοκρατική τάξη, ἀφοῦ ἀπὸ τις τάξεις της ἐκλέγονταν ο ἀρχοντες. Με τη νομοθεσία του Σόλωνος οἱ βασικὲς ἀρμοδιότητες του Ἀρείου πάγου διατηρήθηκαν, ἐπὶ Κλεισθένους περιορίστηκαν, για να ἐνισχυθοῦν και πάλι μετὰ τα Μηδικὰ λόγω της θαρραλέας, πατριωτικῆς στάσης των Ἀρεοπαγιτῶν κατὰ την περίοδο πριν τη ναυμαχία της Σαλαμίνας. Με πρωτοβουλία του Εφιάλτη (462 π.Χ.) το κύρος και οἱ ἀρμοδιότητες του Ἀρείου πάγου

ελαττώθηκαν σε σημαντικό βαθμό (κι ακόμα περισσότερο επί Περικλέους), περιοριζόμενες κατ' ουσίαν στην εκδίκαση φονικών εγκλημάτων (βλ. και Κοινωνική και πολιτική οργάνωση στην αρχαία Ελλάδα, σελ. 171, καθώς και στο Επίμετρο).

πλήν τοῖς καλῶς γεγονόσι ο Αριστοτέλης μας πληροφορεί ότι προ του Δράκοντος και του Σόλωνος « ἡ ...αἴρεσις τῶν ἀρχόντων ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην ἦν, ἐξ ὧν οἱ Ἄρεοπαγῖται καθίσταντο...». Με τη νομοθεσία του Σόλωνος οι άρχοντες κληρώνονταν «ἐκ προκρίτων», δηλαδή από ανθρώπους που είχαν προ-κριθεί από κάθε φυλή, από τις τάξεις και πάλι των πλουσίων. Είναι φανερό ότι εφ' όσον υπήρχε η διαδικασία της εκλογής, δεν υπεισέρχονταν μόνο κριτήρια καταγωγής ή περιουσίας, αλλά και ηθικά (πρβλ. τα όσα λέει ο Ισοκράτης για τους αρετήν και σωφροσύνην ενδεδειγμένους).

[38] σημείοις δ' ἄν τις χρήσαιτο στη Λογική του Αριστοτέλους το «σημεῖον» παίρνει τη σημασία της ένδειξης, του πιθανού επιχειρήματος, εν αντιθέσει προς το «τεκμήριον» που είναι βέβαιο, αποδεικτικό επιχείρημα.

ἀπάντων τῶν περὶ τὴν αἴρεσιν καὶ τὴν δοκιμασίαν κατημελημένων αναφέρεται στην εκλογή και δοκιμασία των αρχόντων κυρίως, οι οποίοι γίνονταν μέλη του Αρείου πάγου. Αυτοί δεν κληρώνονταν πλέον από προκρίτους που προέρχονταν από τις δύο ανώτερες τάξεις (πεντακοσιομεδίμνους - τριακοσιομεδίμνους) αλλά, – ήδη έξη χρόνια μετά τον θάνατο του Εφιάλτη – και από τους ζευγίτες. Μετά τη λήξη της θητείας τους οι

άρχοντες ήσαν υποχρεωμένοι να λογοδοτήσουν για τα πεπραγμένα τους (εϋθυνα, ή) και να υποστούν μια περαιτέρω εξέταση ενώπιον του Αρείου πάγου (δοκιμασία) προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσον είναι άξιοι να γίνουν μέλη του. Φαίνεται πως την εποχή αυτή οι διαδικασίες ελέγχου έχουν κατακτήσει ολότελα τυπικές, πράγμα που επισημαίνει ο Ισοκράτης.

ἐπειδὴν εἰς Ἄρειον πάγον ἀναβῶσιν χαρακτηριστική η χρήση του «ἀναβῶσιν», λόγω του ότι ο Ἄρειος πάγος βρισκόταν πάνω σε λόφο. Γι' αυτό και λεγόταν και «ἄνω βουλή», ἔτσι ὥστε να διακρίνεται ἀπὸ τη βουλή των Πεντακοσίων που συνεδρίαζε στον ἔσω Κεραμεικό.

Ασκήσεις

1. Να επισημανθούν ὅλοι οι τύποι συνθέτων ρημάτων που υπάρχουν στο κείμενο και να γραφεί το γ' πληθ. πρόσωπο Οριστικής Ενεστώτος και Παρατατικού.
2. Στη φράση «Θέλω να εφιστήσω την προσοχή σας σ' αυτό το ζήτημα» υπάρχει ένα λάθος. Να το επισημάνετε, να γράψετε τον ορθό τύπο και να τον δικαιολογήσετε.
3. Ποιες ήταν κατά τον Ισοκράτη οι προϋποθέσεις για να γίνει κάποιος μέλος του Αρείου πάγου την εποχή της «παλαιάς δημοκρατίας», και πώς συνάγεται ἔμμεσα ὅτι στη σύγχρονη του ρήτορα δημοκρατία δεν ισχύουν πλέον;
4. Ο Ισοκράτης, αναφερόμενος σε ἄλλη περίπτωση (Παναθηναϊκός, 153 - 155) στο παλιό πολίτευμα των Αθηνών, το χαρακτηρίζει «δημοκρατίαν... ἄριστοκρατία μεμιγμένην». Με βάση και τις σχετικές

5. αναφορές του παραπάνω αποσπάσματος, σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε για τις «πολιτικές», «κοινωνικές» του πεπιοθήσεις;

«Επίσημα» ασπίδος: γοργόνειο που περιβάλλεται από τρία συστρεφόμενα φτερά. Πρώτο μισό του 6ου αι. π.Χ., Μουσείο Ολυμπίας. (Εκδοτ. Αθηνών, «Τα Ελληνικά Μουσεία»)

Κείμενο

Οι γραπτοὶ νόμοι και τα ἤθη

[39] Τὴν δὴ τοιαύτην, ὡσπερ εἶπον, κυρίαν ἐποίησαν ἐπιμελεῖσθαι τῆς εὐταξίας, ἢ τοὺς μὲν οἰομένους ἐνταῦθα βελτίστους ἄνδρας γίνεσθαι, παρ' οἷς οἱ νόμοι μετὰ πλείστης ἀκριβείας κείμενοι τυγχάνουσιν, ἀγνοεῖν ἐνόμιζεν· οὐδὲν γὰρ ἂν κωλύειν ὁμοίους ἅπαντας εἶναι τοὺς Ἕλληνας ἕνεκά γε τοῦ ῥάδιον εἶναι τὰ γράμματα λαβεῖν παρ' ἀλλήλων.

[40] Ἄλλὰ γὰρ οὐκ ἐκ τούτων τὴν ἐπίδοσιν εἶναι τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἐκ τῶν καθ' ἑκάστην τὴν ἡμέραν ἐπιτηδευμάτων· τοὺς γὰρ πολλοὺς ὁμοίους τοῖς ἡθεσιν ἀποβαίνειν, ἐν οἷς ἂν ἕκαστοι παιδευθῶσιν. Ἐπεὶ τὰ γε πλήθη καὶ τὰς ἀκριβείας τῶν νόμων σημεῖον εἶναι τοῦ κακῶς οἰκεῖσθαι τὴν πόλιν ταύτην· ἐμφράγματα γὰρ αὐτοὺς ποιουμένους τῶν ἀμαρτημάτων πολλοὺς τίθεσθαι τοὺς νόμους ἀναγκάζεσθαι.

γλωσσικὰ σχόλια

[39] κύριος κυρίαρχος

εὐταξία ἢ πειθαρχία, ἢ εὐτακτὴ διαγωγή, πρβλ. τὰ ἀντίθετα: «ἀτακτος (μαθητής)», «αταξία», κ.λπ.

ἐπιμελεῖσθαι ἀπαρέμφατο τοῦ σκοποῦ (ΣΑΕ, σελ. 84)

ἐνταῦθα... γίνεσθαι, παρ' οἷς... ...ὅτι ἐκεῖ γίνονται... ὅπου... Το «ἐνταῦθα» ἰσοδυναμεῖ με το: ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει, παρ' ἐκεῖνοις

ἀγνοέω, -ῶ εδῶ αμετάβατο: δεν γνωρίζω, έχω άγνοια, κάνω σφάλμα

οὐδὲν γὰρ ἂν κωλύειν... εννοείται: **ἐνόμιζεν**

ἐνεκὰ γε τοῦ ῥάδιον εἶναι... Εμπρόθετος προσδιορισμός της αιτίας (λόγω του ότι είναι εύκολο...). Κατ' άλλους, εμπρ. προσδ. της αναφοράς (όσον εξαρτάται από το ότι είναι εύκολο...)

[40] γράμματα οι γραπτοί νόμοι, το γραπτό δίκαιο

ἐπίδοσις αύξηση, πρόοδος, προκοπή, ευδοκίμηση, επίδοση, πρβλ. τις «μαθητικές επιδόσεις», «αθλητικές επιδόσεις», κ.λπ.

ἐπιτήδευμα ασχολία, συνήθεια. «Τὰ καθ' ἡμέραν ἐπιτηδεύματα»: οι καθημερινές συνήθειες, οι καθημερινές κοινωνικές σχέσεις

τοῖς ἤθεσιν δοτική αντικειμενική (ΣΑΕ, σελ. 33 - 34)

ἤθος, τὸ ο χαρακτήρας. Στον πληθυντικό: οι τρόποι, οι ηθικές αρχές

ἀποβαίνω γίνομαι, αποδεικνύομαι

ἐν οἷς ἂν... ο εμπρόθετος προσδιορισμός δεν φανερώνει εδῶ τον τρόπο ή το όργανο (ΣΑΕ, σελ. 184), αλλά συμφωνία [πρβλ. «ἐν τοῖς νόμοις δεῖ τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι» (= σύμφωνα με...) Ισοκρ.]. Το «ἂν» είναι αοριστολογικό (ΣΑΕ, σελ. 197)

κακῶς οἰκοῦμαι διοικούμαι κακῶς

ἔμφραγμα φραγμός (ἐν + φράσσω)

ἀμάρτημα αποτυχία, σφάλμα, αδίκημα

ερμηνευτικά σχόλια

[40] ἐκ τῶν καθ' ἑκάστην τὴν ἡμέραν ἐπιτηδευμάτων για την ειδική σημασία που δίνει ο Ισοκράτης στα «καθ' ἑκάστην τὴν ἡμέραν ἐπιτηδεύματα» είναι διαφωτιστικό ένα ταυτόσημο απόσπασμα από τον Πανηγυρικό (78): «... τοὺς νόμους ἐσκόπουν ὅπως ἀκριβῶς καὶ καλῶς ἔξουσιν, οὐχ οὕτω τοὺς περὶ τῶν ἰδίων συμβολαίων ὡς τοὺς περὶ τῶν καθ' ἑκάστην τὴν ἡμέραν ἐπιτηδευμάτων· ἠπίσταντο γὰρ ὅτι τοῖς καλοῖς κάγαθοῖς τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν δεήσει πολλῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἀπ' ὀλίγων συνθημάτων ῥαδίως καὶ περὶ τῶν ἰδίων καὶ περὶ τῶν κοινῶν ὁμονοήσουσιν.» (:«...αγρυπνούσαν πάντα για τη δικαιοσύνη και τη σωστή εφαρμογή των νόμων – όχι τόσο αυτών που αναφέρονταν σε ιδιωτικές συναλλαγές, όσο αυτών που ρυθμίζουν τις καθημερινές κοινοτικές σχέσεις των πολιτών. Ἔξεραν δα ὅτι οἱ τίμιοι ἄνθρωποι δε χρειάζονταν πολλές γραπτές διατυπώσεις· μια απλή ἐντιμη συμφωνία εὐκόλα θα μπορούσε να στηρίξει και τις προσωπικές και τις δημόσιες συναλλαγές τους.» Μτφρ. Στ. Μπαζάκου - Μαραγκουδάκη, βλ. Αττικοὶ ῥήτορες, ἐκδ. ΟΕΔΒ, σελ. 100 - 101).

τοὺς γὰρ πολλοὺς... παιδευθῶσιν πρβλ. τη λαϊκή παροιμία:

«Μ' ὅποιο δάσκαλο καθήσεις τέτοια γράμματα θα μάθεις».

ὁμοίους τοῖς ἤθεσιν ἡ σύνταξη τοῦ «ὁμοῖος» εἶναι ελλειπτική, πράγμα που εἶναι σύνηθες στους ἀρχαίους, πρβλ. «ὁμοίαν τοῖς δούλοις ἐσθῆτα» (Ξεν. Κύρ. 5.1, 4) ἀντί: ὁμοίαν τῇ τῶν δούλων... Πρβλ. καὶ το τοῦ Ἰσοκράτους «ὀλιγαρχίαν ὄνειδιζόντες καὶ λακωνισμόν, οὐ πρότερον ἐπαύσαντο πρὶν ἠνάγκασαν ὁμοίους γενέσθαι ταῖς αἰτίαις ταῖς λεγομέναις περὶ αὐτῶν» (Ἀντιδ. 318).

τὰ γε πλήθη... τῶν νόμων σημεῖον εἶναι τοῦ κακῶς οἰκεῖσθαι τὴν πόλιν ἡ ἰδέα ὅτι ἡ πληθώρα των νόμων εἶναι ἐνδειξη παρακμῆς, εκφράζεται καὶ ἀπὸ τον Ρωμαῖο ἱστορικό Τάκιτο (Annales, iii. 27): «corruptissima republica plurimae leges» (: ὅσο πιο διεφθαρμένη πολιτεία, τόσο πιο πολλοὶ νόμοι).

Ἀσκήσεις

- 1) «Ἄλλὰ γὰρ... ἀναγκάζεσθαι»: Να διατυπωθεῖ το ἀπόσπασμα σε ευθύ λόγο.
- 2) Να ἀναγνωρισθοῦν συντακτικὰ οἱ λέξεις: κυρίαν, κείμενοι, λαβεῖν, τοῦ οἰκεῖσθαι, τῶν ἀμαρτημάτων.
- 3) Με ποιο ἐπιχείρημα ἀνασκευάζεται ἡ ἀποψη αὐτῶν που θεωροῦν τους νόμους καὶ τὴν ἀκριβή διατύπωσή τους ὡς τὸ κύριο μέσο γιὰ τὴ δημιουργία ἀγαθῶν πολιτῶν;
- 4) Να μεταγραφεῖ σὴν ἀρχαία ἐλληνική ἡ φράση: «Ὁ Ἰσοκράτης ἔλεγε πῶς κάκιστος ἀρχῶν εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν μπορεῖ νὰ αυτοκυριαρχηθεῖ».

Κείμενο

Προληπτική μέριμνα για την ηθική διαπαιδαγώγηση
[41] Δεῖν δὲ τοὺς ὀρθῶς πολιτευομένους οὐ τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον· οὐ γὰρ τοῖς ψηφίσμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἤθεσιν καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις, καὶ τοὺς μὲν κακῶς τεθραμμένους καὶ τοὺς ἀκριβῶς τῶν νόμων ἀναγεγραμμένους τολμήσειν παραβαίνειν, τοὺς δὲ καλῶς πεπαιδευμένους καὶ τοῖς ἀπλῶς κειμένοις ἐθελήσειν ἐμμένειν.

[42] Ταῦτα διανοηθέντες οὐ τοῦτο πρῶτον ἐσκόπουν, δι' ὧν κολάσουσι τοὺς ἀκοσμοῦντας, ἀλλ' ἐξ ὧν παρασκευάσουσι μηδὲν αὐτοὺς ἄξιον ζημίας ἐξαμαρτάνειν· ἠγοῦντο γὰρ τοῦτο μὲν αὐτῶν ἔργον εἶναι, τὸ δὲ περὶ τὰς τιμωρίας σπουδάζειν τοῖς ἐχθροῖς προσήκειν.

γλωσσικά σχόλια

[41] πολιτεύομαι εδῶ: ἔχω ἕνα ορισμένο τύπο διοικήσεως, διοικούμαι

ἐμπιπλάναι απαρ. Ενεστ. του ρήματος ἐμπίπλημι (ἐν + πίμπλημι): γεμίζω. Η αποβολή του μ του ρ. πίμπλημι, για αποφυγή της χασμωδίας που προκύπτει από την ύπαρξη τριών μ σε μια λέξη

ἀπλῶς εν γένει, γενικά, με γενικό τρόπο· αντίθετο του «ἀκριβῶς»

ἐμμένω μένω σταθερός, μένω πιστός, τηρώ

[42] κολάζω τιμωρώ, πρβλ. «κόλαση»: η (μετά θάνατον) τιμωρία

ἀκοσμέω, -ῶ συμπεριφέρομαι απρεπώς, ατακτώ

ἐξαμαρτάνω κάνω σφάλμα, παράβαση

ερμηνευτικά σχόλια

[41] τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων από την εποχή του Σόλωνα οι νόμοι αναγράφονταν και τοποθετούνταν στη Βασίλειο στοά (πρβλ. Ἀριστοτέλους, Ἀθηναίων Πολιτεία, 7, 1: «Ἀναγράψαντες δὲ τοὺς νόμους εἰς τοὺς κύρβεις ἔστησαν ἐν τῇ στοᾷ τῇ βασιλείῳ καὶ ὤμοσαν χρῆσεσθαι πάντες»). Οι στοές ἦσαν υπόστεγα κτίσματα, είτε μεμονωμένα, είτε προσαρτημένα σε άλλο κτίσμα, που αποτελούνταν από οπίσθιο τοίχο, στέγη και πρόσοψη με ανοιχτή κιονοστοιχία. Χρησίμευαν κυρίως ως τόπος προφύλαξης από τον καύσωνα ή τη βροχή, και ανεγείρονταν συνήθως σε πολυσύχναστα μέρη (αγορές, γυμνάσια, ναούς, λιμάνια, κ.λπ.).

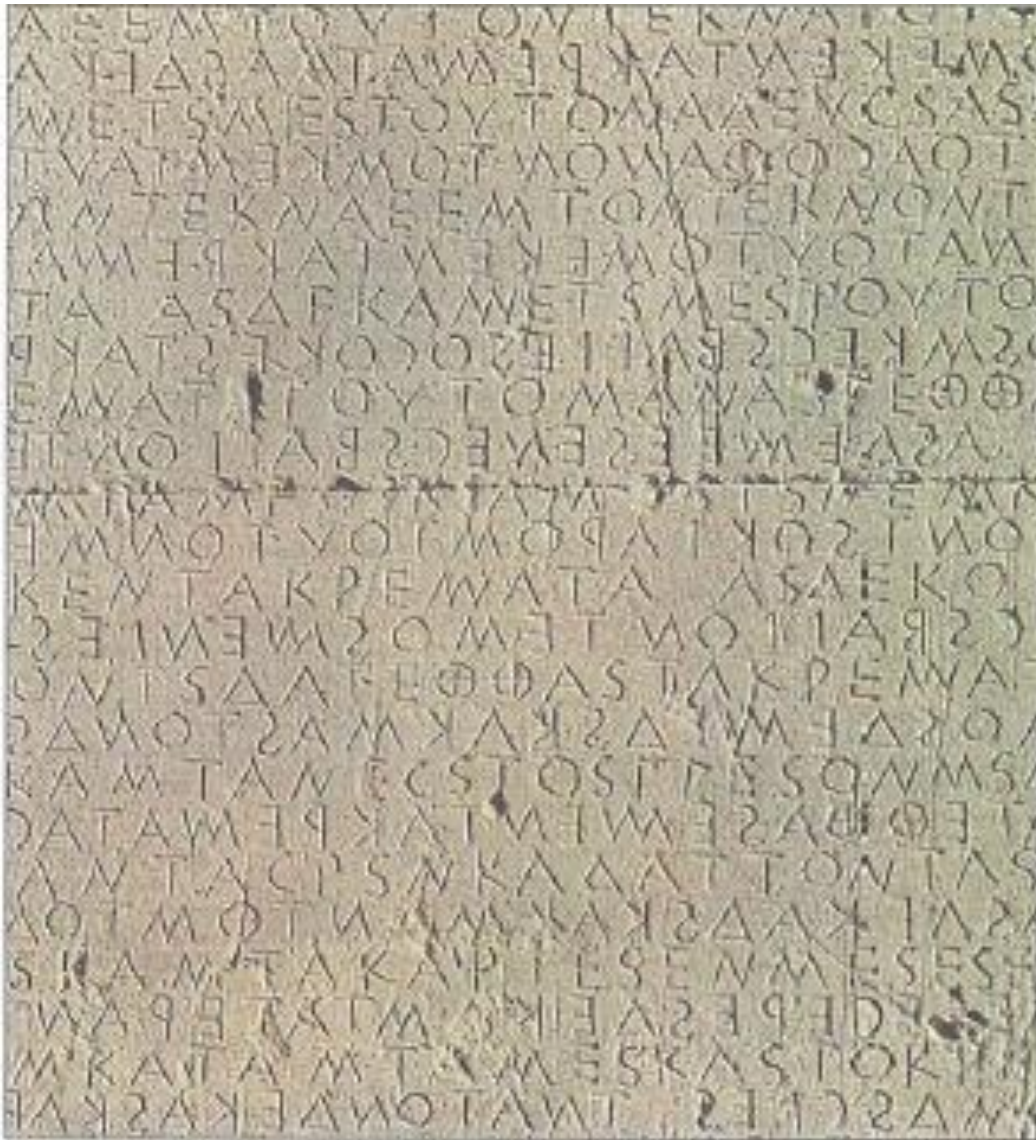
οὐ γὰρ τοῖς ψηφίσμασιν ἀλλὰ τοῖς ἤθεσιν καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις ο Ἰσοκράτης ταυτίζει εδῶ τα ψηφίσματα με τους νόμους, αν και υπάρχει μια κάποια διαφορά. Το δημόσιο δίκαιο των Αθηνών ὀριζε «ψηφισμα μηδέν, μήτε βουλῆς μήτε δήμου, νόμου κυριώτερον εἶναι», αρχή πάνω στην οποία βασίζεται και η «γραφή παρανόμων», δηλαδή η δημόσια δίωξη για παράνομο ψήφισμα, για ψήφισμα δηλαδή που ἔρχεται σε αντίφαση με προϋπάρχοντα, μη καταργημένο νόμο. Στην πράξη, πάντως, τα ψηφίσματα κατέληξαν να θεσπίζουν νέους νόμους χωρίς τη ρητή

κατάργηση των παλαιών, κατάργηση που η Εκκλησία του Δήμου απέφευγε, λόγω θρησκευτικού κυρίως φόβου (Βλ. και Κοινωνική και πολιτική οργάνωση στην αρχαία Ελλάδα, σελ. 175).

τὸ δὲ περὶ τὰς τιμωρίας σπουδάζειν τοῖς ἐχθροῖς προσήκειν στην αθηναϊκή δημοκρατία η δικαιοσύνη δεν κινείται αυτεπάγγελα, αλλά επιλαμβάνεται της υποθέσεως εφ' όσον υπάρξει καταγγελία από κάποιον ιδιώτη (άμεσα ή έμμεσα θιγόμενο).

Ασκήσεις

- 1) «... καὶ τοὺς μὲν κακῶς... ἐθελήσειν ἐμμένειν.»:** Ποια είναι και ποια συγκεκριμένη μορφή παίρνουν τα ρητορικά σχήματα που χρησιμοποιεί εδώ ο Ισοκράτης;
- 2) Να μεταγραφεί στην αρχαία ελληνική η φράση: «Ο Ισοκράτης έλεγε ότι η μεν ρίζα της παιδείας είναι πικρή, αλλά ο καρπός γλυκός».**
- 3) Να απαντήσετε - στα αρχαία ελληνικά - στις παρακάτω ερωτήσεις:**
 - α) Τίσιν οἰκοῦνται καλῶς αἱ πόλεις;**
 - β) Τί ποιοῦσιν οἱ κακῶς τεθραμμένοι;**
 - γ) Τίτι ἡγοῦντο προσήκειν τὸ περὶ τὰς τιμωρίας σπουδάζειν;**
- 4) Ποια είναι τα αντιθετικά ζεύγη βάσει των οποίων οικοδομείται η παράγραφος 41;**

Επιγραφή νόμου της Γόρτυνος (Εκδοτ. Αθηνών).

Κείμενο

**Φροντίδα για τον «επαγγελματικό προσανατολισμό»
των νέων**

[43] Ἀπάντων μὲν οὖν ἐφρόντιζον τῶν πολιτῶν, μάλιστα δὲ τῶν νεωτέρων. Ἐώρων γὰρ τοὺς τηλικούτους ταραχωδέστατα διακειμένους καὶ πλείστων γέμοντας ἐπιθυμιῶν, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν μάλιστα παιδευθῆναι δεομένας ἐπιμελείαις καλῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ πόνοις ἡδονὰς ἔχουσιν· ἐν μόνοις γὰρ ἂν τοῦτοις ἐμμεῖναι τοὺς ἐλευθέρως τεθραμμένους καὶ μέγα φρονεῖν εἰθισμένους.

[44] Ἄπαντας μὲν οὖν ἐπὶ τὰς αὐτὰς ἄγειν διατριβὰς οὐχ οἷόν τ' ἦν, ἀνωμάλως τὰ περὶ τὸν βίον ἔχοντας· ὡς δὲ πρὸς τὴν οὐσίαν ἤρμοττεν, οὕτως ἐκάστοις προσέταπτον. Τοὺς μὲν γὰρ ὑποδεέστερον πράττοντας ἐπὶ τὰς γεωργίας καὶ τὰς ἐμπορίας ἔτρεπον, εἰδότες τὰς ἀπορίας μὲν διὰ τὰς ἀργίας γιγνομένας, τὰς δὲ κακουργίας διὰ τὰς ἀπορίας·

[45] ἀναιροῦντες οὖν τὴν ἀρχὴν τῶν κακῶν ἀπαλλάξιν ὦντο καὶ τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων τῶν μετ' ἐκείνην γιγνομένων. Τοὺς δὲ βίον ἰκανὸν κεκτημένους περὶ τε τὴν ἵππικὴν καὶ τὰ γυμνάσια καὶ τὰ κυνηγῆσια καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἠνάγκασαν διατρίβειν, ὀρῶντες ἐκ τούτων τοὺς μὲν διαφέροντας γιγνομένους, τοὺς δὲ τῶν πλείστων κακῶν ἀπεχομένους.

γλωσσικά σχόλια

[43] τηλικούτος, -αύτη, -οῦτον ο ευρισκόμενος σε τέτοια ηλικία

ταραχωδῶς διακείμαι ἔχω συγκεχυμένες αντιλήψεις, είμαι ατίθασος

μάλιστα προ πάντων, κατ' εξοχήν

δέομαι ἔχω ανάγκη, χρειάζομαι

ἔχουσιν δοτ. πληθ. της μετοχής «ἔχων»

[44] ἐμμένω μένω σταθερός, προσηλώνομαι, αφοσιώνομαι

μέγα φρονῶ αλαζονεύομαι, υπερηφανεύομαι

ἄνωμάλως ἔχω βρίσκομαι σε άνιση μοίρα

βίος εδῶ: το βίος, το εισόδημα, η περιουσία

οὐσία περιουσία

ὑποδεέστερον πράττω είμαι υποδεέστερος, κατώτερος, ἔχω μικρότερη περιουσία

ἀργία εδῶ: οκνηρία, απραξία, φυγοπονία

[45] ἀναιρῶ βγάζω απ' τη μέση, ακυρώνω, εξαλείφω

ἀπαλλάξειν ενν. τους νέους

ίκανός αρκετός

γυμνάσια σωματικές ασκήσεις (εκ του γυμνός). Κατ' επέκταση ο δημόσιος χώρος στον οποίο γίνονται οι γυμναστικές ασκήσεις, το γυμναστικό σχολείο, απ' όπου και το δικό μας «Γυμνάσιο», λατ. gymnasium.

ἐκ τούτων δεν αναφέρεται στους νέους, αλλά στα επιτηδεύματα

διαφέρω εδώ: υπερέχω, υπερισχύω, εξέχω, ξεχωρίζω
γιγνομένους κατηγορηματική μτχ. εξαρτωμένη εκ του
«**ὀρῶντες**»

ερμηνευτικά σχόλια

[43] **πόνοις ἡδονὰς ἔχουσιν** πρόκειται για μια βασική παιδαγωγική αρχή (αυτήν του συνδυασμού μάθησης και ευχαρίστησης) της οποίας την αξία ο Ισοκράτης, ως δάσκαλος, είναι σε θέση να εκτιμά [στον Παναθηναϊκό (246), π.χ., μιλάει για την πρόθεσή του «**μετὰ παιδιᾶς ὠφελεῖν ἢ τέρπειν τοὺς ἀκούοντας**»)].

[44] **τὰς ἀπορίας μὲν διὰ τὰς ἀργίας... τὰς δὲ κακουργίας διὰ τὰς ἀπορίας** σχήμα επιπλοκῆς, λατ. *catena* (= αλυσίδα, καδένα). Οι σκέψεις συνδέονται μεταξύ τους ὅπως οι κρίκοι μιας αλυσίδας.

τὰς γεωργίας - τὰς ἐμπορίας... τὰς ἀπορίας - τὰς ἀργίας... τὰς κακουργίας - τὰς ἀπορίας το ιδιαίτερα επεξεργασμένο ομοιοτέλετο δίνει την αίσθηση συνδυασμού «**σταυρωτής**», θα λέγαμε, και «**ζευγαρωτής**» ομοιοκαταληξίας.

[45] **ἵππικὴν** δεν εννοεί μόνο τη στρατιωτική υπηρεσία στο ιππικό, αλλά και τη συμμετοχή των ευπόρων νεαρῶν Αθηναίων στους ιππικούς αγώνες. Η νίκη σε τέτοιου είδους αγώνες [:ιπποδρομία ή αρματοδρομία με **συνωρίδα** (= ζεύγος αλόγων) ή **τέθριππο**] αποτελούσε μεγάλη δόξα για την πόλη.

γυμνάσια στον πληθυντικό σημαίνει τις ασκήσεις, ενώ στον ενικό το γυμναστικό σχολείο. Στην αρχαία Αθήνα υπήρχαν τρία τέτοια γυμνάσια: το Λύκειον, η Ἀκαδημία και το Κυνόσαργες.

κυνηγέσιον το κυνήγι [εκ του κύων (γεν. κυν -ός) + ἄγω] ήταν επίπονο έργο. Ο Δήμος στους Ἴππῆς του Αριστοφάνους (στ. 1382), αγανακτισμένος με τους νεαρούς που φλυαρούν στα μυροπωλεία της αγοράς, δηλώνει: «ἀναγκάσω κυνηγετεῖν ἐγὼ τοῦτους ἅπαντας».

φιλοσοφίαν η λέξη δεν έχει την ειδική σημασία που αποκτά αργότερα, αλλά περισσότερο την έννοια της πνευματικής και ηθικής καλλιέργειας, της παιδείας. Ο ρήτορας Αίλιος Αριστείδης (2ος αι. μ.Χ.) παρατηρεί ότι στους κλασικούς χρόνους φιλοσοφία σημαίνει «φιλοκαλία τις καὶ διατριβὴ περὶ λόγους, καὶ οὐχ ὁ νῦν τρόπος οὗτος ἀλλὰ παιδεία κοινῶς». Ο ίδιος επισημαίνει ότι ο Ισοκράτης αποκαλεί φιλοσόφους «ἐαυτὸν καὶ τοὺς ῥήτορας καὶ τοὺς περὶ τὴν πολιτικὴν ἔξιν».

Το «Παιδί του Μαραθώνα» (Εκδ. Αθηνών, «Τα Ελληνικά Μουσεία»)

Ασκήσεις

- 1) Να αναλυθούν σε προτάσεις οι μετοχές «ἔχουσιν», «τεθραμμένους», «εἰθισμένους».**
- 2) Γιατί ο Ἄρειος πάγος φρόντιζε ιδιαίτερα για τους νέους;**
- 3) «...εἰδότες τὰς ἀπορίας μὲν διὰ τὰς ἀργίας γιγνομένας, τὰς δὲ κακουργίας διὰ τὰς ἀπορίας». Διακρίνετε κάποια αντίφαση εν σχέσει προς τα**

λεγόμενα στην παράγραφο 4; Πώς θα εξηγούσατε τη φαινομενική ή πραγματική ανακολουθία;

4) Στις παραγράφους 21 - 22 ο Ισοκράτης αναφέρεται σε δύο ισότητες, την «ισοπεδωτική» και την «αξιοκρατική», και παρατηρεί ότι «αποδοκίμαζαν αυτήν που αντάμειβε με τον ίδιο τρόπο τους χρηστούς και τους πονηρούς, ως μη δίκαια, και προτιμούσαν αυτήν που τιμά και τιμωρεί τον καθένα σύμφωνα με την αξία του...». Συμφωνεί η άποψη αυτή με όσα λέγονται για τους «βίον ικανόν κεκτημένους» της παραγράφου 45;

5) Να συγκρίνετε την άποψη του Ισοκράτους για την παιδεία με αυτήν του Αριστοτέλους: «Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ τέλος τῆ πόλει πάση, φανερόν, ὅτι καὶ τὴν παιδείαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων...» (Πολιτικά, 8, 1, 2). Διατυπώστε τις απόψεις σας.

Ἑξι νεαροὶ αθλητὲς, μοιρασμένοι σε δύο ομάδες, παίζουν κάποιο παιχνίδι με σφαῖρα, τὴν ὁποία κρατᾷ ὁ τελευταῖος ἀριστερὰ, 500 π.Χ. («Τα Ἑλληνικὰ Μουσεῖα», Εκδ. Ἀθηνῶν)

Κείμενο

Τα αρνητικά παρεπόμενα της ατιμωρησίας και τα θετικά του ελέγχου.

[46] Καὶ ταῦτα νομοθετήσαντες οὐδὲ τὸν λοιπὸν χρόνον ὀλιγῶρουν, ἀλλὰ διελόμενοι τὴν μὲν πόλιν κατὰ κώμας, τὴν δὲ χώραν κατὰ δήμους, ἐθεώρουν τὸν βίον τὸν ἐκάστου, καὶ τοὺς ἀκοσμοῦντας ἀνήγον εἰς τὴν βουλήν. Ἡ δὲ τοὺς μὲν ἐνουθέτει, τοῖς δ' ἠπεῖλει, τοὺς δ' ὡς προσῆκεν ἐκόλαζεν. Ἠπίσταντο γὰρ ὅτι δύο τρόποι τυγχάνουσιν ὄντες οἱ καὶ προτρέποντες ἐπὶ τὰς ἀδικίας καὶ παύοντες τῶν πονηριῶν·

[47] παρ' οἷς μὲν γὰρ μήτε φυλακὴ μηδεμία τῶν τοιοῦτων καθέστηκεν μήθ' αἱ κρίσεις ἀκριβεῖς εἰσιν, παρὰ τούτοις μὲν διαφθείρεσθαι καὶ τὰς ἐπιεικεῖς τῶν φύσεων, ὅπου δὲ μήτε λαθεῖν τοῖς ἀδικοῦσιν ῥάδιόν ἐστιν μήτε φανεροῖς γενομένοις συγγνώμης τυχεῖν, ἐνταῦθα δ' ἐξιτήλους γίνεσθαι τὰς κακοηθείας.

γλωσσικά σχόλια

[46] ὀλιγωρῶ παραμελώ, αδιαφορώ

διελόμενοι μετοχή Αορ. β' του ρήμ. διαιρέομαι, -οῦμαι: διαιρώ, διαχωρίζω

κώμη χωριό, επαρχιακή πόλη, (πρβλ. κωμόπολη).
Εδώ: συνοικισμός, γειτονιά. Σημειωτέον ὅτι οἱ Δωριεῖς διεκδικούσαν τὴν πατρότητα τῆς κωμωδίας, ετυμολογώντας τὴ λέξη ἀπὸ το «κώμη» (= ὅ,τι καὶ ο ἀττικὸς δήμος). Πιθ. συγγενές πρὸς το ἀγγλ. home (= σπίτι)

τὴν δὲ χώραν δηλ. τὴν Ἀττικὴν

θεωρῶ εἰς: ἐπιβλέπω, ἐπιθεωρῶ

τὸν βίον εἰς, τὴν ζωὴν

ἀνάγω (εἰς τὴν βουλὴν) ὁδηγῶ ἐνώπιον τῆς βουλῆς

παύω τινὸς ἐμποδίζω, ἀπομακρύνω, ἀποτρέπω ἀπὸ κάτι

[47] παρ' οἷς σ' αὐτοὺς που... Πιο ἐλεύθερα: ἐκεῖ ὅπου... Ἐπειδὴ ἡ πρώτη πρόταση καὶ ἡ ἀνταπόδοσή της ἀντιτίθεται σὲ μιὰ ἄλλη που διαθέτει ἐπίσης ἀνταπόδοση, τὸ «μὲν» ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὴν ἀνταπόδοση τῆς πρώτης, ἐνῶ τὸ «δὲ» στὴν ἀνταπόδοση τῆς δεύτερης (παρ' οἷς μὲν - παρὰ τούτοις μὲν / ὅπου δὲ - ἐνταῦθα δ')

φυλακὴ ὄχι με τὴ σύγχρονη ἐννοία, ἀλλὰ με αὐτὴν τῆς (προ)φύλαξης

κρίσις κρίσις, δικαστικὴ ἀπόφασις

ἀκριβὴς εἰς: ἀσθηρὸς

ἐπιεικὴς λογικὸς, δίκαιος, ἀγαθὸς, χρηστὸς· κάπως διαφοροποιημένη ἡ σημερινὴ σημασία (: μὴ ἀσθηρὸς, πρᾶος, μιλίχιος, κ.τ.τ.)

λαθεῖν ἀπαρέμφατο Ἀορ. β' τοῦ ρήμ. λανθάνω: διαφεύγω τὴν προσοχὴν

γίγνομαι ἐξίτηλος ἐξαλείφομαι, ξεθωριάζω, ἀποδυναμώνομαι· κυριολεκτικὴ σημασία τοῦ «ἐξίτηλος»: ξεθωριασμένος, ξεθυμασμένος, πρβλ.

«ανεξίτηλα χρώματα», δηλ. αυτά που δεν ξεθωριάζουν

ερμηνευτικά σχόλια

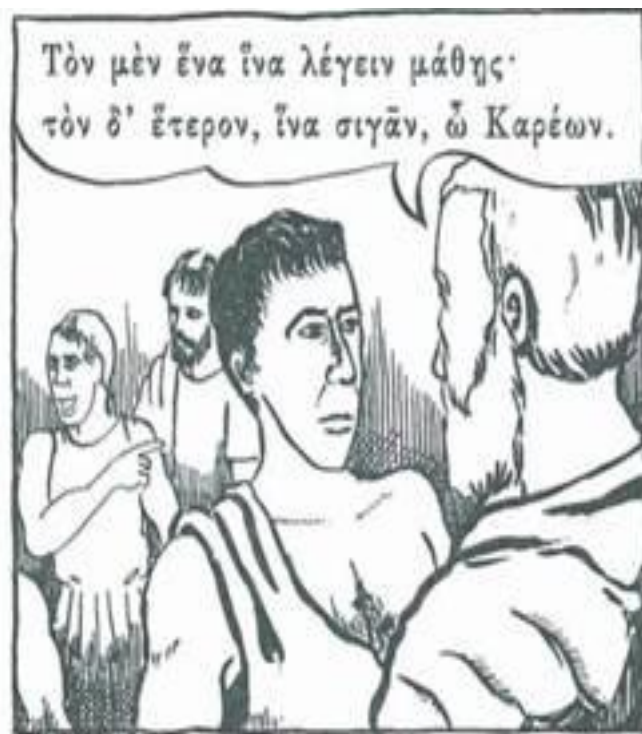
[46] κατὰ κώμας «Κώμας λέγει τὰς ἐν τῇ συνηθείᾳ Γειτονίας, ἃς ἔνιοι καὶ τουρκιστὶ "Μαχαλάδες" καλοῦσιν.» (Κοραῆς).

τὴν δὲ χώραν κατὰ δήμους αναφέρεται στη διαίρεση της Αττικής σε δήμους από τον Κλεισθένη (πρβλ. Αριστοτέλους, Ἀθηναίων Πολιτεία, 21, 4: «Διένειμε δὲ καὶ τὴν χώραν κατὰ δήμους τριάκοντα μέρη..»). Τον καιρὸ του Ηροδότου οἱ δήμοι ἦσαν εκατὸ τον ἀριθμὸ (10 γιὰ κάθε φυλὴ), ἐνὼ στὴν ἐποχὴ του Στράβωνα (2ος αἰ. π.Χ.) εἶχαν φθάσει τοὺς 174.

[47] τὰς ἐπιεικεῖς τῶν φύσεων «ἐπιεικὲς» εἶναι κατὰ τον Αριστοτέλη τὸ ἀγρᾶφο δίκαιο. Ἐτσι, τὸ νὰ φυλακίζεται ὁ χρεωφειλέτης εἶναι δίκαιο, ἐνὼ τὸ νὰ δίνει κανεὶς ἐπὶ πλέον πίστωση χρόνου στὸν οφείλοντα ἢ καὶ νὰ του χαρίζει μέρος τῶν χρεῶν του, εἶναι «ἐπιεικὲς». Ἐπομένως «ἐπιεικεῖς φύσεις» εἶναι οἱ ἀπὸ φυσικοῦ τοὺς καλὲς, οἱ «καλοὶ χαρακτήρες».

Ασκήσεις

- 1) Σε ποιο σημείο της παραγράφου 46 και με ποιο τρόπο, υποδηλώνει ο Ισοκράτης ότι η σωφρονιστική δράση του Αρείου πάγου δεν κυριαρχούνταν από μια άκριτη και απόλυτη αυστηρότητα;
- 2) Στην παράγραφο 47 ο ρήτορας κάνει έμμεσα κριτική στην σύγχρονή του κοινωνία των Αθηνών. Τι μπορούμε να συμπεράνουμε για τη συμπεριφορά της κοινωνίας αυτής, με βάση τις έμμεσες αναφορές του ρήτορα;
- 3) μήτε φυλακή μηδεμία τῶν τοιούτων καθέστηκε· το «τοιούτων» μπορεί να νοηθεί με δύο τρόπους. Με τι θα μπορούσε να αντικατασταθεί κατά περίπτωση;
- 4) Να επισημανθούν οι τύποι συνηρημένων ρημάτων της παραγράφου 46 που ανήκουν στην κατηγορία των εις -έω>-ῶ, και να γραφούν στον αντίστοιχο τύπο του Ενεστώτα.

Κείμενο

Τα ήθη της καθημερινής ζωής στην παλαιά δημοκρατία

Ἄπερ ἐκεῖνοι γινώσκοντες ἀμφοτέροις κατεῖχον τοὺς πολίτας, καὶ ταῖς τιμωρίαις καὶ ταῖς ἐπιμελείαις·
[48] τοσοῦτου γὰρ ἔδεον αὐτοὺς λανθάνειν οἱ κακὸν τι δεδρακότες, ὥστε καὶ τοὺς ἐπιδόξους ἀμαρτήσεσθαί τι προησθάνοντο. Τοιγαροῦν οὐκ ἐν τοῖς σκιραφείοις οἱ νεώτεροι διέτριβον, οὐδ' ἐν ταῖς αὐλητρίσιν, οὐδ' ἐν τοῖς τοιούτοις συλλόγοις ἐν οἷς νῦν διημερεύουσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἔμενον ἐν οἷς ἐτάχθησαν, θαυμάζοντες καὶ ζηλοῦντες τοὺς ἐν τούτοις πρωτεύοντας. Οὕτω δ' ἔφευγον τὴν ἀγορὰν ὥστ', εἰ καὶ ποτε διελθεῖν ἀναγκασθεῖεν, μετὰ πολλῆς αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης ἐφαίνοντο τοῦτο ποιοῦντες. Ἀντειπεῖν δὲ τοῖς πρεσβυτέροις ἢ λοιδορήσασθαι δεινότερον ἐνόμιζον ἢ νῦν περὶ τοὺς γονέας ἐξαμαρτεῖν. Ἐν καπηλείῳ δὲ φαγεῖν ἢ πιεῖν οὐδεὶς οὐδ' ἂν οἰκέτης ἐπιεικῆς ἐτόλμησεν. Σεμνύνεσθαι γὰρ ἐμελέτων, ἀλλ' οὐ βωμολοχεύεσθαι· καὶ τοὺς εὐτραπέλους δὲ καὶ τοὺς σκώπτειν δυναμένους, οὓς νῦν εὐφυεῖς προσαγορεύουσιν, ἐκεῖνοι δυστυχεῖς ἐνόμιζον.

γλωσσικά σχόλια

[47] ἄπερ ἡ αναφορική αντωνυμία στην αρχή περιόδου ἢ ημιπεριόδου μεταφράζεται ως δεικτική (ΣΑΕ, σελ. 108)

κατέχω εξουσιάζω, κυβερνώ, χαλιναγωγώ

ἀμφότερα και τα δύο

[48] τοσούτου δέω + απαρ. τόσο (πολύ) απέχω από το να...

ἐπίδοξος ο «προσδοκώμενος», αυτός που περιμένουμε ή πρόκειται πιθανόν να αποδειχθεί τέτοιος ή τέτοιος

τοιγαροῦν γι' αυτό λοιπόν (τοί γε ἄρα οὔν)

σκιραφεῖον κυβευτήριο, τόπος όπου έπαιζαν κύβους, ζάρια

αὐλητρίς αυλήτρια, κοπέλα που είχε ως επάγγελμα το να παίζει τον αυλό σε συμπόσια, να χορεύει, κ.λπ.

σύλλογος συγκέντρωση, συνάθροιση, παρέα (σύν + λέγω)

οὔτω εδώ: τόσο

[49] λοιδοροῦμαι τινι ό,τι και το «λοιδορῶ τινά», δηλ. βρίζω, κακολογώ, κοροϊδεύω

καπηλεῖον είδος παντοπωλείου, καπηλειό, πρβλ. κάπηλος (= μικρέμπορος), νεότ. πολεμοκάπηλος (= έμπορος του πολέμου)

οἰκέτης δούλος (της οικίας), υπηρέτης. Εκ του «οἶκος»

σεμνύνομαι είμαι σεμνός, σοβαρός (ή παρουσιάζομαι, προσποιούμαι ότι είμαι σοβαρός). Το σεμνός εκ του *σεβνός (ρ. σέβομαι)

βωμολοχεύομαι αστείζομαι με ανάρμοστο τρόπο, φλυαρώ, μεταχειρίζομαι χαμερπή κολακεία, κ.λπ. Εκ

του βωμολόχος [βωμός + λοχάω (= παραφυλάω, παραμένω)]: αυτός που έμενε κοντά στους βωμούς για να κλέψει ή να ζητιανέψει ένα κομμάτι κρέας, ο αναίσχυντος γελωτοποιός, κ.τ.τ.

εὐτράπελος αυτός που κάνει αστεία, ο ετοιμόλογος, ο σκωπτικός, ο φλύαρος, ο αχρειολόγος, ο «εξυπνάκιας»

σκώπτω εμπαίζω, περιγελώ, «πειράζω», «κάνω πλάκα»

δυστυχής εδώ: μωρός, ηλίθιος

ερμηνευτικά σχόλια

[48] οὐδ' ἐν ταῖς αὐλητρίσιν η ἐκφραση δεν σημαίνει απλώς ότι συναναστρέφονταν με αυλητρίδες, αλλά ότι σύχναζαν στους (κακόφημους) χώρους όπου βρίσκονταν οι αυλητρίδες. Ο Κοραής παρατηρεί: « Ἦσαν γὰρ αἱ Ἀθήνησιν αὐλητρίδες καὶ ὄρχηστρίδες, οὐκ ἐξ ἀστῶν γυναικῶν, ἀλλ' ἐκ δούλων, καὶ οἴων ἐργάζεσθαι τῷ σώματι, αἷς ἐσχόλαζον ἔνασχημονοῦντες οἱ χρηστοὶ Ἀθηναῖοι, καὶ δι' ἃς τελευτῶντες ἐξέπεσον τῆς καταλειφθείσης ὑπὸ τῶν προγόνων δόξης..».

ἔφευγον τὴν ἀγορὰν ο ρήτορας εκφράζεται περιφρονητικά για την αγορά όχι ως τόπο πωλήσεως και αγοράς εμπορευμάτων, αλλά ως τόπο συνάθροισης πλήθους αργόσχολων, οι οποίοι αποκαλούνταν περιφρονητικά «ἀγοραῖοι», «περιτρίμματα ἀγορᾶς», κ.λπ.

[49] ἐν καπηλείῳ ἡ λέξις διατηρήθηκε ὡς τις μέρες μας (καπηλειό), ἀλλὰ με τὴ σημασίᾳ τοῦ οἰνοπωλείου. Πάντως, ἡ σχέση τοῦ «καπηλείου» με τὴν κρασοκατάνυξη εἶναι παλαιά, ἀφοῦ ὁ Ἰσοκράτης, ἐπιτιμώντας τὰ ἤθη τῶν νέων τῆς ἐποχῆς του, παρατηρεῖ: «οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐπὶ τῆς Ἐννεακρούνου ψύχουσιν οἶνον, οἱ δ' ἐν τοῖς καπηλείοις πίνουσιν...» (Ἀντίδοσις, 287).

οὐδ' ἂν οἰκέτης ἐπιεικῆς ἡ ἴδια ἀκριβῶς ἐκφραση κάνει τὴν ἐμφάνισή της καὶ στον Περὶ ἀντιδόσεως λόγο τοῦ Ἰσοκράτους, ὅπου γίνεται παρόμοια ἀναφορὰ στὴν κατάντια τῆς ἀθηναϊκῆς νεολαίας: «..τοὺς δὲ χεῖρω τὴν φύσιν ἔχοντας ἐν τοιαύταις ἀκολασίαις ἡμερεύειν, ἐν αἷς πρότερον οὐδ' ἂν οἰκέτης ἐπιεικῆς οὐδεὶς ἐτόλμησεν...» (Ἀντίδοσις, 286, 287).

δυστυχεῖς ἐνόμιζον γιὰ τὴν εἰδική σημασίᾳ τῆς λέξης, πρβλ. καὶ τὸ παρατιθέμενο ἀπὸ τὸν Κοραῆ χωρίο τοῦ Δημοσθένους: «Οὐ γὰρ οὕτως ἄφρων, οὐδ' ἀτυχῆς τίς εἶμι ἐγὼ...» (Γ' Ὀλυνθιακός, 21).

Ἀσκήσεις

- 1) «εἰ καὶ ποτε διελθεῖν ἀναγκασθεῖεν» / «οὓς νῦν εὐφυεῖς προσαγορεύουσιν»: νὰ τραποῦν σε μετοχές οἱ δευτερεύουσες προτάσεις.
- 2) Νὰ ἀπαντήσετε - στα ἀρχαῖα ἐλληνικά - στὶς παρακάτω ἐρωτήσεις:
 - α) Τίνας οὐκ ἐλάνθανον οἱ κακὸν τι δεδρακότες;
 - β) Τί πράττειν οὐδεὶς ἂν ἐτόλμησεν;
 - γ) Τίνι τρόπῳ διήρχοντο διὰ τῆς ἀγορᾶς οἱ νεώτεροι, τὸ πάλαι;

3) Να μεταγραφεί στην αρχαία ελληνική η φράση: «Ο Ισοκράτης προέτρεπε τους μαθητές να προτιμούν τους δασκάλους από τους γονείς, γιατί οι μεν γονείς είναι υπεύθυνοι για το "ζῆν", ενώ οι δάσκαλοι για το "εὖ ζῆν"».

Κωμικογράφημα

Κείμενο

[50] Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με δυσκόλως διακεῖσθαι πρὸς τοὺς ταύτην ἔχοντας τὴν ἡλικίαν. Οὔτε γὰρ ἡγοῦμαι τούτους αἰτίους εἶναι τῶν γιγνομένων, σύνοιδ' αὖτε τοῖς πλείστοις αὐτῶν ἡκιστα χαίρουσιν ταύτη τῇ καταστάσει, δι' ἣν ἔξεστιν αὐτοῖς ἐν ταῖς ἀκολασίαις ταύταις διατρίβειν· ὥστ' οὐκ ἂν εἰκότως τούτοις ἐπιτιμῶην, ἀλλὰ πολὺ δικαιότερον τοῖς ὀλίγω πρὸ ἡμῶν τὴν πόλιν διοικήσασιν·

[51] ἐκεῖνοι γὰρ ἦσαν οἱ προτρέψαντες ἐπὶ ταύτας τὰς ὀλιγωρίας καὶ καταλύσαντες τὴν τῆς βουλῆς δύναμιν. Ἦς ἐπιστατούσης οὐ δικῶν οὐδ' ἐγκλημάτων οὐδ' εἰσφορῶν οὐδὲ πενίας οὐδὲ πολέμων ἢ πόλις ἔγεμεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἡσυχίαν εἶχον καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἅπαντας εἰρήνην ἦγον. Παρεῖχον γὰρ σφᾶς αὐτοῦς τοῖς μὲν Ἑλλησι πιστοῦς, τοῖς δὲ βαρβάροις φοβερούς. [52] Τοὺς μὲν γὰρ σεσωκότες ἦσαν, παρὰ δὲ τῶν δίκην τηλικαύτην εἰληφότες ὥστ' ἀγαπᾶν ἐκείνους εἰ μηδὲν ἔτι πάσχοιεν. Τοιγάρτοι διὰ ταῦτα μετὰ τοσαύτης ἀσφαλείας διῆγον ὥστε καλλίους εἶναι καὶ πολυτελεστέρας τὰς οἰκῆσεις καὶ τὰς κατασκευὰς τὰς ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἢ τὰς ἐντὸς τείχους, καὶ πολλοὺς τῶν πολιτῶν μηδ' εἰς τὰς ἐορτάς εἰς ἄστου καταβαίνειν, ἀλλ' αἰρεῖσθαι μένειν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἀγαθοῖς μᾶλλον ἢ τῶν κοινῶν ἀπολαύειν.

[53] Οὐδὲ γὰρ τὰ περὶ τὰς θεωρίας, ὧν ἕνεκ' ἂν τις ἦλθεν, ἀσελγῶς οὐδ' ὑπερηφάνως, ἀλλὰ νοῦν ἐχόντως ἐποίουν. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν πομπῶν οὐδ' ἐκ τῶν περὶ τὰς χορηγίας φιλονικιῶν οὐδ' ἐκ τῶν τοιούτων ἀλαζονειῶν τὴν εὐδαιμονίαν ἐδοκίμαζον, ἀλλ' ἐκ τοῦ

σωφρόνως οἰκεῖν καὶ τοῦ βίου τοῦ καθ' ἡμέραν καὶ τοῦ μηδένα τῶν πολιτῶν ἀπορεῖν τῶν ἐπιτηδείων. Ἐξ ὧν περὶ χρῆ κρῖνειν τοὺς ὡς ἀληθῶς εὖ πράττοντας καὶ μὴ φορτικῶς πολιτευομένους·

[54] ἐπεὶ νῦν γε τίς οὐκ ἂν ἐπὶ τοῖς γιγνομένοις τῶν εὖ φρονούντων ἀλγήσειεν, ὅταν ἴδῃ πολλοὺς τῶν πολιτῶν αὐτοὺς μὲν περὶ τῶν ἀναγκαίων, εἴθ' ἔξουσιν εἴτε μὴ, πρὸ τῶν δικαστηρίων κληρουμένους, τῶν δ' Ἑλλήνων τοὺς ἐλαύνειν τὰς ναῦς βουλομένους τρέφειν ἀξιοῦντας, καὶ χορεύοντας μὲν ἐν χρυσοῖς ἱματίοις, χειμάζοντας δ' ἐν τοιοῦτοις ἐν οἷς οὐ βούλομαι λέγειν, καὶ τοιαύτας ἄλλας ἐναντιώσεις περὶ τὴν διοίκησιν γιγνομένας, αἱ μεγάλην αἰσχύνην τῇ πόλει ποιοῦσιν;

[55] Ὡν οὐδὲν ἦν ἐπ' ἐκείνης τῆς βουλῆς· ἀπήλλαξε γὰρ τοὺς μὲν πένητας τῶν ἀποριῶν ταῖς ἐργασίαις καὶ ταῖς παρὰ τῶν ἐχόντων ὠφελείαις, τοὺς δὲ νεωτέρους τῶν ἀκολασιῶν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν καὶ ταῖς αὐτῶν ἐπιμελείαις, τοὺς δὲ πολιτευομένους τῶν πλεονεξιῶν ταῖς τιμωρίαις καὶ τῶ μὴ λανθάνειν τοὺς ἀδικοῦντας, τοὺς δὲ πρεσβυτέρους τῶν ἀθυμιῶν ταῖς τιμαῖς ταῖς πολιτικαῖς καὶ ταῖς παρὰ τῶν νεωτέρων θεραπείαις. Καίτοι πῶς ἂν γένοιτο ταύτης πλείονος ἀξία πολιτεία, τῆς οὕτω καλῶς ἀπάντων τῶν πραγμάτων ἐπιμεληθείσης;

[56] Περὶ μὲν οὖν τῶν ποτε καθεστῶτων τὰ μὲν πλεῖστα διεληλύθαμεν· ὅσα δὲ παραλελοίπαμεν, ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι κάκεῖνα τὸν αὐτὸν τρόπον εἶχεν τούτοις, ῥάδιόν ἐστιν καταμαθεῖν. Ἦδη δὲ τινες ἀκούσαντές μου ταῦτα διεξιόντος ἐπήνεσαν μὲν ὡς οἶόν τε μάλιστα καὶ τοὺς προγόνους ἐμακάρισαν, ὅτι τὸν τρόπον τοῦτον τὴν πόλιν διώκουν,

[57] οὐ μὴν ὑμᾶς γ' ὄντο πεισθήσεσθαι χρῆσθαι τούτοις, ἀλλ' αἰρήσεσθαι διὰ τὴν συνήθειαν ἐν τοῖς καθεστηκόσι πράγμασι κακοπαθεῖν μᾶλλον ἢ μετὰ πολιτείας ἀκριβεστέρας ἀμεινον τὸν βίον διάγειν. εἶναι δ' ἔφασαν ἐμοὶ καὶ κίνδυνον μὴ τὰ βέλτιστα συμβουλευῶν μισόδημος εἶναι δόξω καὶ τὴν πόλιν ζητεῖν εἰς ὀλιγαρχίαν ἐμβαλεῖν.

[58] Ἐγὼ δ' εἰ μὲν περὶ πραγμάτων ἀγνοουμένων καὶ μὴ κοινῶν τοὺς λόγους ἐποιούμην καὶ περὶ τούτων ἐκέλευον ὑμᾶς ἐλέσθαι συνέδρους ἢ συγγραφέας, δι' ὧν ὁ δῆμος κατελύθη τὸ πρότερον, εἰκότως ἂν εἶχον ταύτην τὴν αἰτίαν. Νῦν δ' οὐδὲν εἴρηκα τοιοῦτον, ἀλλὰ διείλεγμα περὶ διοικήσεως οὐκ ἀποκεκρυμμένης, ἀλλὰ πᾶσι φανερᾶς,

[59] ἦν πάντες ἴστε καὶ πατρίαν ἡμῖν οὔσαν καὶ πλείστων ἀγαθῶν καὶ τῇ πόλει καὶ τοῖς ἄλλοις Ἑλλησιν αἰτίαν γεγεννημένην, πρὸς δὲ τούτοις ὑπὸ τοιοῦτων ἀνδρῶν νομοθετηθεῖσαν καὶ κατασταθεῖσαν, οὓς οὐδεὶς ὅστις οὐκ ἂν ὁμολογήσειε δημοτικωτάτους γεγενῆσθαι τῶν πολιτῶν. Ὡστε πάντων ἂν μοι συμβαίῃ δεινότατον, εἰ τοιαύτην πολιτείαν εἰσηγούμενος νεωτέρων δόξαιμι πραγμάτων ἐπιθυμεῖν.

[60] Ἐπειτα κάκειθεν ῥάδιον γνῶναι τὴν ἐμὴν διάνοιαν· ἐν γὰρ τοῖς πλείστοις τῶν λόγων τῶν εἰρημένων ὑπ' ἐμοῦ φανήσομαι ταῖς μὲν ὀλιγαρχίαις καὶ ταῖς πλεονεξίαις ἐπιτιμῶν, τὰς δ' ἰσότητος καὶ τὰς δημοκρατίας ἐπαινῶν, οὐ πάσας, ἀλλὰ τὰς καλῶς καθεστηκυίας, οὐδ' ὡς ἔτυχον, ἀλλὰ δικαίως καὶ λόγον ἐχόντως.

[61] Οἶδα γὰρ τοὺς τε προγόνους τοὺς ἡμετέρους ἐν ταύτῃ τῇ καταστάσει πολὺ τῶν ἄλλων διενεγκόντας

καὶ Λακεδαιμονίους διὰ τοῦτο κάλλιστα πολιτευομένους, ὅτι μάλιστα δημοκρατούμενοι τυγχάνουσιν. Ἐν γὰρ τῇ τῶν ἀρχόντων αἵρέσει καὶ τῷ βίῳ τῷ καθ' ἡμέραν καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπιτηδεύμασιν ἴδοιμεν ἂν παρ' αὐτοῖς τὰς ἰσότητας καὶ τὰς ὁμοιότητας μᾶλλον ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἰσχυούσας· οἷς αἱ μὲν ὀλιγαρχίαι πολεμοῦσιν, οἱ δὲ καλῶς δημοκρατούμενοι χρώμενοι διατελοῦσιν.

[62] Τῶν τοίνυν ἄλλων πόλεων ταῖς ἐπιφανεστάταις καὶ μεγίσταις, ἣν ἐξετάζειν βουλευθῶμεν, εὐρήσομεν τὰς δημοκρατίας μᾶλλον ἢ τὰς ὀλιγαρχίας συμφερούσας· ἐπεὶ καὶ τὴν ἡμετέραν πολιτείαν, ἣ πάντες ἐπιτιμῶσιν, ἣν παραβάλωμεν αὐτὴν μὴ πρὸς τὴν ὑπ' ἐμοῦ ῥηθεῖσαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν τριάκοντα καταστάσαν, οὐδεὶς ὅστις οὐκ ἂν θεοποιήτον εἶναι νομίσειεν.

[63] Βούλομαι δ', εἰ καὶ τινὲς με φήσουσιν ἔξω τῆς ὑποθέσεως λέγειν, δηλῶσαι καὶ διελθεῖν ὅσον αὕτη τῆς τότε διήνεγκεν, ἵνα μηδεὶς οἴηταί με τὰ μὲν ἀμαρτήματα τοῦ δήμου λίαν ἀκριβῶς ἐξετάζειν, εἰ δὲ τι καλὸν ἢ σεμνὸν διαπέπρακται, ταῦτα δὲ παραλείπειν. Ἔσται δ' ὁ λόγος οὔτε μακρὸς οὔτ' ἀνωφελὲς τοῖς ἀκούουσιν.

[64] Ἐπειδὴ γὰρ τὰς ναῦς τὰς περὶ Ἑλλήσποντον ἀπώλεσαμεν καὶ ταῖς συμφοραῖς ἐκείναις ἡ πόλις περιέπεσεν, τίς οὐκ οἶδε τῶν πρεσβυτέρων τοὺς μὲν δημοτικούς καλουμένους ἐτοίμους ὄντας ὅτιοῦν πάσχειν ὑπὲρ τοῦ μὴ ποιεῖν τὸ προσταττόμενον καὶ δεινὸν ἡγουμένους εἴ τις ὄψεται τὴν πόλιν τὴν τῶν Ἑλλήνων ἄρξασαν, ταύτην ὑφ' ἑτέροις οὔσαν, τοὺς δὲ τῆς ὀλιγαρχίας ἐπιθυμήσαντας ἐτοίμως καὶ τὰ τείχη καθαιροῦντας καὶ τὴν δουλείαν ὑπομένοντας;

[65] Καὶ τότε μὲν, ὅτε τὸ πλῆθος ἦν κύριον τῶν πραγμάτων, ἡμᾶς τὰς τῶν ἄλλων ἀκροπόλεις φρουροῦντας, ἐπειδὴ δ' οἱ τριάκοντα παρέλαβον τὴν πολιτείαν, τοὺς πολεμίους τὴν ἡμετέραν ἔχοντας; Καὶ κατὰ μὲν ἐκεῖνον τὸν χρόνον δεσπότης ἡμῶν ὄντας Λακεδαιμονίους, ἐπειδὴ δ' οἱ φεύγοντες κατελθόντες πολεμεῖν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐτόλμησαν καὶ Κόνων ναυμαχῶν ἐνίκησεν, πρέσβεις ἐλθόντας παρ' αὐτῶν καὶ δίδοντας τῇ πόλει τὴν ἀρχὴν τὴν τῆς θαλάττης;

[66] Καὶ μὲν δὴ καὶ τάδε τίς οὐ μνημονεύει τῶν ἡλικιωτῶν τῶν ἐμῶν, τὴν μὲν δημοκρατίαν οὕτω κοσμήσασαν τὴν πόλιν καὶ τοῖς ἱεροῖς καὶ τοῖς ὁσίοις ὥστ' ἔτι καὶ νῦν τοὺς ἀφικνουμένους νομίζειν αὐτὴν ἀξίαν εἶναι μὴ μόνον τῶν Ἑλλήνων ἀρχεῖν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων, τοὺς δὲ τριάκοντα τῶν μὲν ἀμελήσαντας, τὰ δὲ συλήσαντας, τοὺς δὲ νεωσοίκους ἐπὶ καθαιρέσει τριῶν ταλάντων ἀποδομένους, εἰς οὓς ἡ πόλις ἀνήλωσεν οὐκ ἐλάττω χιλίων ταλάντων;

[67] Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὴν πραότητα δικαίως ἂν τις ἐπαινέσειεν τὴν ἐκείνων μᾶλλον ἢ τὴν τῆς δημοκρατίας. Οἱ μὲν γὰρ ψηφίσματι παραλαβόντες τὴν πόλιν πεντακοσίους μὲν καὶ χιλίους τῶν πολιτῶν ἀκρίτους ἀπέκτειναν, εἰς δὲ τὸν Πειραιᾶ φυγεῖν πλείους ἢ πεντακισχιλίους ἠνάγκασαν· οἱ δὲ κρατήσαντες καὶ μεθ' ὅπλων κατιόντες, αὐτοὺς τοὺς αἰτιωτάτους τῶν κακῶν ἀνελόντες, οὕτω τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους καλῶς καὶ νομίμως διώκησαν ὥστε μηδὲν ἔλαττον ἔχειν τοὺς ἐκβαλόντας τῶν κατελθόντων.

[68] Ὁ δὲ πάντων κάλλιστον καὶ μέγιστον τεκμήριον τῆς ἐπιεικείας τοῦ δήμου· δανεισαμένων γὰρ τῶν ἐν ἄστει μεινάντων ἑκατὸν τάλαντα παρὰ

Λακεδαιμονίων εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν τὸν Πειραιᾶ κατασχόντων, ἐκκλησίας γενομένης περὶ ἀποδόσεως τῶν χρημάτων, καὶ λεγόντων πολλῶν ὡς δίκαιόν ἐστιν διαλύειν τὰ πρὸς Λακεδαιμονίους μὴ τοὺς πολιορκουμένους, ἀλλὰ τοὺς δανεισαμένους, ἔδοξεν τῷ δήμῳ κοινὴν ποιήσασθαι τὴν ἀπόδοσιν.

[69] Καὶ γὰρ τοὶ διὰ ταύτην τὴν γνώμην εἰς τοιαύτην ἡμᾶς ὁμόνοιαν κατέστησαν καὶ τοσοῦτον ἐπιδοῦναι τὴν πόλιν ἐποίησαν ὥστε Λακεδαιμονίους, τοὺς ἐπὶ τῆς ὀλιγαρχίας ὀλίγου δεῖν καθ' ἑκάστην τὴν ἡμέραν προστάπτοντας ἡμῖν, ἐλθεῖν ἐπὶ τῆς δημοκρατίας ἰκετεύοντες καὶ δεησομένους μὴ περιδεῖν αὐτοὺς ἀναστάτους γενομένους. Τὸ δ' οὖν κεφάλαιον τῆς ἐκατέρων διανοίας τοιοῦτον ἦν· οἱ μὲν γὰρ ἡξίουσαν τῶν μὲν πολιτῶν ἄρχειν, τοῖς δὲ πολεμίοις δουλεύειν, οἱ δὲ τῶν μὲν ἄλλων ἄρχειν, τοῖς δὲ πολίταις ἴσον ἔχειν.

[70] Ταῦτα δὲ διήλθον δυοῖν ἔνεκα, πρῶτον μὲν ἑμαυτὸν ἐπιδειξάμενος βουλόμενος οὐκ ὀλιγαρχίῳ οὐδὲ πλεονεξίῳ, ἀλλὰ δικαίας καὶ κοσμίας ἐπιθυμοῦντα πολιτείας, ἔπειτα τὰς δημοκρατίας τὰς τε κακῶς καθεστηκυίας ἐλαττόνων συμφορῶν αἰτίας γιγνομένας, τὰς τε καλῶς πολιτευομένας προεχούσας τῷ δικαιοτέρας εἶναι καὶ κοινοτέρας καὶ τοῖς χρωμένοις ἡδίους.

[71] Τὰχ' οὖν ἂν τις θαυμάσειεν, τί βουλόμενος ἀντὶ τῆς πολιτείας τῆς οὕτω πολλὰ καὶ καλὰ διαπεπραγμένης ἕτερον ὑμᾶς πείθω μεταλαβεῖν, καὶ τίνοσ ἔνεκα νῦν μὲν οὕτω καλῶς ἐγκεκωμῖακα τὴν δημοκρατίαν, ὅταν δὲ τύχῳ, πάλιν μεταβαλὼν ἐπιτιμῶ καὶ κατηγορῶ τῶν καθεστώτων.

[72] Ἐγὼ δὲ καὶ τῶν ἰδιωτῶν τοὺς ὀλίγα μὲν κατορθοῦντας, πολλὰ δὲ ἔξαμαρτάνοντας μέμφομαι καὶ νομίζω φαυλοτέρους εἶναι τοῦ δέοντος, καὶ πρὸς γε τοῦτοις τοὺς γεγονότας ἐκ καλῶν κάγαθῶν ἀνδρῶν, καὶ μικρῶ μὲν ὄντας ἐπιεικεστέρους τῶν ὑπερβαλλόντων ταῖς πονηρίαις, πολὺ δὲ χείρους τῶν πατέρων, λοιδορῶ, καὶ συμβουλεύσαιμ' ἂν αὐτοῖς παύσασθαι τοιοῦτοις οὕσιν.

[73] Τὴν αὐτὴν οὖν γνώμην ἔχω καὶ περὶ τῶν κοινῶν· ἡγοῦμαι γὰρ δεῖν ἡμᾶς οὐ μέγα φρονεῖν, οὐδ' ἀγαπᾶν εἰ κακοδαιμονησάντων καὶ μανέντων ἀνθρώπων νομιμώτεροι γεγόναμεν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀγανακτεῖν καὶ βαρέως φέρειν εἰ χείρους τῶν προγόνων τυγχάνοιμεν ὄντες· πρὸς γὰρ τὴν ἐκείνων ἀρετὴν, ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν τῶν τριάκοντα πονηρίαν ἀμιλλητέον ἡμῖν ἐστίν, ἄλλως τε καὶ προσῆκον ἡμῖν βελτίστοις ἀπάντων ἀνθρώπων εἶναι.

[74] Καὶ τοῦτον εἶρηκα τὸν λόγον οὐ νῦν πρῶτον, ἀλλὰ πολλάκις ἤδη καὶ πρὸς πολλοὺς. Ἐπίσταμαι γὰρ ἓν μὲν τοῖς ἄλλοις τόποις φύσεις ἐγγιγνομένας καρπῶν καὶ δένδρων καὶ ζώων ἰδίας ἓν ἐκάστοις καὶ πολὺ τῶν ἄλλων διαφερούσας, τὴν δ' ἡμετέραν χώραν ἀνδρας φέρειν καὶ τρέφειν δυναμένην οὐ μόνον πρὸς τὰς τέχνας καὶ τὰς πράξεις καὶ τοὺς λόγους εὐφυεστάτους, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀνδρείαν καὶ πρὸς ἀρετὴν πολὺ διαφέροντας.

[75] Τεκμαίρεσθαι δὲ δίκαιόν ἐστίν τοῖς τε παλαιοῖς ἀγῶσιν, οὓς ἐποίησαντο πρὸς Ἀμαζόνας καὶ Θρᾶκας καὶ Πελοποννησίους ἅπαντας, καὶ τοῖς κινδύνοις τοῖς περὶ τὰ Περσικὰ γενομένοις, ἓν οἷς καὶ μόνοι καὶ μετὰ Πελοποννησίων, καὶ πεζομαχοῦντες καὶ

ναυμαχοῦντες, νικήσαντες τοὺς βαρβάρους ἀριστείων ἠξιώθησαν· ὧν οὐδὲν ἂν ἔπραξαν, εἰ μὴ πολὺ τὴν φύσιν διήνεγκαν.

[76] Καὶ μηδεὶς οἰέσθω ταύτην τὴν εὐλογίαν ἡμῖν προσήκειν τοῖς νῦν πολιτευομένοις, ἀλλὰ πολὺ τούναντίον. Εἰσὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι τῶν λόγων ἔπαινος μὲν τῶν ἀξίουσ φῶς αὐτοὺς τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς παρεχόντων, κατηγορία δὲ τῶν τὰς εὐγενείας ταῖς αὐτῶν ῥαθυμίαις καὶ κακίαις καταισχυρόντων.

Ὅπερ ἡμεῖς ποιοῦμεν· εἰρήσεται γὰρ τάληθές.

Τοιαύτης γὰρ ἡμῖν τῆς φύσεως ὑπαρχούσης, οὐ διεφυλάξαμεν αὐτήν, ἀλλ' ἐμπεπτώκαμεν εἰς ἄνοιαν καὶ ταραχὴν καὶ πονηρῶν πραγμάτων ἐπιθυμίαν.

[77] Ἀλλὰ γὰρ ἦν ἐπακολουθῶ τοῖς ἐνοῦσιν ἐπιτιμῆσαι καὶ κατηγορῆσαι τῶν ἐνεστώτων πραγμάτων, δέδοικα μὴ πόρρω λίαν τῆς ὑποθέσεως ἀποπλανηθῶ. Περὶ μὲν οὖν τούτων καὶ πρότερον εἰρήκαμεν καὶ πάλιν ἐροῦμεν, ἦν μὴ πείσωμεν ὑμᾶς παύσασθαι τοιαῦτ' ἐξαμαρτάνοντας· περὶ δ' ὧν ἐξ ἀρχῆς τὸν λόγον κατεστησάμην, βραχέα διαλεχθεῖς παραχωρῶ τοῖς βουλομένοις ἔτι συμβουλεύειν περὶ τούτων.

[78] Ἡμεῖς γὰρ ἦν μὲν οὕτως οἰκῶμεν τὴν πόλιν ὥσπερ νῦν, οὐκ ἔστιν ὅπως οὐ καὶ βουλευσόμεθα καὶ πολεμήσομεν καὶ βιωσόμεθα καὶ σχεδὸν ἅπαντα καὶ πεισόμεθα καὶ πράξομεν ἅπερ ἔν τε τῷ παρόντι καιρῷ καὶ τοῖς παρελθοῦσι χρόνοις· ἦν δὲ μεταβάλωμεν τὴν πολιτείαν, δῆλον ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, οἷά περ ἦν τοῖς προγόνοις τὰ πράγματα, τοιαῦτ' ἔσται καὶ περὶ ἡμᾶς· ἀνάγκη γὰρ ἐκ τῶν αὐτῶν πολιτευμάτων καὶ τὰς πράξεις ὁμοίας αἰεὶ καὶ παραπλησίας ἀποβαίνειν.

[79] Δεῖ δὲ τὰς μεγίστας αὐτῶν παρ' ἀλλήλας θέντας βουλεύσασθαι, ποτέρας ἡμῖν αἰρετέον ἐστίν. Καὶ πρῶτον μὲν σκεψώμεθα τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς βαρβάρους, πῶς πρὸς ἐκείνην τὴν πολιτείαν διέκειντο καὶ πῶς νῦν ἔχουσι πρὸς ἡμᾶς. Οὐ γὰρ ἐλάχιστον μέρος τὰ γένη ταῦτα συμβάλλεται πρὸς εὐδαιμονίαν, ὅταν ἔχη κατὰ τρόπον ἡμῖν.

[80] Οἱ μὲν τοίνυν Ἕλληνες οὕτως ἐπίστευον τοῖς κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον πολιτευομένοις ὥστε τοὺς πλείστους αὐτῶν ἐκόντας ἐγχειρίσαι τῇ πόλει σφᾶς αὐτούς· οἱ δὲ βάρβαροι τοσοῦτον ἀπεῖχον τοῦ πολυπραγμονεῖν περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων ὥστ' οὔτε μακροῖς πλοίοις ἐπὶ τὰδε Φασήλιδος ἔπλεον οὔτε στρατοπέδοις ἐντὸς Ἄλυος ποταμοῦ κατέβαινον, ἀλλὰ πολλὴν ἡσυχίαν ἤγον.

[81] Νῦν δ' εἰς τοῦτο τὰ πράγματα περιέστηκεν, ὥσθ' οἱ μὲν μισοῦσι τὴν πόλιν, οἱ δὲ καταφρονοῦσιν ἡμῶν. Καὶ περὶ μὲν τοῦ μίσους τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν ἀκηκόατε τῶν στρατηγῶν· ὡς δὲ βασιλεὺς ἔχει πρὸς ἡμᾶς, ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ὧν ἔπεμψεν, ἐδήλωσεν.

[82] Ἔτι δὲ πρὸς τούτοις ὑπὸ μὲν ἐκείνης τῆς εὐταξίας οὕτως ἐπαιδεύθησαν οἱ πολῖται πρὸς ἀρετὴν, ὥστε σφᾶς μὲν αὐτούς μὴ λυπεῖν, τοὺς δ' εἰς τὴν χώραν ἐμβάλλοντας ἅπαντας μαχόμενοι νικᾶν. Ἡμεῖς δὲ τούναντίον· ἀλλήλοις μὲν γὰρ κακὰ παρέχοντες οὐδεμίαν ἡμέραν διαλείπομεν, τῶν δὲ περὶ τὸν πόλεμον οὕτω κατημελήκαμεν, ὥστ' οὐδ' εἰς τὰς ἐξετάσεις ἰέναι τολμῶμεν ἢ μὴ λαμβάνωμεν ἀργύριον.

[83] Τὸ δὲ μέγιστον· τότε μὲν οὐδεὶς ἦν τῶν πολιτῶν ἐνδεὴς τῶν ἀναγκαίων, οὐδὲ προσαιτῶν τοὺς ἐντυγχάνοντας τὴν πόλιν κατήσχυνεν, νῦν δὲ πλείους εἰσὶν οἱ σπανίζοντες τῶν ἐχόντων· οἷς ἄξιόν ἐστιν πολλὴν συγγνώμην ἔχειν, εἰ μὴδὲν τῶν κοινῶν φροντίζουσιν, ἀλλὰ τοῦτο σκοποῦσιν ὁπόθεν τὴν αἰεὶ παροῦσαν ἡμέραν διάξουσιν.

[84] Ἐγὼ μὲν οὖν ἡγούμενος, ἦν μιμησώμεθα τοὺς προγόνους, καὶ τῶν κακῶν ἡμᾶς τούτων ἀπαλλαγῆσθαι καὶ σωτῆρας οὐ μόνον τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀπάντων γενήσθαι, τὴν τε πρόσοδον ἐποίησάμην καὶ τοὺς λόγους εἶρηκα τούτους· ὑμεῖς δὲ πάντα λογισάμενοι ταῦτα χειροτονεῖθ' ὅ τι ἂν ὑμῖν δοκῆ μάλιστα συμφέρειν τῇ πόλει.

Μετάφραση

Επί των ημερών του Αρείου πάγου υπήρχε ειρήνη, ασφάλεια και ευημερία

[50] Και κανείς ας μη νομίζει πως διάκειμαι εχθρικά απέναντι σ' όσους βρίσκονται σ' αυτή την ηλικία. Διότι δεν τους θεωρώ υπαίτιους των όσων συμβαίνουν, και ξέρω καλά πως οι περισσότεροι απ' αυτούς θλίβονται μ' αυτήν την κατάσταση, λόγω της οποίας έχουν τη δυνατότητα να επιδίδονται σ' αυτές τις ακολασίες· επομένως θα 'ταν άδικο να τους επιτιμήσω, ενώ πιο δίκαιο θα 'ταν να επιτιμήσω αυτούς που διοίκησαν την πόλη λίγο πριν από μας.

[51] Διότι εκείνοι είναι που τους προέτρεψαν σ' αυτήν την αδιαφορία και που κατέλυσαν τη δύναμη της βουλής του Αρείου πάγου.²³ Όσο αυτή είχε την εποπτεία του πολιτεύματος, η πόλη δεν ήταν γεμάτη ούτε από δίκες, ούτε από μηνύσεις,²⁴ ούτε από συνεισφορές,²⁵ ούτε από φτώχεια, ούτε από πολέμους, αλλά οι πολίτες της και μεταξύ τους είχαν αρμονικές σχέσεις, και με όλους τους άλλους ζούσαν ειρηνικά. Γιατί στους μεν Έλληνες ενέπνεαν εμπιστοσύνη, στους δε βαρβάρους φόβο,

[52] λόγω του ότι είχαν σώσει τους πρώτους, ενώ είχαν τιμωρήσει τόσο σκληρά τους δεύτερους, ώστε να είναι ευχαριστημένοι που δεν πάθαιναν κάποιο μεγαλύτερο κακό. Γι' αυτό λοιπόν ζούσαν με τόση ασφάλεια, ώστε να είναι ωραιότερα και πολυτελέστερα τα εξοχικά σπίτια και ο εξοπλισμός τους από τα εντός των τειχών, και πολλοί πολίτες να μην κατεβαίνουν στην πόλη ούτε στις γιορτές, αλλά να προτιμούν να μένουν στα κτήματά τους παρά να απολαμβάνουν από τα κοινά.

Το πνεύμα της σημερινής πολυτελούς επίδειξης έρχεται σε αντίθεση με την εξαθλίωση πολλών απ' τους πολίτες

[53] Διότι ούτε τα σχετικά με τις δημόσιες γιορτές, για τις οποίες θα μπορούσε κάποιος να έρθει στην πόλη, τα οργάνωναν κάνοντας υπερβολές και υπέρογκες δαπάνες, αλλά με σύνεση, λόγω του ότι δεν αναζητούσαν την ευτυχία μέσα από πομπές, ούτε από φιλονικίες για τις χορηγίες,²⁶ ούτε από τέτοιου είδους αλαζονικές συμπεριφορές, αλλά από τη συνετή διοίκηση, την καθημερινή ιδιωτική ζωή και την απαλλαγή όλων των πολιτών από την ανέχεια. Απ' αυτά βέβαια πρέπει να κρίνει κανείς αυτούς που είναι αληθινά ευτυχισμένοι κι όχι ξιπασμένοι·

[54] γιατί τώρα, ποιος σκεπτόμενος άνθρωπος δεν θλίβεται με όσα συμβαίνουν, όταν βλέπει πολλούς πολίτες απ' τη μια να κληρώνονται οι ίδιοι μπροστά στα δικαστήρια²⁷ για το αν θα εξασφαλίσουν ή όχι τα προς το ζην, κι απ' την άλλη να έχουν την αξίωση να τρέφουν όσους Έλληνες θέλουν να υπηρετήσουν στο ναυτικό,²⁸ και να μετέχουν χορών φορώντας χρυσά ιμάτια ενώ ξεχειμωνιάζουν με ρούχα που δεν θέλω να τα χαρακτηρίσω, κι άλλες τέτοιες αντιφάσεις σχετικές με τη διοίκηση οι οποίες αποτελούν μεγάλη ντροπή για την πόλη.

[55] Τίποτε απ' αυτά δεν υπήρχε επί των ημερών εκείνης της βουλής· γιατί απάλλαξε τους φτωχούς απ' την ανέχεια με την εργασία και τις δωρεές των πλουσίων, τους νεότερους απ' τις ακολασίες με τις ασχολίες και τη φροντίδα γι' αυτούς, τους πολιτευομένους απ' την πλεονεξία με τις τιμωρίες και με τη μη συγκάλυψη των αδικούντων, και τέλος τους γεροντότερους απ' την αθυμία με τις δημόσιες τιμές και

την έκφραση της εκτίμησης των νεοτέρων προς το πρόσωπό τους. Πώς λοιπόν θα μπορούσε να υπάρξει πολίτευμα καλύτερο απ' αυτό, το οποίο τόσο καλά φρόντισε για όλα τα πράγματα;

[56] Για όσα λοιπόν ίσχυαν τότε, τα περισσότερα τα είπαμε· κι όσα πάλι παραλείψαμε, εύκολο είναι να καταλάβει κανείς από τα λεχθέντα, ότι ήταν παρόμοια μ' αυτά. Κάποιοι που με άκουσαν στο παρελθόν να εκθέτω αυτές τις απόψεις, με επαίνεσαν μεν πάρα πολύ και μακάρισαν τους προγόνους μας που διοικούσαν την πόλη μ' αυτόν τον τρόπο,

[57] θεωρούσαν όμως ότι εσείς δεν θα πεισθείτε να τα εφαρμόσετε αυτά, αλλά θα προτιμήσετε μάλλον, λόγω της δύναμης της συνήθειας, να δυστυχείτε υπό την παρούσα κατάσταση, παρά να ζείτε καλύτερα μ' ένα πιο αυστηρό πολίτευμα. Μου είπαν μάλιστα ότι υπάρχει και κίνδυνος μήπως, ενώ δίνω τις πιο ορθές συμβουλές, θεωρηθεί ότι είμαι εχθρός του λαού και ότι επιζητώ την εγκαθίδρυση της ολιγαρχίας στην πόλη.²⁹

Υπάρχει κίνδυνος οι απόψεις του ρήτορα να θεωρηθούν ολιγαρχικές

[58] Και βέβαια, εάν εγώ μιλούσα για πράγματα άγνωστα κι όχι παγκοίμως γνωστά, και σας προέτρεπα να εκλέξετε γι' αυτά «συνέδρους» ή «συγγραφέας»³⁰ – μέσω των οποίων καταλύθηκε η δημοκρατία στο παρελθόν – δικαίως θα επέσυρα αυτή την κατηγορία. Όμως, στην προκειμένη περίπτωση, δεν είπα τίποτα τέτοιο, αλλά έκανα λόγο για σύστημα διοίκησης φανερό κι όχι μυστικό,

[59] το οποίο όλοι ξέρετε πως μας είναι πατροπαράδοτο και έχει προσφέρει ένα σωρό υπηρεσίες στην πόλη και στους άλλους Έλληνες, και

επί πλέον ότι νομοθετήθηκε και εγκαθιδρύθηκε από τέτοιους άνδρες,³¹ οι οποίοι αναγνωρίζονται απ' όλους ως οι δημοκρατικότεροι των πολιτών. Ώστε θα ήταν το χειρότερο απ' όλα που θα μπορούσε να μου συμβεί, εάν, ενώ εισηγούμαι τέτοιο σύστημα, θεωρούμουν ότι επιθυμώ ανατροπή του πολιτεύματος.

Ο ρήτορας έχει ταχθεί εναντίον της ολιγαρχίας και υπέρ της ισότητας και της «σωστής» δημοκρατίας [60] Έπειτα, είναι εύκολο να διαπιστώσετε το ποιόν των απόψεών μου κι απ' αυτό: στους περισσότερους δηλαδή λόγους μου του παρελθόντος αποδεικνύομαι κατηγορος της ολιγαρχίας και της πλεονεξίας και επαινέτης της ισότητας και της δημοκρατίας, όχι οποιασδήποτε, αλλά της σωστής, κι ούτε στην τύχη, αλλά δικαιολογημένα και με λογική τεκμηρίωση. [61] Γιατί ξέρω ότι και οι πρόγονοί μας με βάση αυτό το πολίτευμα υπερέβαλαν κατά πολύ τους άλλους, και ότι αυτός είναι ο λόγος που οι Λακεδαιμόνιοι διοικούνται άριστα, το ότι το πολίτευμά τους είναι κατ' εξοχήν δημοκρατικό.³² Διότι η εκλογή των αρχόντων και η καθημερινή ζωή, καθώς και οι άλλες ασχολίες τους, μπορούμε να δούμε ότι διέπονται, περισσότερο από άλλους, από πνεύμα ισότητας και ομοιότητας: πράγματα που οι μεν ολιγαρχίες τα καταπολεμούν, ενώ οι σωστές δημοκρατίες τα έχουν ως βάση τους. [62] Αν λοιπόν θελήσουμε να εξετάσουμε, θα βρούμε ότι στις επιφανέστερες και μεγαλύτερες από τις άλλες πόλεις η δημοκρατία συμφέρει περισσότερο απ' την ολιγαρχία, αφού, ακόμα και το δικό μας πολίτευμα, που όλοι το κατηγορούν, αν το παραβάλλαμε όχι προς αυτό που αναφέρθηκε από μένα, αλλά προς αυτό που

επιβλήθηκε από τους Τριάκοντα,³³ θα θεωρούνταν απ' όλους θεόπνευστο.

Σύγκριση της τωρινής δημοκρατίας προς την ολιγαρχία των Τριάκοντα

[63] Και προτίθεμαι – αν και μερικοί θα πουν ότι βγαίνω εκτός θέματος –, να υποδηλώσω και να εκθέσω πόσο υπερέχει το σημερινό από το πολίτευμα των Τριάκοντα, για να μη νομίζει κανείς ότι τα μεν σφάλματα της δημοκρατίας τα εξετάζω με υπερβολικά λεπτολόγο πνεύμα, ενώ αν έχειπραχθεί κάτι καλό ή σοβαρό, αυτό το παραλείπω. Η αναφορά δεν θα είναι ούτε μακρά, ούτε ανώφελη για τους ακροατές.

[64] Όταν δηλαδή χάσαμε τα πλοία στον Ελλήσποντο³⁴ και η πόλη περιέπεσε στις γνωστές συμφορές, ποιος απ' τους γεροντότερους δεν ξέρει ότι οι μεν αποκαλούμενοι δημοκράτες ήταν διατεθειμένοι να υποφέρουν οτιδήποτε προκειμένου να μην εκτελέσουν τις εντολές, και ότι θεωρούσαν φοβερό να δει κανείς την πόλη που ηγήθηκε των Ελλήνων υπόδουλη σε άλλους, ενώ οι οπαδοί της ολιγαρχίας και τα τείχη γκρέμιζαν³⁵ με προθυμία, και τον ζυγό της δουλείας ανέχονταν;

Οι Τριάκοντα υποτάχθηκαν στους Σπαρτιάτες, ενώ οι δημοκρατικοί αντιστάθηκαν

[65] Και ποιος δεν ξέρει ότι τότε μεν, όταν ήταν κυρίαρχος ο λαός, φρουρούσαμε εμείς τις ακροπόλεις των άλλων, ενώ, αφότου οι Τριάκοντα πήραν την εξουσία, κατείχαν τη δικιά μας οι εχθροί;³⁶ Ή ότι εκείνη την εποχή ήμαστε υπό τον ζυγό των Λακεδαιμονίων, από τότε όμως που οι εξόριστοι τόλμησαν,

επιστρέφοντας, να πολεμήσουν υπέρ της ελευθερίας,³⁷ και ο Κόνων νίκησε στη ναυμαχία, ότι ήρθαν πρέσβεις εκ μέρους των Λακεδαιμονίων και πρόσφεραν στην πόλη τη ναυτική ηγεμονία;

[66] Αλλά κι αυτά βέβαια, ποιος από τους συνομηλικούς μου δεν τα θυμάται, ότι η μεν δημοκρατία κατά τέτοιο τρόπο εκόσμησε την πόλη με ιερά και κοσμικά οικοδομήματα, ώστε ακόμη και τώρα όσοι την επισκέπτονται να θεωρούν ότι αξίζει να άρχει όχι μόνο των Ελλήνων αλλά και όλων των άλλων, ενώ οι Τριάκοντα άλλα τα παραμέλησαν, άλλα τα σύλησαν, και τον ναύσταθμο, για τον οποίο η πόλη ξόδεψε πάνω από χίλια τάλαντα, τον ξεπούλησαν – προκειμένου να κατεδαφισθεί – για τρία τάλαντα;³⁸

Η δημοκρατία πολιτεύθηκε με επιείκεια, ενώ οι Τριάκοντα αυθαίρετα και ανάλγητα

[67] Αλλ' όμως, ούτε την «ήπια» συμπεριφορά των Τριάκοντα θα 'ταν σωστό να επαινέσει κανείς περισσότερο από αυτήν της δημοκρατίας. Γιατί αυτοί, αφού κατέλαβαν την εξουσία με ένα ψήφισμα, σκότωσαν χίλιους πεντακόσιους πολίτες χωρίς να τους περάσουν από δίκη, και ανάγκασαν πάνω από πέντε χιλιάδες να καταφύγουν στον Πειραιά. Αντίθετα, οι δημοκρατικοί, ενώ νίκησαν και επέστρεψαν στην πατρίδα οπλισμένοι, αφού θανάτωσαν μόνο τους κύριους υπαίτιους των συμφορών, τόσο καλή και νόμιμη συμπεριφορά επέδειξαν απέναντι στους άλλους, ώστε να μη βρίσκονται σε καθόλου χειρότερη μοίρα οι διώκτες από τους διωχθέντες.

[68] Η δε καλύτερη και μεγαλύτερη απ' όλες τις αποδείξεις της επιείκειας του δήμου είναι το γεγονός ότι ενώ οι εναπομείναντες στο άστυ ολιγαρχικοί είχαν

δανειστεί απ' τους Λακεδαιμονίους εκατό τάλαντα για την πολιορκία των δημοκρατικών που κατέλαβαν τον Πειραιά, όταν έγινε Εκκλησία του Δήμου για την επιστροφή των χρημάτων και έλεγαν πολλοί ότι το σωστό ήταν να πληρώσουν το χρέος στους Λακεδαιμονίους όχι οι πολιορκούμενοι αλλ' αυτοί που συνήψαν το δάνειο, ο λαός αποφάσισε να πληρώσουν το χρέος και οι μεν και οι δε από κοινού.³⁹

[69] Και βέβαια με την απόφαση αυτή μας έκαναν τόσο πολύ να ομονοήσουμε και τόσο να προοδεύσει η πόλη, ώστε οι Λακεδαιμόνιοι, οι οποίοι επί ολιγαρχίας σχεδόν καθημερινά μας διέταζαν, να έρθουν επί δημοκρατίας για να ικετέψουν⁴⁰ και να παρακαλέσουν να μην επιτρέψουμε τον αφανισμό τους. Συνολικά λοιπόν, αυτή ήταν η νοοτροπία των μεν και των δε· οι μεν ολιγαρχικοί είχαν την αξίωση να κυβερνούν τους πολίτες και να υποτάσσονται στους εχθρούς, οι δε δημοκρατικοί να κυβερνούν τους άλλους, αλλά να είναι ίσοι με τους συμπολίτες τους.

[70] Αυτά τα εξέθεσα για δυο λόγους, πρώτον επειδή ήθελα να δείξω ότι δεν επιθυμώ την επικράτηση της ολιγαρχίας και της πλεονεξίας αλλ' ενός δίκαιου και νοικοκυρεμένου πολιτεύματος, και δεύτερον ότι η δημοκρατία, ακόμα και η χειρότερη, γίνεται πρόξενος μικρότερων συμφορών, ενώ αυτή που λειτουργεί σωστά υπερέχει λόγω του ότι είναι δικαιότερη, πιο αμερόληπτη και πιο ευχάριστη σ' αυτούς που ζουν υπό το καθεστώς της.

Προς τι η προτροπή για εγκατάλειψη της τωρινής δημοκρατίας;

[71] Ίσως και ν' απορούσε κανένας τι θέλω πια και προσπαθώ να σας πείσω να εγκαθιδρύσετε άλλο

πολίτευμα στη θέση αυτού που τόσα πολλά και καλά έχει προσφέρει, και για ποιο λόγο τώρα μεν εγκωμιάζω με τόσο καλά λόγια τη δημοκρατία, ενώ όποτε μου κατέβει, αλλάζοντας πάλι γνώμη, αρχίζω να επιτιμώ και να κατηγορώ το υπάρχον πολίτευμα.

[72] Εγώ όμως και εκ των ιδιωτών αυτούς οι οποίοι έχουν στο ενεργητικό τους λίγες επιτυχίες και πολλά σφάλματα, τους μέμφομαι και τους θεωρώ κατώτερους αυτού που θα 'πρεπε να είναι, και επί πλέον αυτούς που κατάγονται από ευγενείς γονείς και είναι ελάχιστα μόνο καλύτεροι από τους υπερβολικά ανήθικους, πολύ χειρότεροι όμως από τους πατέρες τους, τους επιπλήττω και θα 'χα να τους συμβουλέψω να πάψουν να 'ναι τέτοιοι.

Κριτήριο δεν είναι οι Τριάκοντα, αλλά οι πρόγονοι

[73] Την ίδια λοιπόν άποψη έχω και για τα κοινά· νομίζω δηλαδή πως δεν πρέπει να περηφανευόμαστε και να 'μαστε ευχαριστημένοι αν έχουμε δειχθεί φρονιμότεροι των παραφρονούν και των μανιακών,⁴¹ αλλά πολύ περισσότερο να εξεγειρόμαστε και να το φέρουμε βαρέως αν συμβαίνει να είμαστε χειρότεροι από τους προγόνους μας. Γιατί δεν πρέπει να συναγωνιζόμαστε τη φαυλότητα των Τριάκοντα, αλλά την προγονική αρετή, αφού μάλιστα μας ταιριάζει να είμαστε ανώτεροι απ' όλους τους ανθρώπους.

[74] Κι αυτά τα λόγια δεν τα λέω πρώτη φορά τώρα, αλλά πολλές φορές και σε πολλούς τα 'χω πει στο παρελθόν. Διότι γνωρίζω ότι στους μεν άλλους τόπους γίνονται είδη καρπών και δένδρων και ζώων που προσιδιάζουν στον καθένα απ' αυτούς και διαφέρουν πολύ από αυτά των άλλων τόπων, ενώ η δικιά μας χώρα μπορεί να γεννήσει και να αναθρέψει άνδρες εκ

φύσεως ικανότατους⁴² όχι μόνο στις τέχνες, στο λέγειν και το πράττειν, αλλά και ξεχωριστούς στην ανδρεία και την αρετή.

Οι Αθηναίοι πρέπει να αξιοποιήσουν τις φυσικές τους προδιαθέσεις και να φανούν αντάξιοι των προγόνων τους

[75] Δικαιούται να το συμπεράνει κανείς αυτό και από τους παλαιούς αγώνες που διεξήγαγαν εναντίον των Αμαζόνων, των Θρακών, και όλων των Πελοποννησίων, και από τους πολέμους εναντίον των Περσών, κατά τους οποίους, και μόνοι, και με τους Πελοποννησίους, και κατά ξηράν, και κατά θάλασσαν, νίκησαν τους βαρβάρους και θεωρήθηκαν άξιοι του πρώτου βραβείου της ανδρείας· τίποτε απ' αυτά δεν θα είχαν κάνει, αν δεν υπερτερούσαν κατά πολύ ως προς τη φυσική προδιάθεση.

[76] Και κανείς να μη φαντασθεί ότι αυτός ο επαινετικός λόγος ταιριάζει σε μας, τους σημερινούς πολίτες· εντελώς το αντίθετο: διότι τέτοιου είδους λόγοι αποτελούν έπαινο αυτών που φάνηκαν αντάξιοι της προγονικής αρετής, αλλά κατηγορία εκείνων που ντρόπιασαν την ευγενική τους καταγωγή με την οκνηρία και τη δειλία τους. Πράγμα ακριβώς που κάνουμε εμείς· διότι δεν πρόκειται να κρύψω την αλήθεια. Ενώ έχουμε τέτοιες φυσικές προδιαθέσεις, δεν τις διαφυλάξαμε, αλλά έχουμε περιπέσει σε ακρισία, σύγχυση και πονηρές επιθυμίες.

[77] Όμως, αν συνεχίσω να επιτιμώ τους σημερινούς πολίτες και να κατηγορώ τις παρούσες καταστάσεις, φοβάμαι πως θα ξεφύγω ολότελα απ' το θέμα μου. Γι' αυτά λοιπόν και πρωτύτερα μιλήσαμε, και πάλι θα μιλήσουμε, αν δεν σας πείσουμε να πάψετε να κάνετε

τέτοιου είδους σφάλματα· σχετικά δε με όσα έθεσα εξ αρχής ως αντικείμενο του λόγου μου, αφού κάνω μια σύντομη αναφορά, θα παραχωρήσω τη θέση μου σ' όποιον επιθυμεί να παράσχει επί πλέον συμβουλές γι' αυτά.

[78] Εμείς δηλαδή αν διοικούμε την πόλη έτσι όπως τη διοικούμε τώρα, δεν υπάρχει περίπτωση να μην σκεφτόμαστε, να μην πολεμάμε, να μην ζούμε και να μην πράττουμε και παθαίνουμε σχεδόν όλα όσα και τώρα και στο παρελθόν πράτταμε και παθαίναμε. Εάν όμως αλλάξουμε το πολίτευμα, είναι φανερό ότι όπως εξελίσσονταν τα πράγματα για τους προγόνους μας, έτσι κατ' αναλογία θα εξελίσσονται και για μας. Διότι είναι αναγκαίο από ίδια πολιτεύματα να πηγάζουν όμοιες ή παρόμοιες πάντα πράξεις.

Ανακεφαλαίωση των θετικών στοιχείων του πατρογονικού πολιτεύματος και των αρνητικών της τωρινής δημοκρατίας

[79] Πρέπει λοιπόν, αντιπαραβάλλοντας τις πιο σπουδαίες απ' αυτές, να σκεφθούμε ποιες πρέπει να διαλέξουμε. Και κατά πρώτον, ας εξετάσουμε τους Έλληνες και τους βαρβάρους, πώς αντιμετώπιζαν εκείνο το πολίτευμα, και πώς μας αντιμετωπίζουν τώρα. Γιατί δεν συμβάλλουν λίγο στην ευτυχία μας αυτοί οι δύο, όταν μας αντιμετωπίζουν κατά τον προσήκοντα τρόπο.

[80] Οι μεν Έλληνες λοιπόν είχαν τόση εμπιστοσύνη στους επικεφαλής της πόλεως κατ' εκείνη την εποχή, ώστε οι περισσότεροι απ' αυτούς με τη θέλησή τους εμπιστεύθηκαν τις τύχες τους στην πόλη, οι δε βάρβαροι τόσο πολύ απείχαν από του να αναμειγνύονται στις υποθέσεις των Ελλήνων, ώστε

ούτε με πολεμικά πλοία έπλεαν δυτικά της Φασήλιδος, ούτε περνούσαν με στρατεύματα το όριο του Άλυος ποταμού,⁴³ αλλά παρέμεναν ήσυχoi.

[81] Τώρα όμως έχουν φτάσει σε τέτοιο σημείο τα πράγματα, ώστε οι μεν Έλληνες μισούν την πόλη μας, οι δε βάρβαροι μας καταφρονούν. Και όσον αφορά στο μίσος των Ελλήνων, ακούσατε τα σχετικά από τους ίδιους τους στρατηγούς,⁴⁴ για δε τη στάση του βασιλέως των Περσών απέναντί μας, η επιστολή που μας έστειλε μας την έδειξε.⁴⁵

[82] Επί πλέον, εκτός απ' αυτά, οι πολίτες διαπαιδαγωγήθηκαν, υπό το καθεστώς εκείνης της χρηστής διοίκησης, να είναι τόσο ενάρετοι, ώστε να μην στενοχωρεί ο ένας τον άλλον, και να νικούν μαχόμενοι εναντίον κάθε εισβολέα. Ενώ εμείς, το αντίθετο: γιατί δεν σταματάμε ούτε μια μέρα να βλάπτουμε ο ένας τον άλλο, ενώ έχουμε παραμελήσει τα σχετικά με τον πόλεμο σε τέτοιο βαθμό,⁴⁶ ώστε ούτε στις στρατιωτικές επιθεωρήσεις αποφασίζουμε να πάμε, αν δεν μας πληρώσουν.

[83] Και το σπουδαιότερο: τότε κανείς απ' τους πολίτες δεν στερούνταν τα αναγκαία ούτε ντρόπιαζε την πόλη ζητώντας ελεημοσύνη από τους περαστικούς, ενώ τώρα οι φτωχοί είναι περισσότεροι απ' τους πλούσιους.⁴⁷ αυτοί αξίζουν όλη μας τη συμπάθεια αν δεν φροντίζουν καθόλου για τα κοινά αλλά ασχολούνται συνεχώς με το πώς θα εξασφαλίσουν τον επιούσιο.

[84] Εγώ λοιπόν, επειδή νομίζω ότι, αν μιμηθούμε τους προγόνους, και από τις συμφορές αυτές θα απαλλαγούμε, και θα γίνουμε σωτήρες όχι μόνο της πόλης μας αλλά και όλων των Ελλήνων,⁴⁸ παρουσιάστηκα ενώπιόν σας και μίλησα έτσι· κι εσείς,

αφού συλλογισθείτε όλ' αυτά, ψηφίστε ό,τι σας φαίνεται ότι συμφέρει περισσότερο την πόλη.

Ασκήσεις

- 1) Με ποια επιχειρήματα αντικρούει ο Ισοκράτης, στις παραγράφους 58-62, την υποθετική κατηγορία ότι είναι ολιγαρχικός;
- 2) Αντιπαρατάξτε σε δυο στήλες τα βασικά στοιχεία που διαφοροποιούν τους δημοκρατικούς από τους Τριάκοντα τυράννους.
- 3) Πώς εκφράζεται, στις παραγράφους 73-77, το αριστοκρατικό ιδανικό του Ισοκράτους;

Ο Απόστολος Παύλος κηρύττει στον Άρειο Πάγο (έργο Λουδοβίκου Θεϊρσίου, 1867)

ερμηνευτικά σχόλια

[1] «ἐπρωτεύσαμεν τῶν Ἑλλήνων» το 480 π.Χ., οι Αθηναίοι εγκατέλειψαν την πόλη τους στο έλεος των Περσών οι οποίοι την κατέστρεψαν. Μετά τη Σαλαμίνα και τις Πλαταιές, που σήμαναν τη ματαίωση των κατακτητικών σχεδίων των Περσων, η Αθήνα τέθηκε επικεφαλής της συμμαχίας της Δήλου.

[2] «παρὰ μικρὸν ἤλθομεν ἐξανδραποδισθῆναι» το 404 π.Χ. τελειώνει ο Πελοποννησιακός πόλεμος και η Αθήνα βρίσκεται στο έλεος της Σπάρτης και των συμμάχων της. Παρ' όλο που οι Κορίνθιοι, οι Θηβαίοι κ.ά. πρότειναν την ολοσχερή καταστροφή των Αθηνών, οι Λακεδαιμόνιοι, προς τιμήν τους, αρνήθηκαν «πόλιν Ἑλληνίδα ἀνδραποδιεῖν μέγα ἀγαθὸν εἰργασμένην [...] τῇ Ἑλλάδι» (: να εξανδραποδίσουν ελληνική πόλη που πρόσφερε τόσο μεγάλη υπηρεσία στην Ελλάδα).

[3] «Λακεδαιμόνιοι [...] εἰς τοὺς αὐτοὺς κινδύνους κατέστησαν» μετά την ήττα της από τους Θηβαίους στα Λεύκτρα (371 π.Χ.), η Σπάρτη αντιμετώπισε με τη σειρά της το φάσμα της καταστροφής της, και σώθηκε χάρις στην παρέμβαση των Αθηνών.

[4] «τοῦ μίσους τοῦ τῶν Ἑλλήνων» κατά τη διάρκεια του «Συμμαχικού πολέμου».

[5] «τῆς ἔχθρας τῆς πρὸς βασιλέα» λόγω του ότι ο Αθηναίος στρατηγός Χάρης είχε βοηθήσει τον Αρτάβαζο στη διαμάχη του με τον Πέρση βασιλιά Αρταξέρξη.

[6] «τὰς πόλεις τὰς ἐπὶ Θράκης» εννοεί τις πόλεις της χερσονήσου της Χαλκιδικής Αμφίπολη, Ποτεΐδαια, Πύδνα, Όλυνθο, οι οποίες είχαν περιέλθει στην εξουσία του Φιλίππου από το 358 π.Χ.

[7] «χίλια τάλαντα μάτην εἰς τοὺς ξένους ἀνηλωκότες» ενδεικτική της παρακμής των Αθηνών αυτή την περίοδο, είναι η ευρεία χρησιμοποίηση μισθοφόρων εναντίον των Χίων, των Ροδίων και των Βυζαντίων.

[8] «τοὺς μὲν Θηβαίων φίλους σώζειν» αναφέρεται πιθανόν στους Μεσσηνίους που είχαν ανεξαρτητοποιηθεί από τους Σπαρτιάτες με τη βοήθεια των Θηβαίων. Ο Δημοσθένης, στον λόγο του Περὶ Μεγαλοπολιτῶν, μέμφεται τους Αθηναίους για τη βοήθεια που προσέφεραν στους Μεσσηνίους στη σύγκρουσή τους με τη Σπάρτη. Ἢ Κατ' άλλους, εδῶ υπονοοῦνται οἱ Χίοι, Ρόδιοι και Βυζάντιοι, οἱ οἱοίοι είχαν φιλικές σχέσεις με τους Θηβαίους ἤδη από το 364 π.Χ., οπότε, ἡ αναγνώριση της αυτονομίας τους από τους Αθηναίους, μετά το τέλος του Συμμαχικού πολέμου, λειτουργούσε ως ενίσχυση των «φίλων των Θηβαίων».

[9] «εὐαγγέλια μὲν δὶς ἤδη τεθύκαμεν» είναι γνωστή μία περίπτωση, αυτή του εορτασμού της νίκης που κατήγαγε ο Χάρης εναντίον των Περσών, στα πλαίσια της συμμαχίας των Αθηναίων με τον Αρτάβαζο. Ο πομπώδης τρόπος με τον οἱοίο αναγγέλθηκε αυτή ἡ νίκη («αδελφή του Μαραθῶνα» χαρακτηριζόταν από τον Χάρητα), δίνει το μέτρο της υπερβολής για την οἱοία κάνει λόγο και ο Ισοκράτης.

[10] «μετὰ τὴν Κόνωνος ναυμαχίαν» πρόκειται για την ήττα του σπαρτιατικού στόλου από τον Κόνωνα, στην Κνίδα (394 π.Χ.).

[11] «μετὰ τὴν Τιμοθέου στρατηγίαν» ο Τιμόθεος, γιος του Κόνωνος και μαθητής του Ισοκράτους (του οποίου το εγκώμιο πλέκει ο ρήτορας στον Περί Ἀντιδόσεως λόγο του), έδωσε με τις στρατιωτικές του επιτυχίες μια πρόσκαιρη αίγλη στη Β' Αθηναϊκή συμμαχία. Αργότερα, κατηγορήθηκε από τον Χάρητα για προδοσία και καταδικάσθηκε σε πρόστιμο 100 ταλάντων. Επειδή αδυνατούσε να πληρώσει το ποσό, αυτοεξορίσθηκε στη Χαλκίδα όπου και πέθανε.

[12] «ἐπὶ μὲν τῶν ἐργαστηρίων καθίζοντες» Αναφέρεται στα καταστήματα, κυρίως κουρεία, που ήταν εγκατεστημένα στην αγορά.

[13] Σόλων το 595 π.Χ., ο Σόλων, με τη μετριοπαθή, συμβιβαστική των αντιμαχομένων συμφερόντων νομοθεσία του, έθεσε τις βάσεις της αθηναϊκής δημοκρατίας.

[14] Κλεισθένης μετά την έξωση των Πεισιστρατιδών, ο Κλεισθένης αποκατέστησε το δημοκρατικό πολίτευμα, μεταρρυθμίζοντας επί το δημοκρατικότερο τη νομοθεσία του Σόλωνος (510 π.Χ.).

[15] «παρ' ἐκόντων τῶν Ἑλλήνων τὴν ἡγεμονίαν ἔλαβον» μετά το τέλος των Μηδικών πολέμων, η ηγεμονία του αγώνα κατά των Περσών περιήλθε, λόγω αδυναμίας της Σπάρτης και αυθαιρεσιών του βασιλιά της Πausania, στα χέρια των Αθηναίων (478 π.Χ.).

[16] «τὴν μὲν τῶν αὐτῶν ἀξιοῦσαν τοὺς χρηστοὺς καὶ τοὺς πονηροὺς ἀπεδοκίμαζον ὡς οὐ δίκαιαν οὔσαν» στο σημείο αυτό ο Ισοκράτης κάνει μια ορθή και καίρια διάκριση μεταξύ ισοπεδωτικής και αξιοκρατικής ισότητας που στις συνθήκες της σύγχρονης κοινωνίας αποκτά ιδιαίτερη σημασία και επικαιρότητα. Εν τούτοις, σ' ό,τι αφορά στην εξιδανικευμένη από τον ρήτορα παλαιά πολιτεία, η προσωπική αξία και αρετή δεν αποτελούσε το αποκλειστικό κριτήριο ανάδειξης των αρχόντων, αλλά υπεισέρχονταν και άλλα κριτήρια, πέραν των αυστηρά αξιοκρατικών (καταγωγής, περιουσίας, κ.τ.τ., πρβλ. και όσα λέγονται από τον ίδιο τον Ισοκράτη στις παραγράφους 44 - 45).

[17] «οὐκ ἔξ ἀπάντων τὰς ἀρχὰς κληροῦντες» η διαδικασία της κλήρωσης ήταν πολύ παλαιά και πρέπει να έχει θρησκευτική καταγωγή (στην ουσία νοείται ως θεϊκή παρέμβαση στην υπόδειξη των αρχόντων). Άλλωστε και στην εποχή του Σόλωνα οι άρχοντες επιλέγονται με κλήρωση, αλλά από έναν κατάλογο «προκρίτων» που έχουν επιλεγεί από τις φυλές βάσει περιουσιακών κριτηρίων (έπρεπε να ανήκουν στους πεντακοσιομέδιμνους). Αλλά και αργότερα, όταν επεκτείνεται το σύστημα της κλήρωσης, η ανάδειξη σε πολλά αξιώματα που απαιτούσαν επαγγελματική επάρκεια ή περιουσιακές εγγυήσεις γίνεται με ανάταση των χειρών, τ.έ. με χειροτονία. Η περιγραφή επομένως του Ισοκράτους είναι απλουστευτική και δεν ανταποκρίνεται πλήρως προς την πραγματικότητα ούτε της παλαιάς, ούτε της νεότερης πολιτείας.

[18] «ἐκ τῶν δημοσίων τὰ σφέτερ' αὐτῶν διοικεῖν» μετά τα Μηδικά και την ανάληψη της ηγεμονίας από

τους Αθηναίους, περισσότεροι από είκοσι χιλιάδες πολίτες τρέφονταν από τα δημόσια έσοδα (πρβλ. Αριστοτέλους Ἀθηναίων Πολιτεία, 24.3: «ἀπὸ τῶν φόρων καὶ τῶν τελῶν καὶ τῶν συμμάχων πλείους ἢ δισμυρίους ἄνδρας τρέφεσθαι»).

[19] «τοὺς δὲ σχολὴν ἄγειν δυναμένους καὶ βίον ἱκανὸν κεκτημένους» η εκλογή των αρχόντων γινόταν επί Σόλωνος από τον λαό, αλλά οι εκλεγόμενοι προέρχονταν απ' την τάξη των πλουσίων (πρβλ. Αριστοτέλους Πολιτικά 1274 a).

[20] «οὐδ' ὅποτε μὲν δόξειεν αὐτοῖς, τριακοσίους βοῦς ἔπεμπον» πιθανόν υπαινιγμός για τον πολυτελή εορτασμό της νίκης του στρατηγού Χάρητος επί των Περσών, που έγινε βέβαια με χρήματα του Αρτάβαζου.

[21] «τὰς μὲν ἐπιθέτους ἐορτάς, αἷς ἐστίασῖς τις προσεῖη» επίθετοι εορταί ήσαν οι ξενόφερτες θρησκευτικές τελετές και λατρείες που εκτόπιζαν τις πατροπαράδοτες εορτές, καί λόγω του καινοφανούς, εντυπωσιακού τους χαρακτήρα, αλλά και λόγω του ότι έδιναν την ευκαιρία μιας γενικής ευωχίας με χρήματα του δημοσίου. Κάτι αντίστοιχο παρατηρείται σήμερα με τα «βραζιλιάνικου τύπου» καρναβάλια.

[22] «ἀπὸ μισθωμάτων» ο Ισοκράτης εννοεί μάλλον εδώ την «κατ' αποκοπήν» (: πληρωμή για το σύνολο και όχι μέρος της εργασίας) ανάληψη μιας εορτής και θυσίας από τον τελευταίο πλειοδότη. Θέλει δηλ. να πει ότι όταν οι πρόσοδοι δεν επαρκούσαν για την τέλεση μιας πατροπαράδοτης εορτής, επειδή είχαν καταναλωθεί στις «επιθέτους», ανέθεταν στον εργολάβο

που έκανε την οικονομικότερη προσφορά, την κατ' αποκοπήν εκτέλεση του έργου (με όσες, προφανώς, αναγκαστικές ασυνέπειες κάτι τέτοιο – ακόμα και στις μέρες μας – συνεπάγεται). Πρβλ. και Δημοσθένη, Περί τοῦ στεφάνου τῆς τριηραρχίας, 7: «Σκεψάμενοι γὰρ τὸν ἕξ ἑλαχίστου τριηραρχεῖν βουλόμενον μεμισθώκασι τὴν λειτουργίαν».

[23] «καταλύσαντες τὴν τῆς βουλῆς δύναμιν» οι «καταλύσαντες τὴν τῆς βουλῆς δύναμιν» είναι ο Εφιάλτης και οι διάδοχοι του. Ο Αριστοτέλης (Ἀθηναίων Πολιτεία, 26) παρατηρεῖ ότι μετά την κατάλυση της δύναμης του Αρείου πάγου παρουσιάσθηκε μια ολοένα και μεγαλύτερη χαλάρωση του πολιτεύματος λόγω της δράσης των εμπαιθῶν δημαγωγῶν («συνέβαινε ἀνίεσθαι μᾶλλον τὴν πολιτείαν διὰ τοὺς προθύμως δημαγωγοῦντας.»).

[24] «οὐδ' ἐγκλημάτων» η λέξη «ἐγκλημα» σημαίνει στους αρχαίους την κατηγορία για ένα αδίκημα, κι όχι το ίδιο το αδίκημα, όπως σήμερα. Ο ρήτορας αναφέρεται στη δράση των «συκοφαντῶν», οι οποίοι απηύθυναν κατηγορίες κατά – πλουσίων κατά κανόνα – Ἀθηναίων, για να τους αποσπάσουν χρήματα.

[25] «οὐδ' εἰσφορῶν» πρόκειται για ειδική φορολογία που κάλυπτε τις ανάγκες διεξαγωγῆς του πολέμου και που επιβάρυνε τους πλουσιότερους των πολιτῶν. Οι πολίτες αυτοί (1.200 τον αριθμό) ἦσαν διηρημένοι σε 20 «συμμορίες» (εκ του σύν + μέρος, μόριον, επομένως συμμορία σήμαινε: συμμετοχή, συντροφιά), καθεμιᾶ από τις οποίες είχε 60 μέλη. Σ' αυτές επιβαλλόταν κατά σειράν η πληρωμή των εκτάκτων πολεμικῶν δαπανῶν.

[26] «ἐκ τῶν περὶ τὰς χορηγίας φιλονικιῶν» η χορηγία, μια από τις λειτουργίες που η πόλη των Αθηνών ανέθετε στους πλουσιότερους πολίτες της, ήταν η πληρωμή της δαπάνης που απαιτούνταν για την προετοιμασία και τη διδασκαλία των χορών των δραματικών παραστάσεων ή των θρησκευτικών εορτών. Το κόστος μιας τέτοιας λειτουργίας μπορούσε, σε ορισμένες περιπτώσεις, να φθάσει το ποσόν των 5.000 δραχμών. Ο Ισοκράτης μέμφεται το ματαιόδοξο ανταγωνιστικό πνεύμα και τη μανία πολυτελούς επίδειξης που είχε καταλάβει τους πλούσιους πολίτες.

[27] «πρὸ τῶν δικαστηρίων κληρουμένους» το λαϊκό δικαστήριο της Ηλιαίας αποτελούνταν από 6.000 συνολικά πολίτες και διαιρούνταν σε 10 τμήματα (500 για το κάθε τμήμα και 1.000 αναπληρωματικοί). Η δικαστική αποζημίωση ήταν τρεις οβολοί, ένα ασήμαντο ποσό που μόλις επαρκούσε για την ημερήσια διατροφή του δικαστή. Γι' αυτό άλλωστε οι αγρότες ή οι ευκατάστατοι πολίτες δεν συμμετείχαν στην κλήρωση που γινόταν κάθε πρωί για τον ορισμό των δικαστών, οπότε αντικαθιστώνταν από τους άπορους ως επί το πλείστον πολίτες, που συνωστίζονταν κάθε μέρα μπροστά στα δικαστήρια, στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν το ανεκτίμητο γι' αυτούς «τριώβολον».

[28] «τῶν δὲ Ἑλλήνων τοὺς ἐλαύνειν τὰς ναῦς βουλομένους...» ἤδη απ' την αρχή του Πελοποννησιακού πολέμου τα πληρώματα των πλοίων αποτελούνταν από μη Αθηναίους μισθοφόρους, τους «ἀργοτάτους» και «πονηροτάτους τῶν Ἑλλήνων», κατά την άποψη του Ισοκράτους (βλ. Περί εἰρήνης, 79).

[29] «μισόδημος εἶναι δόξω καὶ τὴν πόλιν ζητεῖν εἰς ὀλιγαρχίαν ἐμβαλεῖν» η πρακτική τού να κατηγορούνται οι πολιτικοί αντίπαλοι των δημαγωγών ως μισόδημοι που επιζητούσαν την επιβολή της ολιγαρχίας, ήταν συνήθης (πρβλ. και Περὶ ἀντιδόσεως, 318: «οὐ τοὺς μὲν ἐνδοξοτάτους τῶν πολιτῶν καὶ μάλιστα δυναμένους ποιῆσαι τι τὴν πόλιν ἀγαθόν, ὀλιγαρχίαν ὄνειδίζοντες καὶ λακωνισμόν, οὐ πρότερον ἐπαύσαντο πρὶν ἠνάγκασαν ὁμοίους γενέσθαι ταῖς αἰτίαις ταῖς λεγομέναις περὶ αὐτῶν;»). Ἐν τούτοις, ο Ἰσοκράτης, με τη δεδηλωμένη του συμπάθεια για το πολίτευμα των Λακεδαιμονίων και την αριστοκρατικής καταγωγής βουλή του Αρείου πάγου, έχει πολύ περισσότερους λόγους να φοβάται ότι θα εκτοξευθούν εναντίον του τέτοιες κατηγορίες.

[30] «ἐλέσθαι συνέδρους ἢ συγγραφέας» αναφορά στους «δέκα ἄνδρας ξυγγραφέας» που εξελέγησαν από τον δήμο, κατά πρόταση του Πεισάνδρου, με αποστολή «να παρουσιάσουν σε καθορισμένη μέρα ενώπιον του δήμου έγγραφη πρόταση για το πώς θα διοικείται ἀριστα η πόλη» (Θουκυδίδου Ἱστοριῶν Η 67). Με τη διαδικασία αυτή καταλύθηκε η δημοκρατία και επιβλήθηκε η ολιγαρχία της «Βουλῆς των Τετρακοσίων» (411 π.Χ.).

[31] «ὑπὸ τοιούτων ἀνδρῶν νομοθετηθεῖσαν καὶ κατασταθεῖσαν» εννοεί τον Σόλωνα και τον Κλεισθένη.

[32] «καὶ Λακεδαιμονίους... ὅτι μάλιστα δημοκρατούμενοι τυγχάνουσιν» παράδοξη, εκ πρώτης όψεως, άποψη, αν σκεφθεί κανείς ότι στη Σπάρτη όλη η εξουσία ήταν στα χέρια των πέντε

Εφόρων και των εικοσιοχτώ γερόντων της Γερουσίας. Αλλά και σ' άλλες περιπτώσεις ο Ισοκράτης εκφράζεται με συμπάθεια για το ολιγαρχικό πολίτευμα της Σπάρτης, μετονομάζοντάς το – για ευνοήτους λόγους – σε δημοκρατία.

[33] «τὴν ὑπὸ τῶν τριάκοντα καταστᾶσαν» η ολιγαρχία των Τριάκοντα τυράννων εγκαθιδρύθηκε στην Αθήνα το 404 π.Χ., στο τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου, με τη βοήθεια των Λακεδαιμονίων.

[34] «Ἐπειδὴ γὰρ τὰς ναῦς τὰς περὶ Ἑλλησποντον ἀπώλεσαμεν...» η πανωλεθρία που υπέστησαν οι Αθηναίοι στους Αιγός ποταμούς από τον Λύσανδρο, το 405 π.Χ., απετέλεσε την τελευταία πράξη στο δράμα του Πελοποννησιακού πολέμου.

[35] «καὶ τὰ τείχη καθαιροῦντας» οι Λακεδαιμόνιοι απαίτησαν – και πέτυχαν – να γκρεμισθούν τα μακρά τείχη που συνέδεαν την Αθήνα με τον Πειραιά (πρβλ. Ξενοφώντος Ἑλληνικά, Β. 2. 23: «...καὶ τὰ τείχη κατέσκαπτον ὑπ' αὐλητριδῶν πολλῇ προθυμίᾳ, νομίζοντες ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῇ Ἑλλάδι ἄρχειν τῆς ἐλευθερίας»).

[36] «τοὺς πολεμίους τὴν ἡμετέραν (ἀκρόπολιν) ἔχοντας..» κατόπιν αιτήματος των Τριάκοντα, ο Λύσανδρος απέστειλε στην Αθήνα σπαρτιατική φρουρά η οποία εγκαταστάθηκε στην Ακρόπολη.

[37] «οἱ φεύγοντες κατελθόντες πολεμεῖν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐτόλμησαν» ο Θρασύβουλος, με

εβδομήντα αρχικά και χίλιους αργότερα δημοκρατικούς, ήλθε από τη Φυλή στον Πειραιά, νίκησε σε μάχη τους Τριάκοντα και αποκατέστησε τη δημοκρατία (403 π.Χ.).

[38] «τοὺς δὲ νεωσοίκους ἐπὶ καθαιρέσει τριῶν ταλάντων ἀποδομένου». για την καταστροφή των νεωσοίκων (:«ἄπερ ἢ νῦν συνήθεια οὐκ ἂν ἀπεικότεως καλέσειε "καραβοστάσια"» παρατηρεί ο Κοραΐς) γίνεται αναφορά και στον Κατὰ Ἐρατοσθένους λόγο του Λυσία.

[39] «ἔδοξε τῷ δήμῳ κοινήν ποιήσασθαι τὴν ἀπόδοσιν» στη συμφιλιωτική πολιτική των δημοκρατικών μετά την κατάλυση των Τριάκοντα, αναφέρεται επαινετικά και ο Αριστοτέλης (Ἀθηναίων Πολιτεία 40. 3): «ἀλλὰ δοκοῦσιν κάλλιστα δὴ καὶ πολιτικώτατα ἀπάντων καὶ ἴδια καὶ κοινῇ χρήσασθαι ταῖς προγεγενημέναις συμφοραῖς· οὐ γὰρ μόνον τὰς περὶ τῶν προτέρων αἰτίας ἐξήλειψαν, ἀλλὰ καὶ τὰ χρήματα Λακεδαιμονίοις, ἃ οἱ τριάκοντα πρὸς τὸν πόλεμον ἔλαβον, ἀπέδοσαν κοινῇ...».

[40] «ὥστε Λακεδαιμονίους [...] ἐλθεῖν ἐπὶ τῆς δημοκρατίας ἰκετεύοντα» αναφέρεται στη δεινή θέση στην οποία είχαν περιέλθει οι Λακεδαιμόνιοι μετά την ήττα τους στα Λεύκτρα (371 π.Χ.).

[41] «εἰ κακοδαιμονησάντων καὶ μανέντων ἀνθρώπων νομιμώτεροι γεγόναμεν» η σύγκριση γίνεται προς τους Τριάκοντα.

[42] «τὴν δ' ἡμετέραν χώραν ἄνδρας φέρειν καὶ τρέφειν δυναμένην [...] εὐφροεστάτους» εδῶ

προβάλλεται περισσότερο η ιδέα της «φύσεως» και της «εύ-φυΐας»: έχουμε επομένως μια αλλαγή τόνου, εν συγκρίσει προς τη διάσημη ρήση την αναφερόμενη στους «τῆς ἡμετέρας παιδείας μετέχοντας» (πρβλ. και παρακάτω: «... νικήσαντες τοὺς βαρβάρους ἀριστείων ἠξιώθησαν· ὧν οὐδὲν ἂν ἔπραξαν, εἰ μὴ πολὺ τὴν φύσιν διήνεγκαν»/ «τοιαύτης γὰρ ἡμῖν τῆς φύσεως ὑπαρχούσης, οὐ διεφυλάξαμεν αὐτήν...»).

[43] «ὥστε οὔτε μακροῖς πλοίοις ἐπὶ τὰδε Φασήλιδος ἔπλεον οὔτε στρατοπέδοις ἐντὸς Ἄλυος ποταμοῦ κατέβαινον...» αναφέρεται στην Κιμώνειο ειρήνη (ἢ ειρήνη του Καλλίου) για την οποία υπήρχε ο θρύλος ότι συνομολογήθηκε μεταξύ Αθηναίων και Περσών (448 π.Χ.). Αναφορά στους ὅρους της (που δεν συμπίπτουν με αυτούς που παραθέτει ο Ισοκράτης) υπάρχει στον λόγο Περί παραπρεσβείας (273.4) του Δημοσθένους: «ἵππου μὲν δρόμον ἡμέρας πεζῆ μὴ καταβαίνειν ἐπὶ τὴν θάλατταν βασιλέα, ἐντὸς δὲ Χελιδονίων καὶ Κυανέων πλοίῳ μακρῷ μὴ πλεῖν...». Ο Jebb (*Attic orators*, τ. 2, σ. 210) παραθέτει τη γνώμη του Grote: «... ακόμα και ο "δρόμος μιας ημέρας με ἄλογο" απέχει πιθανόν από την αλήθεια. Αλλά η δήλωση του Ισοκράτους – αν ὄντως εἶχε κατά νουν πού βρίσκεται ο Ἄλυς – συνιστά μια παράδοξη υπερβολή».

[44] «αὐτῶν ἀκηκόατε τῶν στρατηγῶν» ο ρήτορας μιλά – ἢ μάλλον γράφει – σαν να απευθύνεται σε πραγματική Εκκλησία του Δήμου η οποία έχει ακούσει τις αναφορές των στρατηγῶν.

[45] «ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ὧν ἔπεμψεν ἐδήλωσεν» ο Αισχίνης (Κατὰ Κτησιφώντος, 237) κάνει λόγο για

επιστολή του βασιλέως της Περσίας «**ύβριστικήν και βάρβαρον**», η οποία είχε σταλεί λίγο πριν την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην Ασία. Μπορούμε επομένως να φαντασθούμε το ύφος της επιστολής στην οποία αναφέρεται ο Ισοκράτης.

[46] «**τῶν δὲ περὶ τὸν πόλεμον οὕτω κατημελήκαμεν...**» δεν είναι λίγες οι φορές που η κριτική του Ισοκράτη ταυτίζεται με αυτήν του Δημοσθένη.

[47] «**νῦν δὲ πλείους εἰσὶν οἱ σπανίζοντες τῶν ἔχόντων**» ο G. Glotz (Ἡ ἑλληνικὴ πόλις, σ. 320), παρατηρεῖ: «Τὸ ποσοστὸ αὐτῶν ποὺ δὲν ἔχουν τίποτε μεγαλώνει μὲ τρομακτικὸ ρυθμὸ. Τὸ 431 ἦταν 19 μὲ 20.000, σὲ σύνολο πάνω ἀπὸ 42.000 πολίτες (περίπου 45%)· γύρω στο 355 εἶναι κιόλας οἱ περισσότεροι· πενήντα χρόνια ἀργότερα εἶναι 12.000 σὲ σύνολο πολιτῶν 21.000 (57%).

[48] «**καὶ σωτῆρας οὐ μόνον τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀπάντων γενήσεσθαι**» στην κατακλείδα του λόγου, κάνει και πάλι την εμφάνισή του το πανελλήνιο ιδεώδες του Ισοκράτους, στο οποίο αφιέρωσε τη ζωή και το ἔργο του.

Γενική θεώρηση του λόγου

1. Ο Niebuhr (Vorlesungen über alte Geschichte, V, 300), παρατηρεί για τον Αρεοπαγιτικό: «Ο Αρεοπαγιτικός είναι ένα ολότελα αφελές έργο· δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια θρηνωδία του τύπου: αχ, να ξαναρχόταν πίσω η παλιά χρυσή εποχή! Όμως δεν υπάρχει η παραμικρή πρόταση για το πώς θα μπορούσε αυτή η παλιά χρυσή εποχή να ξανάρθει». Συμφωνείτε με την άποψη αυτή ή όχι; Σε κάθε περίπτωση δικαιολογήστε τις απόψεις σας.
2. Η χρονολόγηση του Αρεοπαγιτικού βασίζεται σε ορισμένες αναφορές του ίδιου του λόγου που αξιοποιούνται από την έρευνα. Ποια απ' τα στοιχεία που κάνουν την εμφάνισή τους στις παραγράφους 8-10 θα θεωρούσατε ότι μπορούν να αξιοποιηθούν για τη χρονολόγηση του λόγου;
3. Έχει λεχθεί ότι αν θερμάνεις ένα αυγό υπάρχει περίπτωση να προκύψει ένα κλωσσόπουλο, ενώ αν θερμάνεις μια πέτρα δεν πρόκειται να προκύψει τίποτε. Πώς βλέπετε η αντίληψη αυτή - η οποία προσανατολίζει στο εσωτερικό των φαινομένων - να βρίσκει εφαρμογή στον Αρεοπαγιτικό του Ισοκράτους;
4. Ο ρήτορας ασκεί κριτική σε πολλά σημεία του λόγου του στη σύγχρονή του δημοκρατία. Ποια στοιχεία αυτής της κριτικής σας φαίνονται βάσιμα;
5. Μια λαϊκή παροιμία συμβουλεύει:

«Αλί που τον-ε δέρνουν εκατό
και δεν τον δέρνει ο νους του».

Με ποια απ' τις αντιλήψεις του Ισοκράτους βρίσκετε να συμπίπτει το νόημα της παροιμίας;

6. Σε ποια σημεία του λόγου του Ισοκράτους θα μπορούσατε να διακρίνετε υπερβολές ή ακόμα και διαστρεβλώσεις της πραγματικότητας;
7. Μια παρατήρηση που θα μπορούσε να γίνει στα λεγόμενα του Ισοκράτους είναι ότι περιορίζεται στην κριτική των ηθών, του τρόπου διαπαιδαγώγησης (τ. έ. του «εποικοδομήματος») και δεν κάνει προτάσεις για αλλαγές στη «βάση» (τ.έ. οικονομικού - κοινωνικού χαρακτήρα). Πώς θα αντιμετωπίζατε μια τέτοια κριτική;
8. Ο Ισοκράτης αποδίδει όλες τις παλαιότερες επιτυχίες και γενικά την ακμή της αθηναϊκής κοινωνίας στην «πάτριον πολιτείαν». Θα συμφωνούσατε με μια τέτοια οπτική;
9. Υπάρχει κάποια ομοιότητα στη συμπεριφορά των Αθηναίων πολιτών, συγχρόνων του Ισοκράτους, με αυτήν των σημερινών Ελλήνων πολιτών, κι αν ναι, σε ποιους τομείς εντοπίζεται;
10. Το 458 π.Χ., τέσσερα χρόνια μετά την κατάλυση των εξουσιών του Αρείου πάγου από τον Εφιάλτη (462 π.Χ.), ο Αισχύλος πλέκει στις Εύμενίδες (στ. 681 κ.ε.), διά στόματος Αθηνάς, το εγκώμιο του πανσέπτου βουλευτηρίου, ασκώντας έμμεσα κριτική στις αποφάσεις των δημοκρατικών:
- «..... έν δέ τῷ σέβας
 άστῶν φόβος τε ξυγγενής τὸ μὴ άδικεῖν
 σχήσει τὸ τ' ἡμαρ καὶ κατ' εὐφρόνην ὁμῶς,
 αὐτῶν πολιτῶν μὴ 'πικαιούντων νόμους
 κακαῖς ἐπιρροαῖσι· βορβόρω δ' ὕδωρ
 λαμπρὸν μαιίνων οὔποθ' εὐρήσεις ποτόν.
 τὸ μῆτ' ἄναρχον μῆτε δεσποτούμενον
 άστοῖς περιστέλλουσι βουλεύω σέβειν,
 καὶ μὴ τὸ δεινὸν πᾶν πόλεως ἔξω βαλεῖν.
 τίς γὰρ δεδοικῶς μηδέν ἔνδικος βροτῶν;

**τοιόνδε τοι ταρβοῦντες ἐνδίκως σέβας
ἔρυμά τε χώρας καὶ πόλεως σωτήριον
ἔχοιτ' ἄν, οἷον οὔτις ἀνθρώπων ἔχει,
οὔτ' ἐν Σκύθησιν οὔτε Πέλοπος ἐν τόποις.
κερδῶν ἄθικτον τοῦτο βουλευτήριον,
αἰδοῖον, ὀξύθυμον, εὐδόντων ὑπερ
ἐγρηγορὸς φρουρήμα γῆς καθίσταμαι».**

(Αισχύλου Εὐμενίδες, στ. 690 - 706)

Μετάφραση

..... σ' αυτόν τον βράχο ο σεβασμός των πολιτών, κι ο συγγενής του ο φόβος θα συγκρατούν από την αδικία μέρα-νύχτα, αν οι ίδιοι οι πολίτες δεν αλλάζουν τους παλιούς νόμους από κακές επιρροές.¹ αν βρωμίζεις με βούρκο το γάργαρο νερό, ποτέ δεν θα μπορείς να ξεδιψάσεις. Συμβουλεύω τους πολίτες να προφυλάσσουν και να σέβονται ένα πολίτευμα που δεν είναι ούτε αναρχικό, ούτε δεσποτικό, και να μην εξορίσουν εντελώς τον φόβο από την πόλη. Γιατί ποιος άνθρωπος μπορεί να είναι δίκαιος αν δεν φοβάται τίποτα; Αν νιώθετε απέναντι σ' έναν τέτοιο σεβάσμιο θεσμό το δέος που του ταιριάζει, θα 'χετε κάστρο για τη χώρα και σωτηρία για την πόλη που κανένας άνθρωπος δεν έχει, ούτε στους Σκύθες, ούτε στην Πελοπόννησο. Αυτό το δικαστήριο, αδιάφθορο, σεβάσμιο, αυστηρό, για χάρη όσων κοιμούνται, εγκαθιδρύω, σαν άγρυπνο φρουρό της χώρας.

1. Το «κακαῖς ἐπιρροαῖσι» μπορεί –αν η άνω τελεία τεθεί μετά το «νόμους»– να συναφθεί προς το «βορβόρω θ' ὕδωρ» (: με βρωμερά λασπόνερα και βούρκο). Μπορεί η αμφισημία να μην είναι τυχαία.

Υπάρχουν, κατά τη γνώμη σας, κοινά σημεία μεταξύ της ποιητικής διαμαρτυρίας του Αισχύλου και του ρητορικού εγκωμίου του Ισοκράτους; Να τα επισημάνετε.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΡΗΞΗ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ

- 431 π.Χ. Έκρηξη του πελοποννησιακού πολέμου.
- 430 π.Χ. Μετάδοση στην Αθήνα του καταστροφικού λοιμού.
- 429 π.Χ. Θάνατος του Περικλή.
- 427 π.Χ. Πτώση των Πλαταιών στα χέρια Σπαρτιατών - Θηβαίων.
- 425 π.Χ. Γεγονότα Πύλου - Σφακτηρίας· ενίσχυση του Κλέωνα.
- 424 π.Χ. Κατάληψη της Αμφίπολης από τον Σπαρτιάτη Βρασίδα.
- 422 π.Χ. Ήττα των Αθηναίων στην Αμφίπολη, θάνατος Κλέωνα - Βρασίδα.
- 421 π.Χ. Νικίειος ειρήνη.
- 415 π.Χ. Εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία.
- 413 π.Χ. Καταστροφή των Αθηναίων στη Σικελία.
- 411 π.Χ. Επιβολή της ολιγαρχικής «Βουλής των Τετρακοσίων». - Αντίδραση του στόλου και παλινόρθωση της δημοκρατίας.
- 410 π.Χ. Καταστροφή του στόλου των Σπαρτιατών στην Κύζικο, από τον επανακάμψαντα Αλκιβιάδη.
- 407 π.Χ. Καθαίρεση του Αλκιβιάδη μετά τη ναυμαχία στο Νότιο.
- 406 π.Χ. Νίκη των Αθηναίων στη ναυμαχία των Αργινουσών. Θάνατος του Καλλικρατίδα. Καταδίκη των Αθηναίων στρατηγών.
- 405 π.Χ. Ήττα των Αθηναίων από τον Λύσανδρο στους Αιγός ποταμούς.

404 π.Χ. Πολιορκία και παράδοση των Αθηνών.
Επιβολή των Τριάκοντα τυράννων.
403 π.Χ. Αποκατάσταση της δημοκρατίας από τον
Θρασύβουλο.
401 π.Χ. θάνατος του Κύρου στα Κούναξα - «Κάθοδος
των Μυρίων».
396 π.Χ. Εκστρατεία του Αγησιλάου στη Μικρά Ασία.
395 π.Χ. Βοιωτικός ή Κορινθιακός πόλεμος. Ήττα και
θάνατος Λυσάνδρου.
394 π.Χ. Νίκη του Αγησιλάου στη μάχη της Κορώνειας. -
Καταστροφή του σπαρτιατικού στόλου στην Κνίδα από
τον περσικό στόλο, του οποίου ηγούνταν ο Αθηναίος
Κόνων.
387 π.Χ. Ανταλκίδειος ειρήνη. Ο «Μέγας Βασιλεύς», με
ευθύνη της Σπάρτης, ρυθμιστής των εξελίξεων στην
Ελλάδα.
382 π.Χ. Κατάληψη της Ακρόπολης των Θηβών
Καδμείας από τον Σπαρτιάτη Φοιβίδα.
379 π.Χ. Εκδίωξη της σπαρτιατικής φρουράς και
παλινόρθωση της δημοκρατίας από τον Πελοπίδα.
378 π.Χ. Σύμπληξη της Β' Αθηναϊκής συμμαχίας.
371 π.Χ. Ήττα των Σπαρτιατών από τους Θηβαίους στα
Λεύκτρα· η «λοξή φάλαγγα» του Επαμεινώνδα.
364 π.Χ. Θάνατος του Πελοπίδα στη μάχη των Κυνός
Κεφαλών.
362 π.Χ. Μάχη Μαντινείας. Θάνατος του Επαμεινώνδα
και τέλος της θηβαϊκής ηγεμονίας.
357 π.Χ. Συμμαχικός πόλεμος. / Κατάληψη της
Αμφίπολης από τον Φίλιππο.
355 π.Χ. Αναγνώριση εκ μέρους των Αθηναίων της
ανεξαρτησίας των συμμάχων τους, υπό την πίεση των
Περσών. Διάλυση της Β' Αθηναϊκής συμμαχίας.
348 π.Χ. Κατάληψη της Ολύνθου από τον Φίλιππο.
346 π.Χ. Φιλοκράτειος ειρήνη. Κατοχύρωση των

κεκτημένων από τον Φίλιππο. - Κατάληψη της Φωκίδας.
339 π.Χ. Κατάληψη της Ελάτειας από τον Φίλιππο.
338 π.Χ. Ήττα των συνασπισμένων Αθηναίων και Θηβαίων από τον Φίλιππο στη Χαιρώνεια.
337 π.Χ. Πανελλήνιο συνέδριο της Κορίνθου. Αποφασίζεται η εκστρατεία κατά των Περσών.
336 π.Χ. Δολοφονία του Φιλίππου. Ο Αλέξανδρος, βασιλιάς της Μακεδονίας.
335 π.Χ. Επανάσταση και καταστροφή της Θήβας από τον Αλέξανδρο.
334 π.Χ. Έναρξη της εκστρατείας στην Ασία. Μάχη του Γρανικού.
333 π.Χ. Μάχη της Ισσού.
332 π.Χ. Κατάληψη της Τύρου και της Αιγύπτου από τον Αλέξανδρο.
331 π.Χ. Μάχη στα Γαυγάμηλα. Κατάλυση του Περσικού κράτους.
329 π.Χ. Κατάκτηση Βακτριανής και Σογδιανής.
327 - 325 π.Χ. Εκστρατεία των Ινδιών.
323 π.Χ. Θάνατος του Μεγάλου Αλεξάνδρου. / Εξέγερση των νοτίων Ελλήνων υπό την ηγεσία των Αθηναίων - «Λαμιακός» πόλεμος.
322 π.Χ. Νίκη του Αντιπάτρου επί των Αθηναίων και των συμμάχων τους στην Κραννώνα της Θεσσαλίας. - Αυτοκτονία του Δημοσθένους στην Καλαυρία του Πόρου.

Κείμενο

ΓΟΡΓΙΟΥ ΕΛΕΝΗΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ¹

(απόσπασμα)

[6] ἢ γὰρ Τύχης βουλήμασι καὶ θεῶν βουλευύμασι καὶ Ἀνάγκης ψηφίσμασιν ἔπραξεν ἢ ἔπραξεν, ἢ βία ἀρπασθεῖσα, ἢ λόγοις πεισθεῖσα, <ἢ ὄψει ἐρασθεῖσα>. εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ πρῶτον, ἄξιός αἰτιᾶσθαι ὁ αἴτιος μόνος· θεοῦ γὰρ προθυμίαν ἀνθρωπίνη προμηθία ἀδύνατον κωλύειν. πέφυκε γὰρ οὐ τὸ κρεῖσσον ὑπὸ τοῦ ἥσσονος κωλύεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἥσσον ὑπὸ τοῦ κρεῖσσονος ἄρχεσθαι καὶ ἄγεσθαι, καὶ τὸ μὲν κρεῖσσον ἡγεῖσθαι, τὸ δὲ ἥσσον ἔπεσθαι. θεὸς δ' ἀνθρώπου κρεῖσσον καὶ βία καὶ σοφία καὶ τοῖς ἄλλοις. εἰ οὖν τῇ Τύχῃ καὶ τῷ θεῷ τὴν αἰτίαν ἀναθετέον, ἢ τὴν Ἑλένην τῆς δυσκλείας ἀπολυτέον.

[7] εἰ δὲ βία ἠρπάσθη καὶ ἀνόμως ἐβιάσθη καὶ ἀδίκως ὑβρίσθη, δῆλον ὅτι ὁ <μὲν> ἀρπάσας ὡς ὑβρίσας ἠδίκησεν, ἡ δὲ ἀρπασθεῖσα ὡς ὑβρισθεῖσα ἐδυστύχησεν. ἄξιός οὖν ὁ μὲν ἐπιχειρήσας βάρβαρος βάρβαρον ἐπιχείρημα καὶ λόγῳ καὶ νόμῳ καὶ ἔργῳ λόγῳ μὲν αἰτίας, νόμῳ δὲ ἀτιμίας, ἔργῳ δὲ ζημίας τυχεῖν· ἡ δὲ βιασθεῖσα καὶ τῆς πατρίδος στερηθεῖσα

1. Με το «Ἑλένης Ἐγκώμιον» ο Γοργίας «παιγνιωδῶς» επιχειρεῖ με λογικά επιχειρήματα («εἰκότα») να απαλλάξει την Ελένη του Μενελάου από την ευθύνη του Τρωικού πολέμου.

Το απόσπασμα που παρατίθεται, αν απαγγελθεῖ με προσοχή, μπορεί να μας δώσει αρκετά σαφή ιδέα της τεχνικής και του ύφους του ρήτορα (βλ. σχετική αναφορά στην Εισαγωγή).

καὶ τῶν φίλων ὀρφανισθεῖσα πῶς οὐκ ἂν εἰκότως
ἐλεηθεῖη μᾶλλον ἢ κακολογηθεῖη; ὁ μὲν γὰρ ἔδρασε
δεινά, ἡ δὲ ἔπαθε· δίκαιον οὖν τὴν μὲν οἰκτίρειν, τὸν δὲ
μισῆσαι.

μετάφραση

[6] Ἦ με της Τύχης τα θελήματα και των θεῶν τα
βουλήματα και της Ανάγκης θεσπίσματα αυτά που
ἔπραξε ἔπραξε, ἢ με τη βίαν αρπάχτηκε ἢ και σε λόγια
εμπιστεύτηκε ἢ απ' ομορφιά γοητεύτηκε. Κι αν
συμβαίνει το πρώτο από τον μόνον υπεύθυνο να
ζητείτε ευθύνες, αφού αυτό που ο θεός θ' αποφασίσει
δεν γίνεται ανθρώπων πρόβλεψη να εμποδίσει. Γιατί
δεν είναι φυσικό το ισχυρό απο τ' αδύναμο να
συγκρατείται, αλλά τ' αδύναμο απ' το ισχυρό να
κυριαρχείται και να οδηγείται· το ισχυρό να οδηγεί και
το αδύναμο ν' ακολουθεί. Κι είν' ο θεός από τον
άνθρωπο ανώτερος σε δύναμη και γνώση και στα

πάντα. Αν πρέπει λοιπόν στην Τύχη και το θείο την ευθυνη ν' αποδώσουμε, πρέπει και την Ελένη απ' την κατάκριση να αθώσουμε.

[7] Κι αν με τη βία την άρπαξαν και παράνομα την κράτησαν και αδίκως την πρόσβαλαν, φως φανερό πως αυτός που την άρπαξε, μια και την πρόσβαλε, την έχει αδικήσει, ενώ αυτή που αρπάχτηκε, μια και προσβλήθηκε, έχει κακοτυχήσει. Και αρμόζει ο βάρβαρος που τόλμημα τόλμησε βάρβαρο στον λόγο και στον νόμο και στην πράξη, με λόγο να κατακριθεί, με νόμο να ατιμασθεί, με πράξη να ζημιωθεί. Ενώ αυτήν π' αναγκάστηκε και την πατρίδα στερήθηκε κι απο τους φίλους χωρίστηκε, πώς και δεν είναι λογικό μάλλον να συμπονούμε παρά να την κακολογούμε; Γιατί εκείνος τα εγκλήματα έπραξε, ενώ αυτή, αντίθετα, έπαθε. Το δίκαιο είναι λοιπόν αυτήν να την λυπούμαστε κι εκείνον να μισούμε.

Μετάφρ. Κ. Ι. Δάλκος

Κείμενο
ΜΙΑ ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΠΕΡΙ ΡΗΤΟΡΩΝ
ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

Διὰ τί οἴεσθε, ὦ ἄνδρες, τοὺς νόμους μὲν καλῶς κείσθαι, τὰ δὲ ψηφίσματα εἶναι τῆς πόλεως καταδεέστερα, καὶ τὰς κρίσεις ἐνίοτε τὰς ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἔχειν ἐπιπλήξεις; Ἐγὼ τὰς τούτων αἰτίας ἐπιδείξω. Ὅτι τοὺς μὲν νόμους τίθεσθε ἐπὶ πᾶσι δικαίοις, οὔτε κέρδους ἔνεκ' ἀδίκου, οὔτε χάριτος οὔτ' ἔχθρας, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸ μόνον τὸ δίκαιον καὶ τὸ συμφέρον ἀποβλέποντες· ἐπιδέξιοι δ' οἶμαι φύντες ἐτέρων μᾶλλον, εἰκότως καλλίστους νόμους τίθεσθε. Ἐν δὲ ταῖς ἐκκλησίαις καὶ τοῖς δικαστηρίοις πολλάκις ἀφέμενοι τῶν εἰς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα λόγων, ὑπὸ τῆς ἀπάτης καὶ τῶν ἀλαζονευμάτων, ὑπάγεσθε, καὶ πάντων ἀδικώτατον ἔθος εἰς τοὺς ἀγῶνας παραδέχεσθε· ἔατε γὰρ τοὺς ἀπολογουμένους ἀντικατηγορεῖν τῶν κατηγορῶν. Ἐπειδὴν δ' ἀπὸ τῆς ἀπολογίας ἀποσπασθῆτε καὶ τὰς ψυχὰς ἐφ' ἐτέρων γένησθε, εἰς λήθην ἐμπεσόντες τῆς κατηγορίας, ἐξέρχεσθ' ἐκ τῶν δικαστηρίων οὐδὲ παρ' ἐτέρου δίκην εἰληφότες, οὔτε παρὰ τοῦ κατηγοροῦ, ψῆφος γὰρ κατ' αὐτοῦ οὐ δίδοται, οὔτε παρὰ τοῦ ἀπολογουμένου, ταῖς γὰρ ἀλλοτρίαις αἰτίαις ἀποτριψάμενος τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ ἐγκλήματα ἐκπέφυγεν ἐκ τοῦ δικαστηρίου· οἱ δὲ νόμοι καταλύονται καὶ ἡ δημοκρατία διαφθείρεται καὶ τὸ ἔθος ἐπὶ πολὺ προβαίνει· εὐχερῶς γὰρ ἐνίοτε λόγον ἄνευ χρηστοῦ βίου προσδέχεσθε.

Ἄλλ' οὐ Λακεδαιμόνιοι· καλὸν δ' ἐστὶ καὶ τὰς ξενικὰς ἀρετὰς μιμεῖσθαι. Δημηγοροῦντος γὰρ τινος ἐν τῇ τῶν Λακεδαιμονίων ἐκκλησίᾳ, ἀνδρὸς βεβιωκότος μὲν αἰσchrῶς, λέγειν δ' εἰς ὑπερβολὴν δυνατοῦ, καὶ τῶν Λακεδαιμονίων, ὡς φασι, κατὰ τὴν ἐκείνου γνώμην ψηφίζεσθαι μελλόντων, παρελθὼν τις τῶν γερόντων,

οὓς ἐκεῖνοι καὶ αἰσχύνονται καὶ δεδίασι, καὶ τὴν τῆς ἡλικίας αὐτῶν ἐπωνυμίαν ἀρχὴν μεγίστην εἶναι νομίζουσι, καθιστᾶσι δ' αὐτοὺς ἐκ τῶν ἐκ παιδὸς εἰς γῆρας σωφρόνων, τούτων εἷς, ὡς λέγεται, παρελθὼν, ἰσχυρῶς ἐπέπληξε τοῖς Λακεδαιμονίοις, καὶ τι τοιοῦτον κατ' αὐτῶν ἐβλασφήμησεν, ὡς οὐ πολὺν χρόνον τὴν Σπάρτην ἀπόρθητον οἰκήσουσι τοιοῦτοις ἐν ταῖς ἐκκλησίαις συμβούλοις χρώμενοι. Ἄμα δὲ παρακαλέσας ἄλλον τινὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ἄνδρα λέγειν μὲν οὐκ εὐφυᾶ, τὰ δὲ κατὰ πόλεμον λαμπρὸν καὶ πρὸς δικαιοσύνην καὶ ἐγκράτειαν διαφέροντα, ἐπέταξεν αὐτῷ τὰς αὐτὰς εἰπεῖν γνώμας οὕτως ὅπως ἂν δύνηται, ἃς εἶπεν ὁ πρότερος ῥήτωρ, 'ἵνα', ἔφη, 'Λακεδαιμόνιοι ἀνδρὸς ἀγαθοῦ φθεγξαμένου ψηφίσωνται, τὰς δὲ τῶν ἀποδεδειλιακότων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων φωνὰς μηδὲ τοῖς ὡσὶ προσδέχωνται'. Ταῦθ' ὁ γέρων ὁ ἐκ παιδὸς σεσωφρονηκῶς παρήνεσε τοῖς ἑαυτοῦ πολίταις.

Αἰσχίνου «Κατὰ Τιμάρχου» 177-181

μετάφραση

Γιατί νομίζετε, άνδρες Αθηναίοι, ότι οι νόμοι είναι σωστά θεσμοθετημένοι, αλλά τα ψηφίσματα κατωτέρα της πόλεως και οι αποφάσεις κάποτε των δικαστηρίων δέχονται επικρίσεις; Εγώ θα σας υποδείξω τα αίτια. (Συμβαίνουν αυτά) διότι θεσμοθετείτε τους νόμους με γνώμονα όλες τις προϋποθέσεις της δικαιοσύνης, με κριτήριο όχι το άδικο κέρδος ούτε την εύνοια ούτε την έχθρα, αλλ' αποβλέποντας μόνο στο ίδιο το δίκαιο και το συμφέρον. Και επειδή από τη φύση σας είσθε ικανότεροι άλλων, ευλόγως θεσμοθετείτε άριστους νόμους. Στις συνελεύσεις όμως και στα δικαστήρια αφήνοντας στην άκρη τους λόγους που αφορούν την υπόθεση παρασύρεσθε από τ' απατηλά τεχνάσματα και τα παχιά λόγια. Και αποδέχεσθε στους δικαστικούς αγώνες την πιο άδικη συνήθεια απ' όλες, διότι επιτρέπετε στους κατηγορούμενους να κατηγορούν τους κατηγορούς τους. Και όταν αποσπασθεί η προσοχή σας από την απολογία και ο νους σας προσκολληθεί σε άλλα, ξεχνάτε την κατηγορία και αποχωρείτε από το δικαστήριο χωρίς να τιμωρήσετε ούτε τον έναν ούτε τον άλλον, ούτε τον μηνυτή, διότι δεν επιτρέπεται ψηφοφορία εις βάρος του ούτε τον κατηγορούμενο, διότι με άσχετες προς την υπόθεση κατηγορίες εξαλείφει συνήθως τα αδικήματα που τον βαρύνουν και απαλλάσσεται από το δικαστήριο. Έτσι καταλύονται οι νόμοι και η δημοκρατία καταστρέφεται και η συνήθεια αυτή έχει πολλές επιπτώσεις, διότι κάποτε ευμενώς αποδέχεσθε ισχυρισμούς που δεν συνοδεύονται από έντιμο βίο. Αυτό όμως οι Λακεδαιμόνιοι δεν το αποδέχονται, είναι δε σωστό να μιμούμεθα και τις αρετές των άλλων. Λοιπόν, αγόρευε στη συνέλευση των Λακεδαιμονίων ένας άνδρας που είχε ζήσει βίο αισχρό, αλλά διέθετε

εξαιρετικές ρητορικές ικανότητες. Ενώ όμως, όπως λέγουν, ήσαν έτοιμοι οι Λακεδαιμόνιοι ν' αποφασίσουν σύμφωνα με τη γνώμη του, ανέβηκε στο βήμα ένα μέλος της Γερουσίας απ' αυτούς που εκείνοι και ντρέπονται και ευλαβούνται και παραδέχονται πως είναι μέγιστη αρχή αυτή που φέρει το όνομα της ηλικίας των. Αυτούς τους διορίζουν κατόπιν επιλογής μεταξύ εκείνων που έχουν επιδείξει σωφροσύνη από την παιδική ηλικία μέχρι τα γηρατειά τους. Ένας απ' αυτούς λοιπόν, όπως διηγούνται, ανέβηκε στο βήμα και παρατήρησε δριμύτατα τους Λακεδαιμονίους και διατύπωσε εις βάρος τους την εξής περίπτωση δυσοίωνα πρόβλεψη, ότι δηλαδή δεν θα κρατήσουν για πολύ απόρθητη τη Σπάρτη, αν στις συνελεύσεις έχουν τέτοιους συμβούλους. Συγχρόνως κάλεσε στο βήμα κάποιον άλλο Λακεδαιμόνιο, άνδρα που δεν είχε ρητορικές ικανότητες, αλλά ήταν σπουδαίος στα πολεμικά και διακρινόταν για τη δικαιοσύνη και την εγκράτεια του. Σ' αυτόν έδωσε την εντολή να εκθέσει όπως-όπως τις ίδιες προτάσεις που είχε διατυπώσει ο προηγούμενος ρήτορας, ώστε, είπε, οι Λακεδαιμόνιοι ν' αποφασίσουν με βάση τα λόγια ενός χρηστού ανθρώπου και τις φωνές των δειλών και ανέντιμων ανθρώπων να μη δέχονται ούτε στ' αυτιά τους. Αυτά συμβούλεψε τους συμπολίτες του ο γέροντας που ήταν φρόνιμος από μικρό παιδί.

Μετάφρ. Κ.Ι. Δάλκος

Κείμενο

Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΡΗΤΟΡΕΣ*

II. ΣΩ. Καὶ μὴν, ὦ Μενέξενε, πολλαχῆ κινδυνεύει καλὸν εἶναι τὸ ἐν πολέμῳ ἀποθνήσκειν. καὶ γὰρ ταφῆς καλῆς τε καὶ μεγαλοπρεποῦς τυγχάνει, καὶ ἐὰν πένης τις ὦν τελευτήσῃ, καὶ ἐπαίνου αὖ ἔτυχεν, καὶ ἐὰν φαῦλος ᾖ, ὑπ' ἀνδρῶν σοφῶν τε καὶ οὐκ εἰκῆ ἐπαινούντων, ἀλλὰ ἐκ πολλοῦ χρόνου λόγους παρεσκευασμένων, οἱ οὕτως καλῶς ἐπαινοῦσιν, ὥστε καὶ τὰ προσόντα καὶ τὰ μὴ περὶ ἐκάστου λέγοντες, κάλλιστὰ πως τοῖς ὀνόμασι ποικίλλοντες, γοητεύουσιν ἡμῶν τὰς ψυχάς, καὶ τὴν πόλιν ἐγκωμιάζοντες κατὰ πάντας τρόπους καὶ τοὺς τετελευτηκότας ἐν τῷ πολέμῳ καὶ τοὺς προγόνους ἡμῶν ἅπαντας τοὺς ἔμπροσθεν καὶ αὐτοὺς ἡμᾶς τοὺς ἔτι ζῶντας ἐπαινοῦντες, ὥστ' ἔγωγε, ὦ Μενέξενε, γενναίως πάνυ διατίθεμαι ἐπαινούμενος ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἐκάστοτε ἔστηκα ἀκροώμενος καὶ κηλούμενος, ἡγούμενος ἐν τῷ παραχρῆμα μείζων καὶ γενναϊότερος καὶ καλλίων γεγονέναι. καὶ οἷα δὴ τὰ πολλὰ ἀεὶ μετ' ἐμοῦ ξένοι τινὲς ἔπονται καὶ ξυνακροῶνται, πρὸς οὓς ἐγὼ σεμνότερος ἐν τῷ παραχρῆμα γίγνομαι· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ταῦτα ταῦτα δοκοῦσί μοι πάσχειν καὶ πρὸς ἐμὲ καὶ πρὸς τὴν ἄλλην πόλιν, θαυμασιωτέραν αὐτὴν ἡγεῖσθαι εἶναι ἢ πρότερον, ὑπὸ τοῦ λέγοντος ἀναπειθόμενοι. καί μοι αὕτη ἡ σεμνότης παραμένει ἡμέρας πλείω ἢ τρεῖς· οὕτως ἔναυλος ὁ λόγος τε καὶ ὁ φθόγγος παρὰ τοῦ λέγοντος ἐνδύεται εἰς τὰ ὦτα, ὥστε μόγις τετάρτη ἢ

1. Το ανωτέρω απόσπασμα (364C - 235D) από τον Πλατωνικό «Μενέξενον», όπου ο Σωκράτης ειρωνεύεται τους ρήτορες των επιταφίων λόγων, είναι ενδεικτικό των Πλατωνικών αντιρρήσεων για τη ρητορική (βλ. Εισαγωγή).

πέμπτη ἡμέρα ἀναμιμνήσκομαι ἑμαυτοῦ καὶ αἰσθάνομαι οὐ γῆς εἰμί, τέως δὲ οἶμαι μόνον οὐκ ἐν μακάρων νήσοις οἰκεῖν· οὕτως ἡμῖν οἱ ῥήτορες δεξιοί εἰσιν.

III. MEN. Ἄει σὺ προσπαίζεις, ὦ Σώκρατες, τοὺς ῥήτορας. νῦν μέντοι οἶμαι ἐγὼ τὸν αἰρεθέντα οὐ πάνυ εὐπορήσειν· ἐξ ὑπογύου γὰρ παντάπασιν ἡ αἵρεσις γέγονεν, ὥστε ἴσως ἀναγκασθήσεται ὁ λέγων ὡσπερ αὐτοσχεδιάζειν.

ΣΩ. Πόθεν, ὦ ἄγαθέ; εἰσὶν ἐκάστοις τούτων λόγοι παρεσκευασμένοι, καὶ ἅμα οὐδὲ αὐτοσχεδιάζειν τά γε τοιαῦτα χαλεπὸν. εἰ μὲν γὰρ δύοι Ἀθηναίους ἐν Πελοποννησίῳ εὖ λέγειν ἢ Πελοποννησίους ἐν Ἀθηναίοις, ἀγαθοῦ ἂν ῥήτορος δύοι τοῦ πείσοντος καὶ εὐδοκίμησοντος· ὅταν δὲ τις ἐν τούτοις ἀγωνίζηται οὕσπερ καὶ ἐπαινεῖ, οὐδὲν μέγα δοκεῖν εὖ λέγειν.

μετάφραση

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Λοιπὸν, Μενέξενε, ἀπὸ πολλές ἀπόψεις φαίνεται σχεδὸν καὶ νὰ συμφέρει ὁ θάνατος στὸν πόλεμο. Διότι, καὶ φτωχὸς ἀν πεθάνει κανεῖς, εξασφαλίζει ὁμορφὴ καὶ μεγαλοπρεπὴ κηδεῖα καὶ τὸν εγκωμιάζουν ἐπίσης, ἀκόμη κι ἀν ἦταν ἀσήμαντος, ἄνδρες σοφοὶ που δὲν μιλοῦν ἔτσι στὴν τύχη, ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ πολὺ μακρὰ προετοιμασία. Αὐτοὶ συντάσσουν τόσο ὁμορφα εγκώμια, ὥστε γιὰ τὸν καθέναν ἀραδιάζοντας ὑπαρκτὲς καὶ ἀνύπαρκτες ἀρετὲς, καθὼς ἐξωραΐζουν τὰ πράγματα με λέξεις, μαγεύουν τὶς ψυχὲς μας εγκωμιάζοντας με κάθε τρόπο καὶ τὴν πόλη καὶ τοὺς νεκροὺς τοῦ πολέμου καὶ ὅλους τοὺς προγόνους μας ἀπὸ παλιὰ, χωρὶς νὰ παραλείπουν νὰ ὑμνολογοῦν κι ἐμὰς τοὺς ἴδιους που ζοῦμε ἀκόμη. Εγὼ λοιπὸν,

Μενέξενε, αισθάνομαι πολύ σπουδαίος, όταν αυτοί με επαινούν, και σε κάθε ομιλία στέκομαι αποσβολωμένος ακούγοντας και νοιώθοντας να με κυριεύει η γοητεία, θαρρώντας πως έγινα μονομιάς ψηλότερος και σπουδαιότερος και ομορφότερος. Και σχεδόν κάθε φορά τυχαίνει να μ' ακολουθούν και να είναι μαζί μου στο ακροατήριο κάποιοι ξένοι που στα μάτια τους εγώ φαντάζω αυτομάτως επιβλητικότερος. Γιατί έχω την εντύπωση πως ακριβώς τα ίδια νοιώθουν και αυτοί εν σχέσει προς εμέ και προς ολόκληρη την πόλη, καθώς ο ρήτορας τους πείθει να τη θαυμάζουν πιο πολύ απ' ό,τι προηγουμένως. Κι αυτή η αίσθηση του μεγαλείου κρατάει επάνω μου τρεις ημέρες και κάτι· τόσο βαθιά μπαίνει στ' αυτιά μου και ηχεί ο λόγος και ο ήχος της φωνής του ρήτορα, ώστε μόλις την τέταρτη ή πέμπτη ημέρα έρχομαι στον εαυτό μου και νιώθω πού βρίσκομαι, ενώ προηγουμένως νόμιζα πως ήμουν κάτοικος του παραδείσου. Τόσο πολύ ικανοί είναι οι ρήτορές μας.

ΜΕΝΕΞΕΝΟΣ. Πάντα εσύ, Σωκράτη, ειρωνεύεσαι τους ρήτορες. Όμως εγώ νομίζω πως αυτός που τώρα όρισαν (για να μιλήσει) την έχει μάλλον άσχημα, διότι η εκλογή του έγινε τελείως ξαφνικά και ίσως ο ρήτορας αναγκασθεί να αγορεύσει περίπου αυτοσχεδιάζοντας.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Κάνεις λάθος, φίλε μου. Έχουν όλοι αυτοί λόγους από πριν ετοιμασμένους και εκτός αυτού μήτε ο αυτοσχεδιασμός σε τέτοιες περιπτώσεις είναι δύσκολος. Διότι, αν κάποτε χρειαζόταν να επαινέσει κανείς τους Αθηναίους σε ακροατήριο Σπαρτιατών ή τους Σπαρτιάτες ενώπιον των Αθηναίων, θα έπρεπε να ευρεθεί ο ικανός ρήτορας που θα πείσει και θ' αφήσει καλές εντυπώσεις. Όταν όμως κάποιος αγορεύει

ενώπιον αυτών τους οποίους εγκωμιάζει, δεν μου φαίνεται και σπουδαία υπόθεση να επιδοκιμασθεί.

Μετάφρ. Κ.Ι. Δάλκος

Κείμενο

Η ΑΝΤΑΛΚΙΔΕΙΟΣ ΕΙΡΗΝΗ*

Ἄρταξέρξης βασιλεὺς νομίζει δίκαιον τὰς μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις ἑαυτοῦ εἶναι καὶ τῶν νήσων Κλαζομενᾶς καὶ Κύπρον, τὰς δὲ ἄλλας Ἑλληνίδας πόλεις καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας αὐτονόμους ἀφεῖναι πλὴν Λήμνου καὶ Ἴμβρου καὶ Σκύρου· ταύτας δὲ ὥσπερ τὸ ἀρχαῖον εἶναι Ἀθηναίων. ὁπότεροι δὲ ταύτην τὴν εἰρήνην μὴ δέχονται, τούτοις ἐγὼ πολεμήσω μετὰ τῶν ταύτᾳ βουλομένων καὶ πεζῇ καὶ κατὰ θάλατταν καὶ ναυσὶ καὶ χρήμασιν.

Ξενοφ. Ἑλληνικά 5, 1, 31

μετάφραση

Ο βασιλεὺς Ἀρταξέρξης κρίνει δίκαιο οἱ πόλεις τῆς Ἀσίας ν' ἀνήκουν σ' αὐτόν καὶ ἀπὸ τὰ νησιά οἱ Κλαζομενῆς καὶ ἡ Κύπρος. Καὶ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων, μικρῶν καὶ μεγάλων (κρίνει δίκαιο) νὰ ἐπιτρέψει τὴν αὐτονομία ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Λήμνο, Ἴμβρο καὶ Σκύρο. Αὐτὲς ν' ἀνήκουν ὅπως καὶ στο παρελθόν στους Ἀθηναίους. Καὶ ὅποιοι δὲν ἐφαρμόζουν αὐτὴ τὴν εἰρήνην, αὐτοὺς ἐγὼ θὰ τοὺς πολεμήσω, μαζί μ' ἐκείνους ποὺ τὴν ἀποδέχονται, στὴν ξηρὰ καὶ στὴ θάλασσα, με πλοία καὶ με χρήματα.

*Προσέξτε τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ ὄψος τοῦ κειμένου αὐτοῦ. Οἱ Ἕλληνες με τὶς συνεχεῖς ἐμφύλιες συγκρούσεις τοὺς ἐπέτρεψαν νὰ ἐκφράζεται ἔτσι ἀλαζονικά, ὡς νικητῆς, ὁ ἠττημένος βασιλεὺς τῶν Περσῶν.

Κείμενο

Ο ΟΡΚΟΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΕΦΗΒΩΝ

Οὐκ αἰσχυνῶ ὄπλα τὰ ἱερὰ, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν παραστάτην ὄτῳ ἂν στοιχήσω· ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὑπὲρ ὀσίων καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν· τὴν πατρίδα δὲ οὐκ ἐλάττω παραδώσω, πλείω δὲ καὶ ἀρείω ὄσης ἂν παραδέξωμαι. Καὶ εὐηκοήσω τῶν ἀεὶ κρινόντων, καὶ τοῖς θεσμοῖς τοῖς ἰδρυμένοις πείσομαι καὶ ὅσους ἂν ἄλλους τὸ πλῆθος ἰδρύσῃται ὁμοφρόνως· καὶ ἂν τις ἀναιρῇ τοὺς θεσμοὺς ἢ μὴ πείθεται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἀμυνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν. Καὶ ἱερὰ τὰ πάτρια τιμήσω. Ἴστορες θεοὶ τούτων, Ἄγλαυρος, Ἐνυάλιος, Ἄρης, Ζεὺς, Θαλλῶ, Αὐξῶ, Ἡγεμόνη.

(Λυκούργου, κατὰ Λεωκράτους 77)

μετάφραση

Δε θα ντροπιᾶσω τα ἱερὰ ὄπλα, οὔτε θα εγκαταλείψω τον σύντροφό μου, με οποιονδήποτε συμπορευθῶ· θα αμυνθῶ δε και υπέρ των ἱερῶν και οσίων και μόνος και με πολλούς. Την πατρίδα δεν θα παραδώσω μικρότερη, αλλά μεγαλύτερη και ισχυρότερη απ' ὅση παραλάβω. Θα σέβομαι τους ἐκάστοτε ἄρχοντες, θα πείθομαι στους καθιερωμένους νόμους και σε ὅσους ἄλλους ο λαός ομόφωνα θεσπίσει. Και αν κάποιος καταλύει τους νόμους ἢ δεν πείθεται, δε θα το επιτρέψω, αλλά θα αμυνθῶ και μόνος και με πολλούς. Και ἀκόμη τα πάτρια ἱερὰ θα τιμήσω. Μάρτυρες αὐτῶν οἱ θεοί, Ἄγλαυρος, Ἐνυάλιος, Ἄρης, Ζεὺς, Θαλλῶ, Αὐξῶ, Ἡγεμόνη.

Κείμενο

ΣΤΡΟΦΗ ΠΡΟΣ ΤΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗ

Τῆς δὲ πρὸς τοὺς λόγους ὀρμῆς ἀρχὴν αὐτῷ φασι τοιαύτην γενέσθαι. Καλλιστράτου τοῦ ῥήτορος ἀγωνίζεσθαι τὴν περὶ Ὠρωποῦ κρίσιν ἐν τῷ δικαστηρίῳ μέλλοντος ἦν προσδοκία τῆς δίκης μεγάλη διὰ τε τὴν τοῦ ῥήτορος δύναμιν, ἀνθοῦντος τότε μάλιστα τῇ δόξῃ, καὶ διὰ τὴν πρᾶξιν οὕσαν περιβόητον. Ἀκούσας οὖν ὁ Δημοσθένης τῶν διδασκάλων καὶ τῶν παιδαγωγῶν συντιθεμένων τῇ δίκῃ παρατυχεῖν, ἔπεισε τὸν ἑαυτοῦ παιδαγωγὸν δεόμενος καὶ προθυμούμενος, ὅπως αὐτὸν ἀγάγοι πρὸς τὴν ἀκρόασιν. Ὁ δ' ἔχων πρὸς τοὺς ἀνοίγοντας τὰ δικαστήρια δημοσίους συνήθειαν, εὐπόρησε χώρας ἐν ἧ καθήμενος ὁ παῖς ἀδήλως ἀκούσεται τῶν λεγομένων. Εὐημερήσαντος δὲ τοῦ Καλλιστράτου καὶ θαυμασθέντος ὑπερφυῶς, ἐκείνου μὲν ἐζήλωσε τὴν δόξαν, ὀρῶν προπεμπόμενον ὑπὸ πολλῶν καὶ μακαριζόμενον, τοῦ δὲ λόγου μᾶλλον ἐθαύμασε καὶ κατενόησε τὴν ἰσχὺν ὡς πάντα χειροῦσθαι καὶ τιθασεύειν πεφυκότος. Ὅθεν ἐάσας τὰ λοιπὰ μαθήματα καὶ τὰς παιδικὰς διατριβάς, αὐτὸς αὐτὸν ἤσκει καὶ διεπίνει ταῖς μελέταις, ὡς ἂν τῶν λεγόντων ἐσόμενος καὶ αὐτός. Ἐχρήσατο δὲ Ἰσαίῳ πρὸς τὸν λόγον ὑφηγητῆ, καίπερ Ἰσοκράτους τότε σχολάζοντος, εἴτε ὡς τινες λέγουσι, τὸν ὠρισμένον μισθὸν Ἰσοκράτει τελέσαι μὴ δυνάμενος, τὰς δέκα μναῖς, διὰ τὴν ὀρφανίαν, εἴτε μᾶλλον τοῦ Ἰσαίου τὸν λόγον ὡς δραστήριον καὶ πανοῦργον ἐπὶ τὴν χρεῖαν ἀποδεχόμενος. Ἑρμιππος δὲ φησιν ἀδεσπότης ὑπομνήμασιν ἐντυχεῖν, ἐν οἷς ἐγγέγραπτο τὸν Δημοσθένη συνεσχολακέναι Πλάτωνι καὶ πλεῖστον εἰς τοὺς λόγους ὠφελῆσθαι, Κτησιβίου δὲ μέμνηται λέγοντος παρὰ Καλλίου τοῦ Συρακουσίου καὶ

τινων ἄλλων τὰς Ἴσοκράτους τέχνας καὶ τὰς Ἀλκιδάμαντος κρύφα λαβόντα τὸν Δημοσθένην καταμαθεῖν.

Πλούταρχος, Βίοι Παράλληλοι, Δημοσθένης §5

μετάφραση

Ἡ ἀρχὴ γιὰ νὰ ἐπιδοθεῖ στους ρητορικοὺς λόγους, καθὼς λένε, ἦταν ἡ ἐξῆς: Ὄταν ὁ ρήτορας Καλλίστρατος ἐπρόκειτο νὰ μιλήσει στο δικαστήριο κατὰ τὴν κρίση περὶ τοῦ Ὠρωποῦ, ὁ κόσμος περίμενε με μεγάλο ἐνδιαφέρον τὴ δίκη, γιὰτί καὶ ὁ ρήτορας ἦταν δυνατός, καὶ μάλιστα τότε ἦταν στις μεγάλες τοῦ δόξης, καὶ ἡ πράξη που θα ἐκδικαζόταν ἦταν περιβόητη. Ὄταν λοιπὸν ὁ Δημοσθένης ἀκούσε τους δασκάλους του καὶ τους παιδαγωγούς του νὰ συμφωνοῦν γιὰ νὰ πάνε στη δίκη, παρεκάλεσε κι αὐτὸς τὸν παιδαγωγό του καὶ δείχνοντας μεγάλο ζήλο, τὸν ἐπείσε νὰ τὸν φέρει στο δικαστήριο γιὰ ν' ἀκούσει. Εκείνος εἶχε σχέσεις μ' αὐτούς που ἀνοίγουν τὰ δικαστήρια, καὶ βρήκε μιὰ θέση ἀπὸ ὅπου τὸ παιδί θάκουγε τὰ λεγόμενα, καὶ θα καθόταν χωρὶς νὰ φαίνεται. Ὄταν ὁ Καλλίστρατος μίλησε πολὺ πετυχημένα καὶ τὸν θαύμαζαν πάρα πολὺ, ὁ Δημοσθένης ἐζήλεψε τὴ δόξα του, βλέποντας νὰ τὸν κατευοδώνουν πολλοί καὶ νὰ τὸν καλοτυχίζουν· ἐθαύμασε ἐπίσης τὴ δύναμη τοῦ λόγου, που κατορθώνει νὰ υποτάσσει καὶ νὰ ἐξημερώνει τὰ πάντα. Ἀφήνοντας λοιπὸν τὰ ἄλλα μαθήματα καὶ τὶς παιδικές διασκεδάσεις, γυμναζόταν μόνος του καὶ προσπαθοῦσε με τὴ μελέτη νὰ γίνεῖ κι αὐτὸς ρήτορας. Καθηγητὴ τῆς ρητορικῆς ἐπήρε τὸν Ἰσαῖο, μολονότι τότε ὁ Ἴσοκράτης

είχε ρητορική σχολή, είτε γιατί δεν μπορούσε, σαν ορφανός που ήταν, να πληρώσει, καθώς λένε, στον Ισοκράτη τον ορισμένο μισθό, που ήταν δέκα μναί, είτε, το πιθανότερο, γιατί προτίμησε το λόγο του Ισαίου σαν πιο έντονο κι επινοητικό για κάθε ανάγκη. Ο Έρμιππος λέει, ότι βρήκε μερικά αδέσποτα απομνημονεύματα, που έγραφαν ότι ο Δημοσθένης εσπούδασε κοντά στον Πλάτωνα, και πως ωφελήθηκε πολύ απ' αυτόν για τους λόγους του. Αναφέρει μάλιστα και τον Κτησίβιο, που λέει ότι ο Δημοσθένης επήρε κρυφά από τον Καλλία το Συρακούσιο και μερικούς άλλους τις διδασκαλίες του Ισοκράτους και του Αλκιδάμαντος για τη ρητορική τέχνη και τις έμαθε.

Μετάφρ. Ανδρ. Ι. Πουρνάρας

Κείμενο

Ο ΩΡΩΠΟΣ ΣΤΟΥΣ ΘΗΒΑΙΟΥΣ

Καὶ τὰ μὲν περὶ Εὐφρονος εἴρηται· ἐγὼ δὲ ἔνθεν εἰς ταῦτα ἐξέβην ἐπάνειμι. ἔτι γὰρ τειχιζόντων τῶν Φλιασίων τὴν Θυαμίαν καὶ τοῦ Χάρητος ἔτι παρόντος Ὁρωπὸς ὑπὸ τῶν φευγόντων κατελήφθη. στρατευσαμένων δὲ πάντων Ἀθηναίων ἐπ' αὐτὸν καὶ τὸν Χάρητα μεταπεμψαμένων ἐκ τῆς Θυαμίας, ὁ μὲν λιμὴν αὖ ὁ τῶν Σικυωνίων πάλιν ὑπ' αὐτῶν τε τῶν πολιτῶν καὶ τῶν Ἀρκάδων ἀλίσκεται· τοῖς δ' Ἀθηναίοις οὐδεὶς τῶν συμμάχων ἐβοήθησεν, ἀλλ' ἀνεχώρησαν Θηβαῖοις παρακαταθέμενοι τὸν Ὁρωπὸν μέχρι δίκης.

Ξενοφ. Ἑλληνικά, 7, 4, 1

μετάφραση

Αυτά είχα να πω για τον Εύφρονα· τώρα ξαναγυρίζω στο σημείο απ' όπου έκανα παρέκβαση για να τα διηγηθώ.

Τον καιρό που οχύρωναν ακόμα οι Φλιάσιοι τη Θυαμία και που ο Χάρης βρισκόταν ακόμα μαζί τους, κυρίεψαν τον Ωρωπό οι εξόριστοί του. Οι Αθηναίοι εξεστράτευσαν εναντίον τους μ' όλο τους το στρατό, κ' έστειλαν να φέρουν και το Χάρητα από τη Θυαμία· τότε όμως κυριεύτηκε ξανά, με τη σειρά του, το λιμάνι της Σικυώνος από τους ίδιους τους πολίτες και τους Αρκάδες. Στο μεταξύ κανένας από τους συμμάχους δεν πήγε να βοηθήσει τους Αθηναίους, κ' έτσι έφυγαν αφήνοντας τον Ωρωπό στα χέρια των Θηβαίων ώσπου να γίνει διαιτησία.

Μετάφρ. Ρόδης Ρούφος

Κείμενο

ΠΛΑΤΑΙΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΣΠΙΕΙΣ ΕΚΠΑΤΡΙΖΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΘΗΒΑΙΟΥΣ

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἐκπεπτωκότας μὲν ὁρῶντες ἐκ τῆς Βοιωτίας Πλαταιέας, φίλους ὄντας, καὶ καταπεφευγότας πρὸς αὐτούς, ἰκετεύοντας δὲ Θεσπιέας μὴ σφᾶς περιδεῖν ἀπόλιδας γενομένους, οὐκέτι ἐπήνουν τοὺς Θηβαίους, ἀλλὰ πολεμεῖν μὲν αὐτοῖς τὰ μὲν ἡσχύνοντο, τὰ δὲ ἀσυμφόρως ἔχειν ἐλογίζοντο· κοινωνεῖν γε μὴν αὐτοῖς ὧν ἔπραττον οὐκέτι ἤθελον, ἐπεὶ ἐώρων στρατεύοντάς τε αὐτοὺς ἐπὶ φίλους ἀρχαίους τῆ πόλει φωκέας, καὶ πόλεις πιστάς τ' ἐν τῷ πρὸς τὸν βάρβαρον πολέμῳ καὶ φίλας ἑαυτοῖς ἀφανίζοντας. ἐκ τούτων δὲ ψηφισάμενος ὁ δῆμος εἰρήνην ποιεῖσθαι πρῶτον μὲν εἰς Θήβας πρέσβεις ἔπεμψε παρακαλοῦντας ἀκολουθεῖν, εἰ βούλοιντο, εἰς Λακεδαίμονα περὶ εἰρήνης· ἔπειτα δὲ ἐξέπεμψαν καὶ αὐτοὶ πρέσβεις. ἦν δὲ τῶν αἰρεθέντων Καλλίας Ἰππονίκου, Αὐτοκλῆς Στρομβιχίδου, Δημόστρατος Ἀριστοφῶντος, Ἀριστοκλῆς, Κηφισόδοτος, Μελάνωπος, Λύκαιθος. καὶ Καλλίστρατος δὲ ὁ δημηγόρος παρῆν· ὑποσχόμενος γὰρ Ἰφικράτει, εἰ αὐτὸν ἀφείη, ἢ χρήματα πέμψειν τῷ ναυτικῷ ἢ εἰρήνην ποιήσειν, οὕτως Ἀθήνησί τε ἦν καὶ ἔπραττε περὶ εἰρήνης· ἐπεὶ δὲ κατέστησαν ἐπὶ τοὺς ἐκκλήτους τε τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τοὺς συμμάχους, πρῶτος ἔλεξεν αὐτῶν Καλλίας ὁ δαδοῦχος. ἦν δ' οὗτος οἶος μηδὲν ἧττον ἡδεσθαι ὑφ' αὐτοῦ ἢ ὑπ' ἄλλων ἐπαινούμενος· καὶ τότε δὴ ἤρξατο ὧδέ πως·

Ξενοφ. Ἑλληνικά, 6, 3

μετάφραση

Στο μεταξύ οι Αθηναίοι έβλεπαν τους Πλαταιείς, που ήταν φίλοι τους, νάχουν καταφύγει κοντά τους διωγμένοι από την Βοιωτία, ενώ παράλληλα οι Θεσπιείς τους ικέτευαν να μην τους αφήσουν στην τύχη τους τώρα που είχαν μείνει δίχως πατρίδα· έπαψαν λοιπόν οι Αθηναίοι να επαινούν τους Θηβαίους. Ντρέπονταν, είν' αλήθεια, να τους πολεμήσουν - λογάριαζαν άλλωστε ότι θα τους ήταν ασύμφορο- αλλά δεν ήθελαν και να συμμετέχουν πια στις επιχειρήσεις τους, βλέποντάς τους να εκστρατεύουν εναντίον των Φωκέων -που ήταν παλιοί φίλοι της Αθήνας- και ν' αφανίζουν πόλεις που τους είχαν δείξει και φιλία, και πίστη τον καιρό του πολέμου κατά των βαρβάρων. Το αποτέλεσμα ήταν ότι η Συνέλευση των Αθηναίων ψήφισε να γίνη ειρήνη· τότε έστειλαν πρώτα πρεσβεία στους Θηβαίους, για να τους προτείνουν να πάνε κ' εκείνοι μαζί τους στη Λακεδαίμονα, αν θέλουν, για διαπραγματεύσεις ειρήνης, και κατόπι έστειλαν οι ίδιοι πρέσβεις στους Λακεδαιμονίους. Ανάμεσα σε τούτους είχαν εκλεγεί ο Καλλίας του Ιππονίκου, ο Αυτοκλής του Στρομβιχίδου, ο Δημόστρατος του Αριστοφώντος, ο Αριστοκλής, ο Κηφισόδοτος, ο Μελάνωπος και ο Λύκαιθος. Μαζί τους πήγε κι ο Καλλίστρατος ο ρήτωρ: είχε πάρει άδεια από τον Ιφικράτη με την υπόσχεση ότι είτε θα τούστελνε χρήματα για το ναυτικό είτε θα πετύχαινε να γίνει ειρήνη - γι' αυτό το λόγο βρισκόταν στην Αθήνα κ' ενεργούσε για ειρήνευση. Όταν οι πρέσβεις παρουσιάστηκαν στη Συνέλευση των Λακεδαιμονίων και στους εκπροσώπους των συμμάχων τους, πήρε το λόγο πρώτος ο Καλλίας, ο δαδούχος· ήταν άνθρωπος που αγαπούσε τον

**αυτοέπαινο όσο και τους επαίνους των άλλων, και σ'
εκείνη την περίπτωση άρχισε κάπως έτσι:**

Μετάφρ. Ρόδης Ρούφος

Κείμενο

«ΦΥΓΗ» ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΕΩΝ ΛΕΗΛΑΣΙΑ ΘΕΣΠΙΩΝ

[4] Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις κατὰ τὴν Βοιωτίαν Πλαταιεῖς ἀντεχόμενοι τῆς Ἀθηναίων συμμαχίας μετεπέμποντο στρατιώτας, κεκρικότες τοῖς Ἀθηναίοις παραδοῦναι τὴν πόλιν. ἐπὶ δὲ τούτοις οἱ βοιωτάρχαι χαλεπῶς διατεθέντες πρὸς τοὺς Πλαταιεῖς, καὶ σπεύδοντες φθάσαι τὴν παρὰ τῶν Ἀθηναίων συμμαχίαν, εὐθύς ἐπ' αὐτοὺς δύναμιν ἀξιόλογον ἤγον.

[5] παραγενόμενοι δὲ πλησίον τῆς τῶν Πλαταιέων πόλεως, ἀπροσδοκῆτου τῆς ἐπιθέσεως γενομένης, οἱ πλεῖστοι μὲν τῶν Πλαταιέων ἐπὶ τῆς χώρας καταληφθέντες ὑπὸ τῶν ἰππέων συνηρπάγησαν, οἱ δὲ λοιποὶ καταφυγόντες εἰς τὴν πόλιν, καὶ συμμάχων ὄντες ἔρημοι, συνηναγκάσθησαν ὁμολογίας συνθέσθαι τοῖς πολεμίοις εὐαρέστους· ἔδει γὰρ αὐτοὺς τὰ ἔπιπλα λαβόντας ἀπελθεῖν ἐκ τῆς πόλεως καὶ μηκέτι τῆς Βοιωτίας ἐπιβαίνειν.

[6] Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ μὲν Θηβαῖοι τὰς Πλαταιὰς κατασκάψαντες καὶ Θεσπιὰς ἀλλοτρίως πρὸς αὐτοὺς διακειμένας ἐξεπόρθησαν, οἱ δὲ Πλαταιεῖς εἰς Ἀθήνας μετὰ τέκνων καὶ γυναικῶν φυγόντες τῆς ἰσοπολιτείας ἔτυχον διὰ τὴν χρηστότητα τοῦ δήμου.

Διόδωρος Σικελιώτης, Ἱστορική βιβλιοθήκη 15, 46, 4-6

μετάφραση

[4] Ενώ συνέβαιναν όλ' αυτά, οι Πλαταιείς στη Βοιωτία, προσηλωμένοι στη συμμαχία με τους Αθηναίους, έστειλαν και ζητούσαν στρατιώτες, αποφασισμένοι να παραδώσουν στους Αθηναίους την πόλη. Οι

Βοιωτάρχες¹ διατέθηκαν εχθρικά προς τους Πλαταιείς για τον λόγο αυτό και, καθώς βιάζονταν να προλάβουν την άφιξη συμμαχικής δυνάμεως από την Αθήνα, οδήγησαν αξιόλογη στρατιωτική δύναμη εναντίον τους.

[5] Έφθασαν κοντά στην πόλη των Πλαταιέων κι' όπως ήταν απροσδόκητη η επίθεση, οι περισσότεροι

Πλαταιείς πιάστηκαν στα χωράφια και μεταφέρθηκαν από το ιππικό, ενώ οι υπόλοιποι που κατέφυγαν στην πόλη και ήταν χωρίς συμμάχους, αναγκάστηκαν να συνάψουν συνθήκη, αρεστή στους εχθρούς τους. Γιατί

έπρεπε να λάβουν όλη την κινητή τους περιουσία και να φύγουν από την πόλη και να μην πατήσουν πια το πόδι τους στη Βοιωτία. [6] Ύστερ' απ' αυτά οι Θηβαίοι

κατέσκαψαν τις Πλαταιές και κατέλαβαν τις Θεσπιές, προς τις οποίες είχαν εχθρικές διαθέσεις. Οι Πλαταιείς με τις γυναίκες τους και τα παιδιά τους κατέφυγαν στην Αθήνα και τους παραχωρήθηκαν ίσα πολιτικά δικαιώματα ως σημείο εύνοιας από τον Αθηναϊκό λαό.

Μετάφρ. Απ. Παπανδρέου

1.Ενιαύσιοι άρχοντες, έντεκα τον αριθμό της Βοιωτικής συμμαχίας

Κείμενο

«ΜΕΣΣΗΝΙΟΙ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΤΕΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΤΟ 346 π.Χ.

[16] Οὐδέ γ' εἰ πάλιν πρὸς τοὺς Θηβαίους πολεμήσαιμεν δι' Ὀρωπὸν ἢ τι τῶν ἰδίων, οὐδὲν ἂν ἡμᾶς παθεῖν ἡγοῦμαι· καὶ γὰρ ἡμῖν κάκεινοις τοὺς βοηθοῦντας ἂν οἶμαι, εἰς τὴν οἰκείαν εἴ τις ἐμβάλοι, βοηθεῖν, οὐ συνεπιστρατεύσειν οὐδετέροις. καὶ γὰρ αἱ συμμαχίαι τοῦτον ἔχουσι τὸν τρόπον, ὧν καὶ φροντίσειεν ἂν τις, καὶ τὸ πρᾶγμα φύσει τοιοῦτόν ἐστιν·

[17] οὐκ ἄχρι τῆς ἴσης ἕκαστός ἐστιν εὖνους οὔθ' ἡμῖν οὔτε Θηβαίοις, σῶς τ' εἶναι καὶ κρατεῖν τῶν ἄλλων, ἀλλὰ σῶς μὲν εἶναι πάντες ἂν βούλοινθ' ἔνεχ' αὐτῶν, κρατήσαντας δὲ τοὺς ἑτέρους δεσπότας ὑπάρχειν αὐτῶν οὐδὲ εἷς. τί οὖν ἡγοῦμαι φοβερόν καὶ τί φυλάξασθαι δεῖν ἡμᾶς; μὴ κοινήν πρόφασιν καὶ κοινὸν ἔγκλημ' ὁ μέλλων πόλεμος πρὸς ἅπαντας λάβη.

[18] εἰ γὰρ Ἀργεῖοι μὲν καὶ Μεσσήνιοι καὶ Μεγαλοπολίται καὶ τινες τῶν λοιπῶν Πελοποννησίων, ὅσοι ταῦτ' αὐτοῖς φρονοῦσι, διὰ τὴν πρὸς Λακεδαιμονίους ἡμῖν ἐπικηρυκείαν ἐχθρῶς σχήσουσι καὶ τὸ δοκεῖν ἐκδέχεσθαι τι τῶν ἐκείνοις πεπραγμένων, Θηβαῖοι δ' ἔχουσι μὲν, ὡς λέγουσιν, ἀπεχθῶς, ἔτι δ' ἐχθροτέρως σχήσουσιν, ὅτι τοὺς παρ' ἐκείνων φεύγοντας σώζομεν καὶ πάντα τρόπον τὴν δυσμένειαν ἐνδεικνύμεθ' αὐτοῖς,

[19] Θετταλοὶ δ', ὅτι τοὺς Φωκέων φυγάδας σώζομεν, Φίλιππος δ', ὅτι κωλύομεν αὐτὸν κοινωνεῖν τῆς ἀμφικτυονίας, φοβοῦμαι μὴ πάντες περὶ τῶν ἰδίων ἕκαστος ὀργιζόμενος κοινὸν ἐφ' ἡμᾶς ἀγάγωσι τὸν

πόλεμον, τὰ τῶν Ἀμφικτυόνων δόγματα προστησάμενοι, εἶτ' ἐπισπασθῶσιν ἕκαστοι πέρα τοῦ συμφέροντος ἑαυτοῖς [ἡμῖν πολεμῆσαι], ὥσπερ καὶ περὶ Φωκέας.

Δημοσθένης, Περὶ τῆς Εἰρήνης, 16-19

μετάφραση

**ΜΕΣΣΗΝΙΟΙ, ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΤΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΥ
ΒΡΙΣΚΟΝΤΑΙ ΣΕ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ «ΕΠΙΚΗΡΥΚΕΙΑΣ» ΜΕ
ΤΟΥΣ ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ**

[16] Ούτε βέβαια νομίζω πως εμείς θα παθαίναμε τίποτα, κι αν πολεμούσαμε πάλι εναντίον των Θηβαίων για τον Ωρωπό ή για κάποια άλλη διαφορά που έχουμε μ' αυτούς.

Γιατί πιστεύω ότι θα μας βοηθούσαν, αυτοί που βοηθούν συνήθως εμάς ή εκείνους (οι σύμμαχοι), αν κάποιος εισβάλει στη χώρα μας ή στη χώρα τους, δε θ' ακολουθούσαν όμως σε μια εκστρατεία ούτε τον ένα ούτε τον άλλο. Γιατί έτσι γίνονται οι συμμαχίες και γι' αυτές θ' άξιζε να φροντίσει κανείς και το πράγμα έτσι είναι από τη φύση του.

[17] Ο καθένας δηλαδή (σύμμαχος) δεν είναι στον ίδιο βαθμό ευνοϊκός ούτε σ' εμάς ούτε στους Θηβαίους, ώστε να εξασφαλίζουμε τη σωτηρία μας και να εξουσιάζουμε τους άλλους. Αλλά, ενώ όλοι θέλουν τη σωτηρία τους για το συμφέρον τους, κανείς δε θ' ανεχόταν να τον εξουσιάζουν οι άλλοι, ώστε να υπάρχουν δυνάστες (εξουσιαστές). Ποιο πράγμα λοιπόν θεωρώ φοβερό και από τι πρέπει να

προφυλαχτούμε; Μήπως λάβει κοινή πρόφαση και κοινή αιτία αντεγκλήσεων για όλους (τους Έλληνες) ο πόλεμος που πρόκειται να γίνει.

[18] Γιατί, αν από τη μια οι Αργείοι και οι Μεσσήνιοι και οι Μεγαλοπολίτες και μερικοί από τους υπόλοιπους Πελοποννησίους, όσοι έχουν τα ίδια φρονήματα μ' αυτούς, θα νιώθουν έχθρα για μας, επειδή είμαστε σε διαπραγματεύσεις για ειρήνη με τους Λακεδαιμονίους και (γιατί) δίνουμε την εντύπωση ότι αποδεχόμαστε μερικές ενέργειές τους, κι από την άλλη (αν) οι Θηβαίοι, καθώς λένε, μας μισούν και θα μας μισήσουν πιο πολύ στο μέλλον, επειδή παρέχουμε πολιτικό άσυλο στους εξόριστους από την πόλη τους και με κάθε τρόπο δείχνουμε έμπρακτα την έχθρα μας γι' αυτούς, κι οι Θεσσαλοί εξάλλου, (μας μισούν) επειδή δεχόμαστε τους εξόριστους Φωκείς και, τέλος, ο Φίλιππος (μας μισεί), γιατί τον εμποδίζουμε να συμμετέχει στην αμφικτυονία, τότε φοβάμαι μήπως όλοι αυτοί, οργιζόμενος ο καθένας για τα δικά του συμφέροντα, κηρύξουν εναντίον μας κοινό πόλεμο καλυπτόμενοι πίσω από τις αποφάσεις των Αμφικτυόνων. Κι έπειτα (φοβάμαι μήπως) παρασυρθεί ο καθένας τους, πέρα από τα συμφέροντά τους, να πολεμήσει εναντίον μας όπως ακριβώς συνέβη με τους Φωκείς.

Μετάφρ. Γ.Π. Μανουσόπουλος

ΤΟ ΚΑΘΗΚΟΝ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Η πολιτική είναι έργο του λαού, συγκεντρωμένου στην εκκλησία. Ο Δημοσθένης δεν έπαψε να επαναλαμβάνει: αυτό που καταστρέφει την πολιτική είναι ότι ο λαός υποτάσσεται στους δημαγωγούς που τον κολακεύουν. Και εδώ ακόμα η ιδέα δεν ήταν καινούργια. Ο Δημοσθένης όμως της έδωσε νέα ζωή. Μπόρεσε να δείξει την ελευθερία του λόγου αποδιωγμένη από το βήμα, το λαό να διασκεδάσει ενθαρρύνοντας ανθρώπους μισθωτούς... λέγειν και σιγά σιγά να χάνει την κυριαρχία του¹: πρότερον μὲν γάρ... κατὰ συμμορίας εἰσεφέρετε, νυνὶ δὲ πολιτεύεσθε κατὰ συμμορίας, ῥήτωρ ἡγεμῶν ἑκατέρων, καὶ στρατηγὸς ὑπὸ τούτῳ καὶ οἱ βοησόμενοι, οἱ τριακόσιοι, οἱ δ' ἄλλοι προσενέμησθε οἱ μὲν ὡς τούτους, οἱ δ' ὡς ἐκείνους. Ο λαός έχει περιέλθει σε κατάσταση υπηρέτη, εξαρτήματος (= ἐν ὑπηρέτῳ καὶ προσθήκῃ μέρει), έχει δαμασθεί και έγινε υποχείριος των δημαγωγών (= τιθασεύουσι χειροήθεις αὐτοῖς ποιοῦντες). Τέλος συγκρατεῖται ἀπὸ τὴν δική του ἔλλειψη θελήσεως: ακολουθεῖ τον κατήφορο της λιγότερης προσπάθειας. Ἐτσι νηφαλιότητα και θέληση ενεργείας του διαφεύγουν μαζί. Ὅλα αυτά ο Δημοσθένης τα λέει στον λαό με πικρή αυστηρότητα: θεωρεῖ πράγματι τον ῥήτορα, δηλ. τον πολιτικό ἄνδρα, ως επιφορτισμένο με καθήκοντα: να λέει την αλήθεια στο λαό είναι το πρώτο· να είναι

1. «γιατί στο παρελθόν πληρώνατε τους φόρους κατὰ συμμορίες, τώρα όμως πολιτεύεσθε κατὰ συμμορίες. Αρχηγός κάθε μιας είναι ο ῥήτωρ και κάτω ἀπὸ αὐτόν ο στρατηγός και για να επιδοκιμάσουν τον καθένα ἀπὸ τους δυο οι τριακόσιοι. Οι υπόλοιποι μοιράζεστε ἄλλοι με αυτούς ἄλλοι με εκείνους» (Περὶ Συντ., 20=Ολυνθ. Β', 29).

αφοσιωμένος στην πόλη είναι ένα άλλο καθώς επίσης και να γνωρίζει, να προαισθάνεται, να προβλέπει τα πράγματα από την αρχή τους και τέλος να μην αποφεύγει τις υποχρεώσεις που είναι για τον ρήτορα σαν του στρατιώτη στο πόστο του.

Για το λαό και για τους πολιτικούς άνδρες συνεπώς οι αξίες πρέπει να αποκατασταθούν. Και ως προς αυτό ο Δημοσθένης είναι πράγματι ένας «παιδαγωγός του λαού» (W. Jaeger). Οι αποκαταστημένες αξίες με τη σειρά τους θα ξαναπροσδώσουν το γόητρο που είχε η Αθήνα στο παρελθόν και που ο Δημοσθένης ποτέ δεν έπαψε να πιστεύει στην δυνατότητα επιστροφής του. Η Αθήνα των χρόνων των Μηδικών πολέμων είναι εκείνη που θα ήθελε να ξαναβρεί - με τον Φίλιππο στο ρόλο του βασιλιά της Περσίας. Θα ήθελε τη δόξα της, τα πρωτεία της, τη λάμψη της. Και η σταθερή αντίθεση, ανάμεσα σ' αυτό το μεγαλείο που έπρεπε να ανακτηθεί και στην αθλιότητα του παρόντος, εξηγεί τον χαρακτήρα του επείγοντος και της έντασης που είναι ακριβώς ιδιάζων στη ρητορική του. Όλα τα μέσα της ρητορικής μπαίνουν στην υπηρεσία αυτής της σκέψης, της ίδιας πάντοτε.

(Jacqueline de Romilly, Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1988, σσ. 185-186)

ΤΟ ΥΦΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ

Η ευγλωττία του Δημοσθένη προϋποθέτει λοιπόν μια συμπυκνωμένη πείρα των μέσων της ρητορικής τέχνης. Όμως αυτά τα μέσα έχουν εδώ συγχωνευθεί σε μια εσωτερική ορμή, στην οποία η σημασία του στρατευμένου αγώνα δίνει όλη της την αξία: το ύφος του Δημοσθένη αντιστοιχεί στον καθολικό και γεμάτο πάθος χαρακτήρα της στράτευσής του. Στην πραγματικότητα η κορυφή αυτή της αθηναϊκής ρητορείας συγχέεται με την κρίση, στην οποία έμελλε να καταποντισθεί η ανεξαρτησία της πόλεως. Και μόνο φαινομενικά είναι παράδοξο, ότι το αθηναϊκό πατριωτικό ιδεώδες βρίσκει για μας την πιο θερμή του έκφραση τη στιγμή που διεξάγει μάταια τον έσχατο αγώνα του.

(Jacqueline de Romilly, ό.π. σ. 188)

Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ - Η ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΩΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΗΘΩΝ

Ο Δημοσθένης γνώρισε τη μοίρα όλων εκείνων που με πάθος ταυτίζονται με μια υπόθεση. Ενόσω ζούσε επαινέθηκε αλλά και σύρθηκε στη λάσπη, πράγμα που εξακολουθεί να συμβαίνει εικοσιπέντε αιώνες αργότερα, όταν κρίνεται χωρίς νηφαλιότητα. Μερικοί ζήτησαν να αποδείξουν ότι δεν ήταν παρά ένας πουλημένος. Καταδικάζεται η τύφλωση της πολιτικής του, που βασιζόταν σ' έναν πατριωτισμό περιορισμένο στην πόλη και ήταν ανίκανη να σταθμίσει τις νέες δυνάμεις που εμφανίζονταν (και που ο Ισοκράτης προαισθανόταν) ή ακόμα αντίστροφα γίνεται σύμβολο

κάθε είδους αντίστασης και ανεξαρτησίας.

Χαρακτηριστικό για τη δόξα του: ακόμα γράφουν γι' αυτόν με αφορμή την επικαιρότητα.

Όμως πέρα από τις αντικειμενικές καταστάσεις και τις προσωπικές επιλογές, είναι σαφές, ότι η ευγλωττία του Δημοσθένη θεμελιώνεται πάνω σε ορισμένες στέρεες και ακλόνητες ιδέες που αφορούν στον ηθικό και στον πολιτικό τομέα.

Ο Δημοσθένης ήταν δημοκρατικός. Αλλ' ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο θεωρούσε ότι το αληθινό φάρμακο για όλα τα πιθανά δεινά ήταν η ενίσχυση των δημοκρατικών ηθών. Γι' αυτό απαιτεί δύο πράγματα: τον σεβασμό του νόμου και τη θέληση από τον λαό να αναλάβει τις ευθύνες του.

(Jacqueline de Romilly, ό.π. σ. 184)

Η ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ ΥΠΕΡ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΤΩΝ

Ἄν εἶναι σωστό ὅτι τὸ πρόγραμμα πού ἀκολουθοῦσε τὸ κόμμα τοῦ Εὐβουλου ὑποστήριζε τὴν ἀρχὴ τῆς μὴ ἐπέμβασης, τότε θὰ πρέπει νὰ συμπεράνουμε πὼς ὁ Δημοσθένης, ἤδη ἀπὸ αὐτὴ τὴ δημηγορία, δὲν ἔχει βέβαια ἔρθει ἀκόμη σὲ ρῆξη μὲ τὸν Εὐβουλο, ὅπως ὅποτε ὅμως ἔχει διαλέξει δικό του δρόμο. Αὐτὸ θὰ ἦταν καὶ ἡ αἰτία πού δὲν κατάφερε τότε νὰ ἐπιβάλλει τὴν ἀποψή του. Ἡ ἀπόφαση πού ἔσπρωχνε τοὺς Ἀθηναίους νὰ πάρουν, τοὺς φαινόταν πὼς θὰ εἶχε ὑπερβολικὰ βαριές συνέπειες, ἡ λογικὴ του εἶχε ὑπερβολικὴ ὀξύτητα καὶ τὸ κῦρος τοῦ νέου ἀνδρα δὲν εἶχε ἀκόμη ἀρκετὰ μεγάλη ἐπιρροή, ὅσο

προσεκτικὰ καὶ ἂν ἄκουαν ἤδη οἱ Ἀθηναῖοι τὰ ἐπιχειρήματά του. Ἔτσι ἔπесαν σὲ ἓνα βαρὺ σφάλμα, ποὺ ποτὲ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἐπανορθώσουν. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἓνας δεύτερος λόγος ποὺ ἀνεβάζει τὴν ἀξία τῆς δημηγορίας. Ἐμεῖς οἱ μεταγενέστεροι βέβαια μόνον μικρὸ ἐνδιαφέρον μπορεί νὰ ἔχουμε γιὰ τὰ ἴδια τὰ ἱστορικὰ συμβάντα, ποὺ ἀναφέρονται ἐκεῖ μέσα. Ἀλλὰ τὰ συμβάντα αὐτὰ κέντρισαν τὸν Δημοσθένη νὰ κάνει μιὰ νοητικὴ ἐργασία ποὺ ἡ ἀξία της παραμένει, ὅταν, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο περιστατικὸ, ἀναπτύσσει γενικὰ πολιτικὰ διδάγματα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ δημηγορία ἔγινε γιὰ τοὺς μεταγενέστερους ἓνα σχολεῖο ἀνώτερου πολιτικοῦ στοχασμοῦ καὶ μὲ τὴ μεταφορὰ τῶν θεμελιακῶν ἰδεῶν της στὰ μεγαλύτερα σύγχρονα ἀνάλογα προβλήματα ἐπηρέασε ἀποφασιστικὰ τὴν πολιτικὴ τῆς Εὐρώπης στὰ νεώτερα χρόνια. Γενικὰ, θὰ φανέρωνε ἔλλειψη ὀξυδέρκειας, ἂν ὑποτιμοῦσε κανεὶς τὴν ἐλληνικὴ ἱστορία, ἐπειδὴ διαδραματίζεται σὲ μικρῆς κλίμακας ὑποθέσεις. Οἱ τοπικὲς καὶ ἀριθμητικὲς διαστάσεις δὲν ἔχουν ποτὲ ἀποφασιστικὴ σημασία. Ἡ σημασία βρίσκεται στὴ δύναμη, μὲ τὴν ὁποία ὁ βίος γίνεται βίωμα, καὶ στὸ βάθος τῶν διαπιστώσεων ποὺ τὸ ἱστορικὸ συμβάν ξυπνᾷ στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ὅμως λίγα ὑπάρχουν ποὺ μπορούν νὰ συγκριθοῦν μὲ τὴν ἐλληνικὴ ἱστορία.

Werner Jaeger, Δημοσθένης,
Διαμόρφωση καὶ εξέλιξη τῆς Πολιτικῆς του,
M.I.E.T., Αθήνα 1979

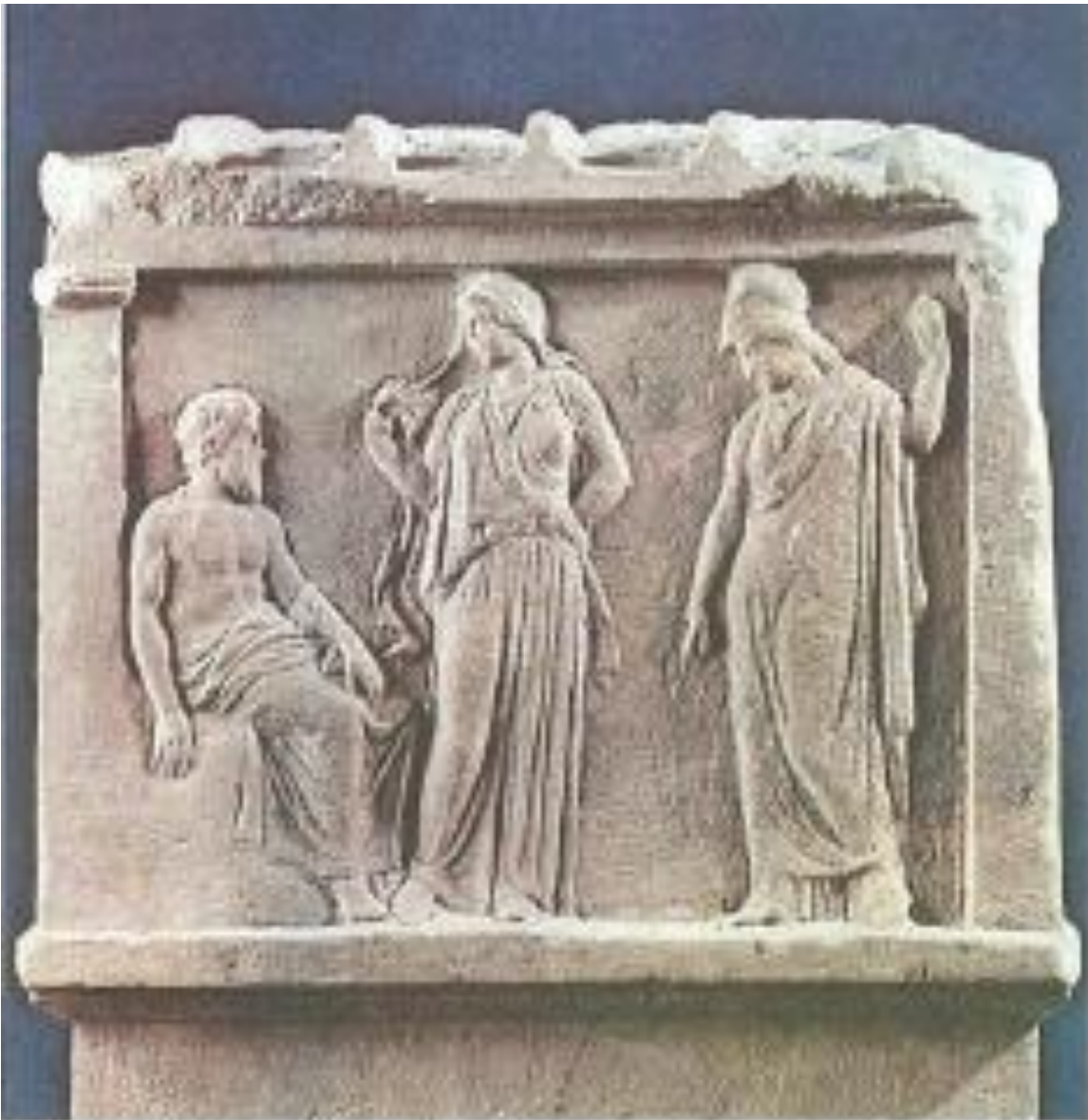
Κείμενο

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

[115] (λγ'.) Καὶ μὴν οὐδὲ τὴν παροῦσαν εἰρήνην, οὐδὲ τὴν αὐτονομίαν τὴν ἐν ταῖς πολιτείαις μὲν οὐκ ἐνοῦσαν, ἐν δὲ ταῖς συνθήκαις ἀναγεγραμμένην, ἄξιον ἐλέσθαι μᾶλλον ἢ τὴν ἀρχὴν τὴν ἡμετέραν. τίς γὰρ ἂν τοιαύτης καταστάσεως ἐπιθυμήσειεν, ἐν ἧ καταποντισταὶ μὲν τὴν θάλατταν κατέχουσι, πελτασταὶ δὲ τὰς πόλεις καταλαμβάνουσιν,

[116] ἀντὶ δὲ τοῦ πρὸς ἑτέρους περὶ τῆς χώρας πολεμεῖν ἐντὸς τείχους οἱ πολῖται πρὸς ἀλλήλους μάχονται, πλείους δὲ πόλεις αἰχμάλωτοι γεγόνασιν ἢ πρὶν τὴν εἰρήνην ἡμᾶς ποιήσασθαι, διὰ δὲ τὴν πυκνότητα τῶν μεταβολῶν ἀθυμοτέρως διάγουσιν οἱ τὰς πόλεις οἰκοῦντες τῶν ταῖς φυγαῖς ἐζημιωμένων· οἱ μὲν γὰρ τὸ μέλλον δεδίασιν, οἱ δ' αἰεὶ κατιέναι προσδοκῶσιν.

[117] τοσοῦτον δ' ἀπέχουσιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτονομίας, ὥσθ' αἱ μὲν ὑπὸ τυράννοις εἰσὶ, τὰς δ' ἄρμοσταὶ κατέχουσιν, ἔνιαι δ' ἀνάστατοι γεγόνασιν, τῶν δ' οἱ βάρβαροι δεσπότηται καθεστήκασιν·

Ψήφισμα της Εκκλησίας του Δήμου για τη συμμαχία μεταξύ Αθήνας και Κέρκυρας. Στο ανάγλυφο παριστάνεται η Αθηνά, μια γυναικεία μορφή (προσωποποίηση της Κέρκυρας) και καθιστός ένας γενειοφόρος άνδρας (προσωποποίηση του Αθηναϊκού Δήμου). (Εκδοτ. Αθηνών Γ1)

μετάφραση

[Ο Ισοκράτης εδώ υπεραμύνεται της Αθηναϊκής ηγεμονίας]

Και πράγματι ούτε την τωρινή ειρήνη ούτε την αυτονομία που είναι γραμμένη βέβαια στις συνθήκες, αλλά δεν υπάρχει ουσιαστικά στα πολιτεύματα, αξίζει να προτιμήσουν οι Έλληνες από τη δική μας ηγεμονία. Γιατί ποιος είναι δυνατόν να επιθυμήσει τέτοια κατάσταση, στην οποία πειρατές είναι κύριοι της θάλασσας, άτακτος στρατός καταλαμβάνει τις πόλεις και οι πολίτες, αντί να πολεμούν εναντίον ξένων προς υπεράσπιση της χώρας τους, έχουν εσωτερικές διαμάχες· και περισσότερες πόλεις έχουν κυριευτεί διά της βίας μετά τη σύναψη ειρήνης, ενώ εξαιτίας των συχνών πολιτικών μεταβολών ζουν με μεγαλύτερη αγωνία αυτοί που κατοικούν στις πόλεις παρά εκείνοι που έχουν τιμωρηθεί με εξορία· γιατί οι πρώτοι φοβούνται το μέλλον, ενώ οι άλλοι τρέφουν ελπίδες ότι κάποτε θα γυρίσουν στην πατρίδα τους. Τόσο μάλιστα απέχουν οι πόλεις από την ελευθερία και την αυτονομία, ώστε άλλες βρίσκονται υπό τυραννικό καθεστώς, άλλες τις εξουσιάζουν ξένοι διοικητές, μερικές έχουν καταστραφεί και σ' άλλες έχουν γίνει κύριοι οι βάρβαροι.

Μετάφρ. Ν.Ι. Μπονόβας

Τιμητικό ψήφισμα των Αθηναίων σε ένδειξη ευγνωμοσύνης προς τους Σαμίους. Στην ανάγλυφη παράσταση η Αθηνά και η Ήρα (προστάτιδες των δύο πόλεων) σε μια χειραψία φιλίας. (Εκδ. Αθηνών Γ1)

Κείμενο

ΠΕΡΙ ΕΙΡΗΝΗΣ

1. Εύριπίδου Κρεσφόντου (απ. 453 Ν.2).

ΧΟΡ. Εἰρήνη βαθύπλουτε καὶ
καλλίστα μακάρων θεῶν,
ζῆλός μοι σέθεν ὡς χρονίζεις.
δέδοικα δὲ μὴ πρὶν πόνοις
ὑπερβάλη με γῆρας,
πρὶν σὰν χαρίεσαν προσιδεῖν ὥραν
καὶ καλλιχόρους ἀοιδὰς
φιλοστεφάνους τε κώμους
ἴθι μοι, πότνα, πόλιν.
Τὰν δ' ἐχθρὰν στάσιν εἶργ' ἀπ' οἴ-
κων τὰν μαινομέναν τ' ἔριν
θηκτῶ τερπομέναν σιδάρῳ.

2. Ἀριστοφάνους Γεωργῶν (απ. 109 Κ.).

Εἰρήνη βαθύπλουτε καὶ ζευγάριον βοεικόν,
εἰ γὰρ ἐμοὶ παυσαμένῳ τοῦ πολέμου γένοιτο
σκάψαι κάποκλάσαι καὶ λουσαμένῳ διελκύσαι
τῆς τρυγὸς ἄρτον λιπαρὸν καὶ ῥάφανον φέροντι.

Μετάφραση

(=σχετικά με την ειρήνη)

1. ΧΟΡ. Ειρήνη μου βαθύπλουτη και πιο όμορφη
απ' όλους τους μακάριους θεούς,
σε λαχταρώ, που τόσο αργείς!
Φοβάμαι μήπως με τους κόπους
με καταβάλουν τα γερατειά,
προτού δω νιάτα χαριτωμένα,
τραγούδια σ' όμορφους χορούς,
γλέντια με στεφανωμένους γλεντοκόπους.
Έλα, σεβαστή, στην πόλη μου.
Διώξε απ' τα σπίτια μας τη μισητή
εμφύλια διαμάχη και τη μανιασμένη φιλονικία,
που χαίρεται με τ' ακονισμένο μαχαίρι της.

2. Ειρήνη μου βαθύπλουτη και βοϊδοζεύγαρό μου,
μακάρι να σταματούσε ο πόλεμος και να μπορούσα
να σκάψω, να κλαδέψω τ' αμπέλια, να λουστώ
και να τραβήξω μούστο έχοντας αφράτο ψωμί και
ρετσανάκι.

Στοβαίος (εκδ. Κάκτος)
(Μετάφραση Θ. Μαυρόπουλος)

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΕΙΟ ΠΑΓΟ

Στην προ του Δράκοντος «ἀρχαίαν πολιτείαν».
«Τὰ μὲν οὖν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦτον εἶχε τὸν τρόπον.
Ἦ δὲ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλή τὴν μὲν τάξιν εἶχε τοῦ
διατηρεῖν τοὺς νόμους, διώκει δὲ τὰ πλεῖστα καὶ τὰ
μέγιστα τῶν ἐν τῇ πόλει, καὶ κολάζουσα καὶ ζημιούσα
πάντας τοὺς ἀκοσμοῦντας κυρίως. Ἦ γὰρ αἴρεσις τῶν
ἀρχόντων ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην ἦν, ἐξ ὧν οἱ
Ἀρεοπαγῖται καθίσταντο· διὸ καὶ μόνη τῶν ἀρχῶν
αὕτη μεμένηκε διὰ βίου καὶ νῦν.
Ἦ μὲν οὖν πρώτη πολιτεία ταύτην εἶχε τὴν
ὑπογραφὴν.» (Ἀθ. Πολ. 3, 6).

[Ἡ διοικητικὴ λοιπὸν οργάνωσις ἦταν τέτοια. Ἡ δε βουλή
τῶν Ἀρεοπαγιτῶν εἶχε ὡς καθήκον νὰ φροντίζει γιὰ τὴν
τήρησιν τῶν νόμων, καὶ συγκέντρωνε στὰ χέρια τῆς τις
περισσότερες καὶ σημαντικότερες ἐξουσίαις στὴν πόλιν,
ἔχοντας τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα νὰ τιμωρήσῃ καὶ νὰ
ἐπιβάλλῃ πρόστιμο σ' ὅλους ὅσοι παρεκτρέπονταν.
Διότι ἡ ἐκλογή τῶν ἀρχόντων γινόταν βάσει τῆς
αριστοκρατικῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ πλοῦτου, καὶ ἀπ'
αυτοῦ ἀναδεικνύονταν οἱ Ἀρεοπαγίτες· γι' αὐτὸ καὶ
εἶναι τὸ μόνον ἀξίωμα ποὺ παραμένει ισόβιο μέχρι καὶ
σήμερα.
Αὕτη ἦταν λοιπὸν ἡ μορφή τοῦ πρωταρχικοῦ
πολιτεύματος σὲ γενικὲς γραμμές.]

Επί Σόλωνος.

«...τὴν δὲ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἔταξεν ἐπὶ τὸ νομοφυλακεῖν, ὥσπερ ὑπῆρχεν καὶ πρότερον ἐπίσκοπος οὔσα τῆς πολιτείας, καὶ τὰ τε ἄλλα τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν πολιτ<ικ>ῶν διετήρει, καὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας ἠΰθυνεν κυρία οὔσα καὶ ζημιοῦν καὶ κολάζειν, καὶ τὰς ἐκτίσεις ἀνέφερεν εἰς πόλιν, οὐκ ἐπιγράφουσα τὴν πρόφασιν δι' ὃ [τὸ ἐ]κτ[ίν]εσθαι, καὶ τοὺς ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνισταμένους ἔκρινεν, Σόλωνος θέντος νόμον εἰσαγγελίας περὶ αὐτῶν.» (Ἀθ. Πολ. 8, 4).

[... η δε βουλή των Αρεοπαγιτών ορίσθηκε (από τον Σόλωνα) να φροντίζει για την τήρηση των νόμων – όπως και πρωτύτερα, που ήταν επόπτης του πολιτεύματος–, είχε υπό την επιτήρηση της τις περισσότερες και τις σημαντικότερες δημόσιες υποθέσεις, τιμωρούσε όσους υπέπιπταν σε σφάλμα έχοντας απόλυτη εξουσία κολασμού και επιβολής προστίμων, ανακοίνωνε δημόσια τα πρόστιμα χωρίς να αναγράφει την αιτία για την οποία είχαν επιβληθεί, και δίκαιζε όσους συνωμοτούσαν για την κατάλυση της δημοκρατίας, βάσει νόμου περί δημόσιας καταγγελίας τους που είχε θεσπίσει ο Σόλων.]

Μετά τα Μηδικά.

«μετὰ δὲ τὰ Μηδικὰ πάλιν ἴσχυσεν ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλή καὶ διώκει τὴν πόλιν, οὐδενὶ δόγματι λαβοῦσα τὴν ἡγεμονίαν, ἀλλὰ διὰ τὸ γενέσθαι τῆς περὶ Σαλαμίνα ναυμαχίας αἰτία. Τῶν γὰρ στρατηγῶν ἐξαπορησάντων τοῖς πράγμασι καὶ κηρυξάντων σώζειν ἕκαστον ἑαυτὸν, πορίσασα δραχμὰς ἑκάστῳ ὅκτῳ διέδωκε καὶ ἐνεβίβασεν εἰς τὰς ναῦς. Διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν παρεχώρουν αὐτῆς τῷ ἀξιῳματι, καὶ ἐπολιτεύθησαν Ἀθηναῖοι καλῶς [[καὶ]] κατὰ τοῦτους τοὺς καιροὺς.» (Ἀθ. Πολ. 23, 1).

[μετὰ δε τα Μηδικά η βουλή του Αρείου πάγου απέκτησε και πάλι δύναμη και κυβερνούσε την πόλη, όχι επειδή πήρε την εξουσία με κάποια επίσημη απόφαση, αλλά λόγω του ότι η ναυμαχία της Σαλαμίνας οφειλόταν σε δικές της ενέργειες. Διότι, ενώ οι στρατηγοί δεν ήξεραν τι να κάνουν και έβγαλαν διάγγελμα να φροντίσει ο καθένας για την ατομική του σωτηρία, η βουλή του Αρείου πάγου, αφού εξασφάλισε για τον καθένα οχτώ δραχμές, τους τις μοίρασε και τους επιβίβασε στα πλοία. Γι' αυτόν τον λόγο λοιπόν οι Αθηναίοι υποτάσσονταν στην εξουσία του Αρείου πάγου και ακολουθούσαν ορθό σύστημα διακυβέρνησης κατ' εκείνη την περίοδο.]

Επί Εφιάλτου.

«Ἐτη δὲ ἑπτακαίδεκα μάλιστα μετὰ τὰ Μηδικὰ διέμεινεν ἡ πολιτεία προεστώτων τῶν Ἀρεοπαγιτῶν, καίπερ ὑποφερομένη κατὰ μικρὸν. Αὐξανομένου δὲ τοῦ πλήθους, γενόμενος τοῦ δήμου προστάτης Ἐφιάλτης ὁ Σοφωνίδου, δοκῶν καὶ ἀδωροδόκητος εἶναι καὶ δίκαιος πρὸς τὴν πολιτείαν, ἐπέθετο τῇ βουλῇ. Καὶ πρῶτον μὲν ἀνείλεν πολλοὺς τῶν Ἀρεοπαγιτῶν, ἀγῶνας ἐπιφέρων περὶ τῶν διωκημένων· ἔπειτα τῆς βουλῆς ἐπὶ Κόνωνος ἄρχοντος ἅπαντα περιείλετο τὰ ἐπίθετα δι' ὧν ἦν ἡ τῆς πολιτείας φυλακὴ, καὶ τὰ μὲν τοῖς πεντακοσίοις, τὰ δὲ τῷ δήμῳ καὶ τοῖς δικαστηρίοις ἀπέδωκεν.

Ἐπραξε δὲ ταῦτα συναιτίου γενομένου

Θεμιστοκλέους, ὃς ἦν μὲν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν, ἔμελλε δὲ κρίνεσθαι μηδισμοῦ. Βουλόμενος δὲ καταλυθῆναι τὴν βουλήν ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸς μὲν τὸν Ἐφιάλτην ἔλεγεν ὅτι συναρπάζειν αὐτὸν ἡ βουλή μέλλει, πρὸς δὲ τοὺς Ἀρεοπαγίτας, ὅτι δείξει τινὰς συνισταμένους ἐπὶ καταλύσει τῆς πολιτείας. Ἀγαγὼν δὲ τοὺς αἰρεθέντας τῆς βουλῆς οὗ διέτριβεν ὁ Ἐφιάλτης, ἵνα δείξη τοὺς ἀθροιζομένους, διελέγετο μετὰ σπουδῆς αὐτοῖς. Ὁ δ' Ἐφιάλτης ὡς εἶδεν καταπλαγεῖς, καθίζει μονοχίτων ἐπὶ τὸν βωμόν. Θαυμάσαντων δὲ πάντων τὸ γεγονός, καὶ μετὰ ταῦτα συναθροισθείσης τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων, κατηγοροῦν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ὃ τ' Ἐφιάλτης καὶ <ὁ> Θεμιστοκλῆς, καὶ πάλιν ἐν τῷ δήμῳ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἕως περιείλοντο αὐτῶν τὴν δύναμιν. Καὶ... ἀνηρέθη δὲ καὶ ὁ Ἐφιάλτης δολοφονηθεὶς μετ' οὐ πολὺν χρόνον δι' Ἀριστοδίκου τοῦ Ταναγραίου.

Ἡ μὲν οὖν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλή τοῦτον τὸν τρόπον ἀπεστερήθη τῆς ἐπιμελείας.» (Ἀθ. Πολ. 25, 1 κ.ε.).

[Επί δεκαεφτά περίπου χρόνια παρέμεναν οι Αρεοπαγίτες επικεφαλής του πολιτεύματος, αν και σιγά-σιγά η εξουσία τους φθειρόταν. Με την αύξηση όμως της δύναμης του λαού, ο Εφιάλτης, ο γιος του Σοφωνίδου, ο οποίος θεωρούνταν αδωροδόκητος και νομιμόφρων απέναντι στο πολιτικό σύστημα, αφού έγινε αρχηγός του δήμου, επιτέθηκε εναντίον της βουλής. Και κατά πρώτον θανάτωσε πολλούς από τους Αρεοπαγίτες προκαλώντας εναντίον τους δίκες οι οποίες είχαν ως αντικείμενο την εκ μέρους τους διαχείριση των κοινών. Έπειτα, επί άρχοντος Κόνωνος, αφαίρεσε όλες τις εξουσίες που είχε οικειοποιηθεί η βουλή και βάσει των οποίων επιτηρούνταν το πολίτευμα, και άλλες τις απέδωσε στους Πεντακοσίους, άλλες στην Εκκλησία του Δήμου, και άλλες στα δικαστήρια. Και αυτά τα έκανε με τη συνεργασία του Θεμιστοκλή ο οποίος ήταν μεν Αρεοπαγίτης, αλλά επρόκειτο να δικασθεί με την κατηγορία του μηδισμού. Επειδή δε ο Θεμιστοκλής ήθελε να καταλυθεί η εξουσία της βουλής, στον μεν Εφιάλτη έλεγε ότι η βουλή σκοπεύει να τον συλλάβει, στους δε Αρεοπαγίτες ότι θα τους φανερώσει, κάποιους που συνωμοτούσαν για την κατάλυση του πολιτεύματος. Κι αφού οδήγησε τα μέλη της βουλής που είχαν εκλεγεί στο μέρος που έμενε ο Εφιάλτης, για να τους δείξει τους συνωμότες, συζητούσε μαζί τους ζωηρά. Ο δε Εφιάλτης, μόλις τους είδε, κατεφεύγει τρομαγμένος ως ικέτης στον βωμό, φορώντας μόνο τον χιτώνα. Κι αφού όλοι εξεπλάγησαν με το γεγονός και συγκλήθηκε μετά απ' αυτά η Βουλή

των Πεντακοσίων, κατηγορούσαν τους Αρεοπαγίτες και ο Εφιάλτης και ο Θεμιστοκλής, και πάλι ενώπιον του δήμου κατά τον ίδιο τρόπο, μέχρι που τους αφαίρεσαν τη δύναμη. [...] Και μετά από λίγον καιρό σκοτώθηκε ο Εφιάλτης, δολοφονημένος από τον Αριστόδικο τον Ταναγραίο.

Η βουλή λοιπόν των Αρεοπαγιτών με αυτόν τον τρόπο έχασε την ανώτατη εποπτεία του πολιτεύματος.]

Επί Περικλέους.

«Μετά δὲ ταῦτα πρὸς τὸ δημαγωγεῖν ἐλθόντος Περικλέους καὶ πρῶτον εὐδοκιμήσαντος ὅτε κατηγόρησε τὰς εὐθύνας Κίμωνος στρατηγοῦντος νέος ὢν, δημοτικωτέραν ἔτι συνέβη γενέσθαι τὴν πολιτείαν· καὶ γὰρ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἓνια παρείλετο καὶ μάλιστα προὔτρεψεν τὴν πόλιν ἐπὶ τὴν ναυτικὴν δύναμιν, ἐξ ἧς συνέβη θαρρήσαντας τοὺς πολλοὺς ἅπασαν τὴν πολιτείαν μᾶλλον ἄγειν εἰς αὐτούς.» (Ἀθ. Πολ. 27, 1).

[Μετά δε απ' αυτά, όταν ο Περικλής αναμείχθηκε στην πολιτική και διακρίθηκε για πρώτη φορά, σε νεαρή ηλικία, όταν αμφισβήτησε τη λογοδοσία του Κίμωνος για τις πράξεις του ως στρατηγού, το πολίτευμα έγινε ακόμα πιο δημοκρατικό. Καθ' όσον απέσπασε από τους Αρεοπαγίτες ορισμένες αρμοδιότητες και προ πάντων προέτρεψε την πόλη να αποκτήσει ναυτική δύναμη, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα να πάρει θάρρος ο λαός και να συγκεντρώσει σταδιακά όλη την πολιτική εξουσία στα χέρια του.]

Επί των Τριάκοντα.

«Τὸ μὲν οὖν πρῶτον μέτριοι τοῖς πολίταις ἦσαν καὶ προσεποιοῦντο διοικεῖν τὴν πατριὸν πολιτείαν, καὶ τοὺς τ' Ἐφιάλτου καὶ Ἀρχεστράτου νόμους τοὺς περὶ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν καθεῖλον ἐξ Ἀρείου πάγου [...] Ἐπεὶ δὲ τὴν πόλιν ἐγκρατέστερον ἔσχον, οὐδενὸς ἀπείχοντο τῶν πολιτῶν, ἀλλ' ἀπέκτειναν τοὺς καὶ ταῖς οὐσίαις καὶ τῷ γένει καὶ τοῖς ἀξιώμασιν προέχοντας...» (Ἀθ. Πολ. 35, 2-4).

[Στην ἀρχὴ λοιπὸν συμπεριφέρονταν (οἱ Τριάκοντα) με μετριοπάθεια στους πολίτες, προσποιούνταν ὅτι ἀκολουθοῦν τὸ πατροπαράδοτο πολίτευμα, καὶ κατήργησαν τους νόμους τοῦ Ἐφιάλτου καὶ τοῦ Ἀρχεστράτου, τους σχετικούς με τους Ἀρεοπαγιτες [...] Μόλις ὅμως στέρησαν τὴν πολιτικὴ τους ἐξουσία, δὲν λογάριζαν κανέναν ἀπ' τους πολίτες, ἀλλὰ θανάτωναν κι ὅσους ξεχώριζαν γιὰ τὴν περιουσία, τὴν ευγενὴ καταγωγὴ ἢ τὰ ἀξιώματά τους...]

Μετάφραση Χ. Δάλκος

Απόσπασμα από τις Νεφέλες του Αριστοφάνους (στ. 961 - 972 και 990 - 995) στο οποίο ο Δίκαιος λόγος αναφέρεται στην παλαιά παιδεία. Η συγγένεια των αριστοφανικών απόψεων προς αυτές του Ισοκράτους είναι προφανής:

**Δείξω τοίνυν τὴν ἀρχαίαν παιδεῖαν ὡς διέκειτο,
ὄτ' ἐγὼ τὰ δίκαια λέγων ἦνθουν καὶ σωφροσύνη
ἔννομιστο.**

**Πρῶτον μὲν ἔδει παιδὸς φωνὴν γρύξαντος μηδὲν
ἀκοῦσαι·**

**εἶτα βαδίζειν ἐν ταῖσιν ὁδοῖς εὐτάκτως εἰς κιθαριστοῦ
τοὺς κωμήτας γυμνοὺς ἀθρόους, κεῖ κριμνώδη
κατανεῖφοι.**

**Εἶτ' αὖ προμαθεῖν ἄσμι' ἐδίδασκεν τὼ μῆρὼ μὴ
ξυνέχοντας,**

**ἢ Παλλάδα περσέπολιν δεινὰν ἢ τηλέπορον τι βόαμα,
έντειναμένους τὴν ἀρμονίαν, ἣν οἱ πατέρες
παρέδωκαν.**

**Εἰ δὲ τις αὐτῶν βωμολοχεύσαιτ' ἢ κάμψειέν τινα
καμπήν,**

**οἷας οἱ νῦν τὰς κατὰ Φρυῖνιν ταύτας τὰς
δυσκολοκάμπτους,**

**ἐπετρίβετο τυπτόμενος πολλὰς ὡς τὰς Μούσας
ἀφανίζων.**

.....

.....

**Πρὸς ταῦτ', ὦ μεῖράκιον, θαρρῶν ἐμὲ τὸν κρείττω
λόγον αἰροῦ·**

**κάπιστήσει μισεῖν ἀγορὰν καὶ βαλανείων ἀπέχεσθαι,
καὶ τοῖς αἰσχροῖς αἰσχύνεσθαι, κὰν σκώπη τις σε
φλέγεσθαι·**

**καὶ τῶν θάκων τοῖς πρεσβυτέροις ὑπανίστασθαι
προσιούσιν,**

**καὶ μὴ περὶ τοὺς σαυτοῦ γονέας σκαιουργεῖν, ἄλλο τε
μηδὲν
αἰσχρὸν ποιεῖν, ὅτι τῆς αἰδοῦς μέλλει τᾶγα μὲν
ἀναπλήσειν·**

**[Θὰ ξηγήσω μὲ ποιῆς ἀρετές μεγαλώναν,
οἱ προγόνοι μας, ὅταν ἐγὼ τοὺς δασκάλευσά
καὶ στήν πόλιν ἀνθοῦσε ἡ τιμὴ καὶ τὸ δίκιο.
Τὰ μικρὰ δὲν ἐκάνανε γρῦ καὶ μουλώναν,
καὶ στὸ δρόμο πήγαιναν μὲ τάξη στὸ δάσκαλο
χέρι χέρι, γυμνά, καλοκαίρι χειμῶνα,
γειτονοπούλα πλῆθος νὰ μάθουν κιθάρα.
Καὶ καθόντουσαν χάμου, μεριά τεντωμένα,
Μὲ τὸν ὕμνο ἀρχινοῦσανε τῆς Ἀθηνᾶς
«ὦ Παλλάδα λεβέντισσα, καστροχαλάστρα»
κι ἄλλα τέτοια βροντόλαλα πολεμοτραγουδα
μὲ τὴν πιὸ σοβαρὴν ἀρμονία τῶν πατέρων.
Κι ἂν κανένας τολμοῦσε νὰ πεῖ βρωμοτραγουδα
ἢ νὰ κάνει τσακίσματα δυσκολογύριστα
τοῦ συρμοῦ, σὰν τοῦ Φρύνη, τίς ἔτρωγε χύμα,
γιὰ νὰ μὴν ἀτιμάζει τίς Μοῦσες, ὁ μάγκας·**

.....
..... **Καὶ γιὰ τοῦτο, καλόπαιδο,
παραδόσου σέ μένα, τὸ Δίκαιο τὸ Λόγο.
Ἄγορά καὶ λουτρά νὰ μισεῖς θὰ σέ μάθω
κι ἂν κανεῖς σέ πειράζει, θὰ παίρνεις φωτιά
κι ἄμα κάθεσαι κάπου καὶ γέροι περνοῦνε,
θὰ σηκώνεσαι ὀρθός. Θὰ τιμᾷς τοὺς γονιοὺς σου
καὶ ποτὲ δὲ θὰ κάνεις ξετσιπωτὴ πράξη
νὰ λεκιάζεις τὸ φῶς τῆς Αἰδοῦς, πό χεις μέσα σου.]**

**(Μεταφορὰ στη νέα μας γλώσσα: Κώστα Βάρναλη, εκδ.
Κέδρος, β' ἐκδοση).**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 4ου ΤΟΜΟΥ

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ ΛΟΓΟΙ

Άρεοπαγίτικος

Εισαγωγή.....σελ. 8

Κείμενο – Σχόλια – Μεταφράσεις – Ασκήσειςσελ. 13

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Χρονολογικός Πίνακας.....σελ. 110

Παράλληλα κείμενα.....σελ. 113

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτι-κών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.